

A KRITIKA VÁLSÁGA

Irta: *Asztalos Dezső*

I.

MAJDNEM minden fogalom idővel önmaga paradoxonjává érik. Ez történt a kapitalisztikus liberálizmus fogalmával is. A kapitalisztikus liberálizmus kezdetben az elnyomottak fölszabadítását, az egész társadalom egyenjogúságát jelentette. S hovatovább a fölé-alárendeltségnek, a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségnek jogforrásává lett.

Csupán irodalmi síkban nézve a dolgot — ez a kapitalisztikus liberálizmus kevés jót eredményezett, annál több rosszat. Amit az egyik kezével adott, jóformán azt is visszavette a másikkal. A külön írói egyéniség korlátlan kifejlődését szellemi vonatkozásban — sajtószabadságával — lehetővé tette, viszont anyagi vagy közönségsikerében — a tömegízlésnek kedvező tömegtermelésével — gátolta. Az így előállott helyzetben az írónak választania kellett «egy tál lencse» és «üdvössége» között. A tömeg simogatást, könnyed szórakozást várt tőle, nem sértődékeny kényelmének megzavarását. S a kiadói számítás jórészt igyekezett pártfogolni a tömeg érzékenységének maga-kímélő józanságát. Akadtak íróink — köztük pl. az egyébként tehetséges Zilahy Lajos is —, akik kiegyeztek s ezzel destruálódtak tömegeink tapsa és pénze kedvéért. Az önérzetesebbek persze visszautasították a kiszolgáló-szerepet. S mi lett velük? Vagy dacosan a magyar társadalom ellen hangolódtak, vagy előkelően elzárkóztak. Előbbi esetben egy idegen vérű és érdekű, az uralkodó magyar társadalommal szembenálló rend vértezett bajnokaiként harcoltak, mint Ady Endre. Ha erre sem voltak kaphatók, kiverően toporzékoltak és lassanként a görög monda Ajaxához hasonlóan vakultak el, mint Szabó Dezső. Utóbbi esetben távol az élettől — akarva-akaratlanul — elirodalmiasodtak még az oly magasrangú vezérszemlék is, mint Babits Mihály, — a Szomory Dezsők és Révész Bélák meg — tudjuk jól — egyenesen a modoros különködés szárazbetegségébe estek.

Igy zárta el politika irodalmunk szociális megerősödésének útját az egyén szabadversenyére, tömegtermelésére esküvő kapitalisztikus liberálizmus így vette el egyéni irodalmi rezgé-

seinktől magasrangúan kollektív mozgásrendszerük, szerves egységesülésük lehetőségét. Ha az irodalom csakugyan viszonyfogalom: írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével, — ahogy Horváth János vallja —, akkor a huszadik század elejének magyar irodalmát végső fokon a kapitalisztikus liberálizmus tömegizlésének vonzása szakította ketté. Szóbanforgó irodalmunk paradoxhelyzetének és abban a paradoxonok divatának e politikai irány paradoxjellegűvé válása a szociális oka.

De a kapitalisztikus liberálizmus tömegizlésének mérge még mélyebbre is behatolt irodalmunk szervezetébe. Gyöngítette annak önbizalmát mindenfajta társadalmi magatartása esetében. A szellem önbizalma pedig mennyire szükséges ahhoz, hogy az írók fenntartás nélkül, önfeláldozóan az örökkévalóság jegyében, szemüket a csillagokra függesztve munkálkodjanak! Vajjon talán a kereszténységnek lett volna-e nálunk annyi vértanuja, ha józan honfitársaink hitében, képzeletében és akaratában a túlvilági élet boldogsága nem leemberiesítve, közelhozva: szinte reális hasznú előléptetésnek tűnik föl? S irodalmunkban ugyanaz a magyar lelkeség nyilatkozik-e, mint vallásunkban? Irodalmunk túlvilága: a maga halhatatlansága. S mily kétségbeejtő az az irodalom, melyet nem «másvilági», hanem «földi» egzisztenciájának vágya mozgat! Az ilyen irodalomnak még a legbensőségesebb vallomásai sem lehetnek teljes hitvallások, szent meggyónások, hanem könnyen iparszerű, vagy színpadias őszinteségekké csorbulnak. Az ilyen irodalom indulatai nem az alkotó lelkiismeret tisztítótüzei, sem a szemérmes jellem rokonszenves áldurvaságai, hanem a rosszabb értelemben vett démoniség exhibicionista portékái. Gondolatai artistamutatványok. Akkor vakmerő az ilyen irodalom, amikor vakmerő csak a gyávaság lehet: az erkölcsi nihilnek öngyilkos gyávasága. Vakmerősége tehát fogyatékosági érzésének túlkompenzációja. S korunk magyar irodalma — kimagasló jelenségeitől tisztelettel eltekintve — közszellemének, közerkölcsiségének mérlegén hányszor meg hányszor ilyen irodalomnak bizonyul!

Ime ide zökkentette ki az időt a tömeg vak és esztelen ízlésimperializmusa! Így hazudta le a metafizikai áhítat szivárványát irodalmi közszellemünk, közerkölcsünk egéről! Írók és társadalmat rideg önzésbe buktatott. Összeférhetetlenségüket akut kényszerből krónikus céllá fertőzte. A szellem meghódította és szolgálatába hajtotta az anyagot, de a meghódított szolga legyőzte a hódítót, hogy ő parancsolhasson urának. Ideje már közbelépnie a kritikának, hogy mentse azt, ami még menthető!

II.

A kritikának kell fölfegyverkeznie irodalmi közszellemünk, közerkölcsünk romlottsága ellen? De hiszen maga a magyar irodalmi kritika is beteg jelenleg. S betegsége bizonyos fokig éppen annyira kívülről eredő, mint irodalmi közszellemünké, közerkölcsünké. Hogy harcoljon betegen olyan betegség meggyógyításáért, melynek végső oka nem is irodalmi, hanem politikai természetű? Irodalmi, vagy politikai eszközökkel? Melyik eszköz a célravezetőbb, helyénvalóbb?

A politikusok hadd harcoljanak politikával. A szellem azonban csak önmagában bízhatik; ezért nem várhatja tétlenül, mikor repül szájába a politikai segítség sült galambja. A szellemnek mindenképp a saját gyengeségeivel kell leszámolnia, hogy önvédelmének pozitív jellegét és erejét biztosíthassa. Szögezze szembe betegségével egészségének, romlottságával tisztaságának és hitelenségével hitének lehetséges vágyát, parancsát és munkatáborát. Feszítse termékenyítő dacra a tömegérdek szorítása. Ne a politikai tiltakozás baltájával, hanem nagyobb belső irodalmi áradással igyekezzék széttörni illetéktelen igény gátjait. Majdnem minden szellemi elnyomatásban az elnyomón kívül az elnyomott is hibás. Mert türelem a rózsát sokszor elhervasztja — nem pedig termi — és csak a tövisét hagyja épen. Ha szükséges, irodalmunk szeplőtelen fogantatása érdekében gyilkolnunk is lehet, különben bennünk ölik el a szellem idealizmusát.

Honnan teremtsük elő hát azt a nagyobb belső irodalmi áradást, mely közszellemünk és közerkölcsünk mocsarát tisztára mossa? Hiszen említettük, jórészt mint téríti el kollektív cselekvésritmusunk tengerétől egyéni irodalmi jelenségeink esőjét a tömegizlés árama. Az árammal pedig csak a kivételes Szabó Dezsők és Németh Lászlók tudnak szembeszállni. Kisebb méretű tehetségeink könnyen elerőtlenednek, elpusztulnak vele szemben. A föld alól, az egyéni irodalmi jelenségek föld alá szivárgott cseppeiből kell egybezúdítanunk ezt a nagyobb belső irodalmi áradást. Utat kell vájniok ezeknek a cseppeknek a tenger felé. Nehezen megy talán? Arra való a kritika talajrobbantása, hogy megtörje ez esőcseppeket eltokoló földrétegek közegellenállását.

A kritika szociális feladata tehát irodalmunk esztétikai és erkölcsi fölszabadítása. De hogy ezt megtehesse, saját magának kell fölszabadulnia esztétikai és erkölcsi megkötöttségei alól. Vissza kell szereznie komoly hitelét, lelkiismeretét. A törvénynek csak olyan bírójában van súlya, életjavító értéke, aki párt-

érdekektől menten, bátran és szabadon, az örökkévaló igazság nevében ítélkeznek. Csak az tud hitet, igazságérzetet sugalmazni, aki maga is hisz az igazságban. Egy Bajza József, Gyulai Pál és Péterfy Jenő minden szellemi felsőbbrendűsége mellett is vajjon lehetett volna-e irodalmunk ízlésdiktátora, ha nincs meg benne a nagyfokú felelősségtudat, a kritikusi megvesztegethetetlenség puritánizmusa? Igaz, Gyulai pl. köztudomás szerint nem méltányolta kellően Jókai mesemondó zsenijét. De a Jókai elbírálásában sem csalt, csupán csalatkozott. És még csalatkozásában is éppen irodalmi közszellemünkre, közerkölcsünkre vigyázott, annak egyik ragályos betegségére figyelmeztetett óva. Az ellen a népszerűség ellen tiltakozott, melynek elszaporodott bacillusai eredményezték korunk tömegizlését. S ha Jókait nem önmagában, hanem hatásában vizsgáljuk, igazat is kell adnunk Gyulainak. Egyoldalú Jókai esetében a Gyulai igazsága? Egyoldalú; de az efféle egyoldalúság még mindig hasonlíthatatlanul jótékonyabb nevelőerő mind az irodalom, mind az olvasóközönség szempontjából, mint a sokoldalú meghunyászkodás. Ma az enervált intellektualizmus közömbösnek tartja magára nézve az erkölcsöt s öngazolásért szívesen fut a mult nagyságaihoz, pl. Széchenyi cinizmusához. Kár a fáradságáért. Széchenyi lelke mélyén sohasem volt cinikus, hanem mindig idealista. Persze az ő idealizmusa lelki alkatának differenciáltságánál fogva sokkal bonyolultabb, összetettebb, hogy sem a kétkrajcáros idealizmus annyira meghatározható, mégis konvencionális egyszálszerűsége, vagy a szexuális önszertelenség jövedelmező álkultusza felől nézve megérthessük. A cinizmus nála az idealizmus szemérmes reakciója: az idealizmus nagy éhességét és éhezését jelenti. Másképpen szólva: álmainak elkeseredett szárnyverdesését a valóság poklában. Nem Istent káromolja Széchenyi, hanem Isten hitálarcos káromlói. Káromkodik, mert nem imádkozhatik. Cinikus, mert idealista. Csak egy Zeus fejéből pattanhatott ki Pallas Athéné. Csak a nagy és felelős ember — Széchenyiből nőhetett ki Széchenyi, a nagy és felelős szellem. A szellemnek a jellem a feszítővasa. Ha ez a feszítővasa hiányzik, feszülhet ugyan sokféle módon és sokfelé a szellem, de a feszültség vasereje és vaskövetkezetessége nélkül.

Egyáltalán a ma még eléggé gyermekcipőben járó irodalom-
 karakterológiának a kritika kritikájában lenne legfőbb vizsgálódási jogosultsága, továbbfejlődési lehetősége. A kritika bírása is, miként a szépirodalomé, a szellemtörténet és esztétika piedesztáljáról köteles végítéletét kihirdetni. Csakhogy előbbi dönté-

sét — szemben utóbbiával — a karakterológiai szempont koronatanui vallomása *minden esetben* lényegesen befolyásolja. A szépírónak — ha jellemtelen — a saját jellemtelensége a legkülönbözőbb, egymástól legtávolabb eső átélések hónapos szobáiban adhat tisztán alkalmi érvényű, kalandos szépségű találkozókat esetleg anélkül, hogy irodalmi házasságtörésen rajtacsíphetnénk. Igazi kritikusi lelkialkat szintén nem nélkülözheti a művészi élmények bőségét, de — s itt a különbség! — ezek illuziófölötti arányosítását, elvekké szűrését, jellemmé adoptálását sem. Tehát az igazi kritikus fantáziája legcsapongóbb képeit, érzelmei legkísértőbb félrebeszéléseit is, egész ösztönélete dodonai suttogását jelleme frontjára küldi, hogy ott a szomjas, mégis méltóságteljes öntudat komorságával ütközzenek meg. Valóban mély kritikusi egyensúly feltételezi, megköveteli e harcot.

Hogy korunk irodalmi közszellemét, közerkölcsét még a zseniális Németh László sem tudta kemény kritikusi kiállításával annyira szélesen és mélyen befolyásolni, mint a saját korukét Bajzáék, Gyulaiék, Péterfyék, annak oka az ily értelmű kritikai egyensúlynak mai kritikai fórumainkon való «gyűléstilalma». E «gyűléstilalom» ellen tenni kell valamit. Ám a segítség akkor hathatós, ha a védekezés külső formája: — teszem föl, egy folyóirat maga — elszánása egész gárdának munkába állításával belső, szellemi és szellemerkölcsi kényszer tartalmát fedi. Enélkül pusztán a kritika válságtüneteit szaporítanók a személyi érvényesülés manővereivel.

A kapitalisztikus liberálisizmus irodalmi folyománya a *l'art pour l'art* és tendencia perének kiéleződése. Elsősorban e két alapvető művészeti elv földerítésében kell érvényesülnie annak a mély kritikusi egyensúlynak, mely irodalmunk önelvűségét hivatott helyreállítani. Kifejtettük már, mily károsan viselkedik mindkettő a tömeggel szemben. Az elefántcsonttorony lakója elfordul tőle s ezzel a művészet egyik legnagyobb erőforrását: az életet veszíti el. A tendenciózus író pedig vezetőjévé akar lenni s vagy vezetettjévé vagy szörnyetegévé válik egyhamar. Most arra vagyunk kíváncsiak: adhat-e irodalmi műhöz érték-mérőt ezirányú magatartása? S a kritikus a *l'art pour l'art*-nak, vagy a tendenciózus irodalomnak pártjára álljon-e? Kétségkívül mindkét elvnek megvannak a maga elméleti és gyakorlati egyoldalúságai, mindazonáltal a kritikus ne fogadja egyiket se eleve rosszindulattal. Járjon közöttük elfogulatlanul, közben azonban jusson eszébe: az igazság nem köztük, hanem fölöttük székel. Az igazság pedig az, hogy a szociális feladattal számoló irodalom

is lehet annyira tiszta művészet, mint az elefántcsonttorony művészete. A társadalmi tendencia nem rontja le oly irodalmi alkotás művészi értékét, mely a schilleri «Spieltrieb» tökéletes kiélésének gyümölcse. A pamflet műfaja pl. leginkább egészen a társadalmi tendencia fáján terem. Mégis elvitathatja-e bárki a pamflet művészeti jogosultságát? Minden művészet az emberi lélek magasabbrendű játékosztönéből ered. Akiből ez a játékosztön hiányzik, nem művész. Akiben megvan, annál meg kár a tendenciát kifogásolnunk. Művész és kontár közt nem a l'art pour l'art és tendencia elvi különbsége von határokat. Hanem az, hogy a művész az úgynevezett munkát is mély játékosztönnel végzi el, a kontár ellenben a maga szerény «játékán is hányszor meg hányszor nehéz munka» benyomását hagyja!²

Szóval a kritikában mind a l'art pour l'art, mind a tendencia értékelő elvénél gyökeresebb és teljesebb értékelő elvre van szükség, hogy az irodalom művészien szociális szerepet vihessen. Egy esztétikai hármas egységre: az érzelem, értelem és akarat bontatlan esztétikai egységére. Ez az esztétikai hármas egység már eddig is megvolt titokban, rendkívül hamisan: akarva-akaratlanul nem egy irodalmi mű a l'art pour l'art-ba politikai tendenciát s nem egy kritikus az esztétikai liberálizmus selyempapírjába a politikai álliberálizmus bombáját csomagolta. Ha már így megtapasztaltuk, higgyük is, hogy a l'art pour l'art éppen úgy megneveli a maga közönségét, mint a tendenciózus irodalom. Számoljunk ezért nyíltan az irodalom és élet kölcsönös összefogásával, a tiszta irodalmiság égisze alatt. Tiltakozzunk az olyan művészet ellen, mely a tendencia élősdije. De örüljünk a tendenciának, ha a művészetnek nem szócsöve, hanem távcsöve. Nézzünk jobbra és balra egyaránt lelkiismerettel. S állapítsuk meg, hogy a tehetséggel visszaélés éppen annyira destrukció az irodalomban, mint a tehetségtelenség. A hazafiság eszméjének parazitái¹ költészetünkben cseppet sem tesznek kevesebb irodalmi kárt, amennyi nemzeti kárt tesznek az ál-l'art pour l'art nemzetközi ügyvivői.

Ilyen körülményeket teremtve, a sajátosan magyar élet-szemlélet és magatartás is jobban: színvonalasabban boldogulhat irodalmunkban. A kritika azáltal, hogy egyfelől az ál-l'art pour l'art-ral, másfelől a parazita-hazafisággal leszámol, felnyitja az

¹ Hogy művészi ját(kösztönön mit értek, arra e folyóirat okt. számában világitottam rá egy kritikám kapcsán. Lásd ott.

² Lásd Kozma Andor «Könnyű hazafiság» c. versét.

azok lezárta sorompókat irodalmunk mélyebb megmagyarosodása előtt. De mit keres a mélyebb megmagyarosodás szándéka a tiszta irodalomban? — kérdezhetné valaki. A tiszta irodalom javát akarja — felelhetjük. A l'art pour l'art felfogása szerint az író egyetlen kötelessége, hogy jó műveket alkosson. Ám ezt ne csak hangoztassa, hanem tegye lehetővé is azzal, hogy kerse a jó írói művek forrásait: a föld tárnáit. Csupán annak a nemzetnek irodalma tudhat sikeresen küzdeni az álnépiség és áleurópaiság ellen, amely a maga mély rétegeiből igyekszik súly- és egyéniségképző ösztönt robbantani szellemi élete fölvevő-leadó közegeibe. Amely nemzet föladja, szétfolyatni hagyja külön erős népi jellegét, annak irodalma megszűnt európai láthatárúvá lenni. Mert Európa számára addig vagyunk, amíg nemcsak európaiak vagyunk, hanem eleve elrendelten magyarok is. Minden más európaiság irodalmunkban: európa-kuliság, az európaiság hazug és kérészéletű megsúfolása, cigánykodólejárata — «írástudók árulása». Ezt a kuliskodó, önáltató, könnyűvérű áleurópaiságot nemcsak irodalmunk, hanem olvasóközönségünk tisztasága, egészsége és emelkedése érdekében is a legirodalmibb méltósággal, értékelő elvekkkel és eszközökkel el kell utasítania a kritikának. Az író — túl művészetének szeszélyes egyéniességén — hordjon magában valamit a közösség egzisztenciális érdekeiből, ami alapjaiban összeköti nagy néptömegek világnézetével. Ne színvonalcsökkentéssel, nem is a napi politika kulisszatitkainak teregetésével, hanem a magyar szellem jogos és szükséges önérzetével fokozza föl művészetének tömeghatását.

Önzés-e a gyökeresen népi magatartásnak, mint irodalmi értékfogalomnak, az álcázott nemzetköziség árán érvényesítése? Ha az, akkor szent önzés, mert rajta keresztül valósulhat meg a kritika altruizmusa: irodalmunk anteuszi diszpozíciójának és kiterjedésén k szolgálása. Így biztosíthatja a kritika az irodalmi burkolatú nemzetközi politika macskaugrásai helyett a nyíltan, nemesen irodalmi indokú és érdekű magyar irodalompolitika sasröptét.

III.

A kritika válságáról kellett volna szólnunk és önkéntelenül is inkább a kritika válságából kivezető utat kerestük. A kérdés ily beállítással tudniillik mintegy jelképesen azt a minden ilyenmű válságtól leghatékonyabban megszabadító, pozitív igényt szögezzük a kritika mellé, hogy ne csak diagnózist adjon, hanem orvosságot is. S amiként mi legközpontibb válságtüneteit

egész irodalmunkra ráértéssel, szimultán módon szűrtük le, ugyanúgy találja meg a kritika a maga segítésének elméletét tárgya anyagának gyakorlati életéből. Az irodalomnak csak leíró, ismertető, magyarázó természetű vizsgálata — gyáva belenyugvás irodalmi közszellemünk, közerkölcsünk állapotába. Viszont az esztétikátlan etikájú kritika — az irodalmi etika kínai fala. Irodalmi közszellemünktől, közerkölcsünktől az író fejére lázadó hazugságok lerombolását s a lerombolt hazugságokon túl új igazságoknak termékenyítő erővé tömörítését csak a legmagasabbrendű szellemiség filozófikus hősiessége végezheti el. A magyar irodalmi kritikának irodalmi közszellemünk, közerkölcsünk megváltójának kell lennie, hogy megválthassa saját magát a válságtól.

LOMBÁRDIAI FESTŐ

*Vidékeket pingált és szőke nőket,
kik szembe néznek álmosan veled
és arcvonásaidon eltűnődnek
és álmodoznak egy-egy név felett,*

*mintha elmentél volna s ők, a dámák
maradtak volna itt, a fák között.
Elmosolyodnak titkon, és kívájnád
a szemüket, mely zöld, kék és örök.*

*Ki dáridózott s öklendezve festett,
a festő nem fest többé senkinek.
Előtted meg rózsállanak a keblek.
A szív a húson most is átpiheg,*

*dobog, kalimpál. S gyűlölködsz, de nézed.
Tántoríthatatlan szépségük él.
Ezért születtek, éltek s ma is élnek.
Köröttük fák, homlokukon füzér . . .*

AZ ELSŐ HUMANISTA PÁPÁK

Irta: *Villani Lajos*

AZ A SZELLEMISÉG, mely az új ezredév elején a kereszténység nevében behatolt a legkülönbözőbb népek országaiba, a XIV. században már haldoklott. Helyét friss eszmeáramlatnak kellett átengednie. A szkolasztikát felváltotta a humanizmus; így állapítja meg röviden ezt a későbbi idők tudósa, jelezve a nagy átalakulást, melyen az emberi lélek ebben a korban keresztül ment.

A humanizmus lassan érett meg. Felismerés, belső szükséglet, vágy letűnt idők világa után dolgoztak az emberi szívekben. Fokozatosan felörlődött, morzsákba porlott a szkolasztika, de mielőtt még teljesen eltűnt volna, az újjáformálódott ember már kiásta és körülhordozta az antik világ istenszobrait, új szellemiségének ezeket az eszményeit, új életformájának jelképeit.

Ha összehasonlítjuk a humanista világszemléletet a szkolasztikus tanokkal, úgy érezzük, hogy az új műveltség elterjedésének az Egyház, a szigorú keresztény erkölcsi felfogás bizonyosfokú háttérbe szorításával kellett járnia. Az ég vontá magára addig az ember tekintetét, a túlvilág kötötte le képzeletét — most a szem mohón kutatott földi szépségek után, az ember fantáziája kantártól többé nem fékezve szilajon nyargalt a mulandóság földi birodalmában. Nem lehetett közömbös a hit szempontjából a latin és görög irodalom széleskörű terjesztése sem; a pogány istenek kultusza, a pogány erkölcsök dicsérete nem egyezhetett azzal a tanítással, melyet az Egyház írói, kevéssé élvezetes stílusban, fakó latinságukkal előadtak.

A humanizmus Olaszország földjén keletkezett, hol az ókor Rómájának emlékei, latin és görög írók hagyatéka, közvetlenebbül hatottak a lelkiileg átalakuló emberiségre. A XIV. század elején összeomlott a pápa tekintélye, Németországba húzódott vissza a császár hatalma. A politikai és szellemi irányítás nélkül maradt Itália olyan volt, mint a gazdátlan csónak a tenger hullámainak játékában. Saját ösztöneire hallgatva és addigi uraitól függetlenül alkotta meg új világszemléletét az új eszményeket kereső ember.

Mialatt pedig így átalakult Itália lelke, a pápaság, mely valamikor a középkor szellemiségét irányította, részben idegen földről — Avignonból — szemlélte az eseményeket, részben pedig

a nyugati szakadás és az ellenpápák harcaiban pocsékolta el fennmaradt tekintélyét és erejét.

Rómában, mely külsejében is magán viselte az elhanyagolt-ság nyomait, a csöcselék és néhány hatalmas család vált úrrá. Az egyházállam széjjelszakadozott és néhány szerencsés hadvezér, mint a perugiai Braccio Fortebraccio, önző hatalmi törekvések megvalósítására igyekezett felhasználni a zavaros időket. Mikor V. Márton pápa, ki a constanzi zsinat után személyében egyesíteni tudta a pápai hatalmat, rendet teremteni lesietett Rómába. Firenzében az utca gúnydallal fogadta :

Papa Martino non val'un quattrino
 Braccio valente rompe ogni gente.
 (Márton pápa nem ér egy hatost sem,
 a vitéz Braccio minden népet leigáz).

V. Márton erős kézzel helyreállította a rendet Rómában, de a konstanci zsinat hirtelen távozása miatt nem vitathatta meg azokat a reformokat, melyeknek hiánya azután a reformációhoz vezetett.

A pápaságra sorsdöntő zsinat idejében Konstancban tartózkodott a korai olasz humanizmus egyik legjellegzetesebb művelője : a firenzei Poggio Bracciolini, később a római kúria titkára. Husz János társáról, prágai Jeromosról, ez az olasz humanista lelkes levelet ír haza. Nem annyira a hit mártírját csodálja, nem a máglyán is hősiess embert, hanem azt, hogy az elítélt még a vesztőhelyen is Szokratesz, Anaxagoras és Plátó műveiből idézve védi tanait.

A zsinat után Poggio bejárja a környék kolostorait és latin írók művei után kutat. Midőn Quintilianus egy elfelejtett munkájával Itáliába visszatér, egy másik olasz humanista, az arezzói Leonardo Bruni, kinek Aristoteles etikájának latin fordítását köszönhetjük, lelkendezve így ír neki : «Te vagy a latin ékesszólás második atyja. Itália valamennyi népének a nagy író elé kellene sietnie, kit Te a barbárok kezéből kiszabadítottál».

Az olasz humanizmus első évtizedeit lázas kutatás jellemzi klasszikus görög és latin írók elfelejtett művei után. Ezeknek a műveknek őrzői és letéteményesei annak az egyháznak legszerényebb szolgálói, amely hosszú ideig a hit szempontjából károsnak tartotta a pogány ókor irodalmának a terjesztését. A szerzetesek csendes magányukban nemcsak az egyházatyák munkáit másolták, hanem a régi Róma latin íróiét is. Egymás mellé sorakozó

kéziratok őrizték az ókor szellemét a különböző kolostorokban, de a port ezekről már nem a szent kezek, hanem az új humanizmus apostolainak lázasan kutató ujjai takarították el.

Amikor V. Márton pápa Konstanc után visszatért Rómába, az olaszországi műveltség gócpontjait már hatalmába ejtette az új humanista szellemiség. Nem maradhatott ettől mentes maga Róma sem. Hogyan is élhetett volna más légkörben az örök város, mely bölcsője volt az ókor latin szellemiségének.

Ne felejtjük el azt sem, hogy a reneszansz korában politikai fegyverré lett a humanizmus. Míg a csatatereken nehezen összehozott kis hadseregek mérték össze erejüket, addig a politikai siker legfontosabb tényezője a diplomácia, melynek leghatásosabb eszköze az ékesszólás. A firenzei köztársaság titkára, Colluccio Salutati, például oly gyönyörű latinnyelvű leveleket írt, hogy Galiazzo Maria Visconti, Milánó ura, jobban fél egy ilyen diplomáciai írástól, mint ezer firenzei lovas katonától.

A Colonna-családból származó Márton pápa korában Rómának már meg van a maga humanista társasága, melynek kiemelkedő tagja Poggio Bracciolini, ki immár Rómában folytatja Konstancban elkezdett kutatásait. A pápa nemcsak túri, de jó szemmel is nézi a humanisták összejövetelét, bár azok a szigorú erkölcs és az Egyház tekintélyének megóvása szempontjaiból gyakran kifogásolhatók volnának.

De V. Márton ezért még nem tekinthető humanista pápának. Még kevésbé utódja, a szerzetesi fegyelmet betartó IV. Jenő, kinek a humanizmus mégis sokat köszönhet. Ő volt ugyanis a keleti és nyugati egyházak kibékülésének kezdeményezője, az ebből az okból egybehívott ferrarai és firenzei zsinatok szervezője. Már pedig ezeknek a zsinatoknak köszönhető az olasz humanizmus szorosabb összekapcsolódása a hellén műveltséggel, és ezeknek az útján került Olaszországba a későbbi Bessarione bíboros, a nagyműveltségű könyvgyűjtő, kinek hagyatéka alapja lett a híres velencei Szent Márk könyvtárnak.

A XV. század valóban humanista pápai azonban V. Miklós, eredeti nevén Tommaso Parentucelli és II. Pius, a sienai Enea Silvio Piccolomini. A tudós humanisták egyike az első, ki saját kijelentése szerint két dologra kíván áldozni: könyvekre és építkezésre. Az ő uralkodása alatt illeszkedik bele Róma az új humanista szellemiségbe. Ő fogadja be az új műveltséget és teszi alkotó munkájának alapjává. II. Pius, ki sokkal erősebb egyéniség, jelentékenyebb író és humanista, pápává választása után önmagával viaskodik: az Egyház szolgálatába akarja állítani magán keresztül

a humanizmust és ekként megvalósítani nagy célját a kereszt győzelmét a Keletről előretörő félhold pogánysága felett.

V. Miklósról életrajzot hagyott reánk Vespasiano da Bisticci, a híres firenzei könyvkereskedő, ki a humanista műveltség első századában egyike volt a legismertebb személyiségeknek. Hisz vevői és rendelői között szerepeltek a század legkiválóbbjai, királyok, pápák, hatalmon lévők egyaránt. Barátja volt többek között a magyar Janus Pannonius is, Mátyás király részére pedig számos kézirat készült nála. Volt idő, amikor egyszerre harminc miniator és kalligraf dolgozott a műhelyében a magyar király számára készülő munkákhoz. Vespasiano összehordva rengeteg tapasztalatát, megírta kora nagyjainak életrajzait és ezek között szerepel V. Miklós pápáé. Amikor IV. Jenő pápa meghalt — írja Vespasiano — a halotti beszédre Tommaso bolognai püspök kapott megbízást. Annyira az alkalomhoz méltó és ékesen szóló volt ez a beszéd és annyira kielégített mindenkit, hogy hatása alatt határozták el a bíbornokok a szónokló Tommaso megválasztását pápává. Két napig tartott mindössze a konklave és V. Miklós megválasztása egyhangú volt.

Nyolc éven át, 1447-től 55-ig, kormányozta az Egyházat az első igazán humanista pápa és ezidő alatt bebizonyította, hogy könyvekre, a tudomány ápolására és Róma újjáépítésére valóban nem sajnált áldozatot. Szegénységben élt maga, de ugyanakkor a tudósok és humanisták bőkezű támogatója. Ő fejlesztette naggyá és tekintélyessé a vatikáni könyvtárt, mely uralomra jutásakor háromszáznegyven kötetet számlált, halálakor pedig ezerszázhatvanat; azaz gazdagabb volt, mint korában bármely más könyvtár Itáliában. Csak az összehasonlítás kedvéért említem, hogy Mátyás budai könyvtára körülbelül félezer kötetet ölelt fel. A görög irodalom és tudomány valamennyi műremekének latinra fordítását V. Miklós kívánsága, melyet azonban közbejött halála miatt csak részben tudott megvalósítani.

Kiépült és szebb lett ezekben az években Róma is, melyet az első humanista pápa külsejében is méltóvá akart tenni a világ szellemi központjának szerepére, melyre a mostoha idők viszonyságainak ellenére is hivatott maradt.

A humanisták között, kik V. Miklós tudomány- és műpártoló bőkezűségét élvezték, a legismertebb Lorenzo Valla, ki római születése ellenére életének első részét, amíg a szigorú IV. Jenő pápa uralkodott, más városokban, főleg Nápolyban volt kénytelen tölteni. Ha Valla bölcséleti felfogására gondolunk, miként az a kereszténységet az epikureus tanokkal összeegyeztető «De Volup-

tate» című művéből kitűnik és különösen, ha számba vesszük, hogy ő mutatta ki kritikai alapon Constantin császár adományának történelmi alaptalanságát, érthető Jenő pápa idegenkedése vele szemben. Bármennyire kiváló tudós volt is Valla, tanai a keresztény erkölcsi felfogással ellenkeztek, tanulmánya pedig, melyet egyébként azóta a történelem kutatás magáévá tett, az Egyház államot addigi létalapjában támadta meg. V. Miklós humanista tudomány-szeretete azonban annyira ment, hogy Vallának nemcsak hogy megbocsátott, hanem visszaengedte őt Rómába, ahol felhasználta nagy tudását és munkásságát.

Azt a rövid hároméves időközt, mely a két humanista pápa, V. Miklós és II. Pius között eltelik, a Borgia-családból származó III. Callixtus pápasága tölti ki. Alatta háttérbe szorul a római humanizmus és az Egyház fő célkitűzése a török visszaszorítása lesz, aminek eléréséhez a kereszténység feje fokozódó mértékben számít Magyarország közreműködésére.

A hatalmas méretű sienai dómból nyílik a Piccolomini könyvtár terme, melynek falain a nagy umbriai festő, Pinturicchio, megörökítette II. Pius, a kiváló humanista pápa életének történetét. Élénk színekkel ecseteli Enea Silvio Piccolomini dicsőséges pályáját, mely a humanista szónok, író és költő sikereivel kezdődik és tragikusan végződik a hirdetett új kereszteshadjárat megkezdése előtt.

A költő koronája, hír és dicsőség övezték Enea Silvio homlokát, amikor 1458-ban reáesett a konklávéban a bíborosok választása. Kevéssel azelőtt fejezte be «De duobus amantibus» című regényes történetét, mely erősen emlékeztet Boccaccio műveire, különösen a Fiammettára. A humanista szellemű Enea Silvio, ki mindaddig a római kúria bírálatában mértéket tartani nem tudott és ki verses és egyéb műveiben gyakran átlépte a jóerkölcsök által megvont határt, mint pápa a II. Pius nevet vette fel. Talán a pius Aeneas jutott eszébe és legalább ezt a kapcsolatot meg akarta őrizni a multtal, melyet különben megtagadott. «Higyjetek inkább az idős embernek, mint az ifjúnak; ne tulajdonítsatok nagyobb jelentőséget a magánembernek, mint a pápának. Tagadjátok meg Aeneast és fogadjátok Piust. Azt a pogány nevet a szülők adták a gyermeknek; ezt a keresztényt mi vettük fel az apostoli trónon.» Így ír ő maga megválasztása után. A pápa tényleg Pius volt és nem Aeneas. De nem kizárólag a hitélettel foglalkozó jámbor lelkipásztor, hanem a kereszténységnek nagy célokért küzdő, hatalmas terveket szövő, talán néha kicsapongó fantáziájú fejedelme.

A kereszteshadjárra összefogni a keresztény népeket és ural-

kodókat, az olasz és német kis államokat, a hatalmas magyar királyt : ez II. Pius célja. És kiadja a «Vocabitnos» bullát, mellyel összehívja a keresztény népek sorsának intézőit Mantovába. De hiába minden latin ékesszólása, melynek nincs más visszhangja, mint a kongresszuson megjelent Francesco Sforza olasznyelvű beszéde. Az idők nem voltak alkalmasak a kereszteshadjáratra. Egyedül Magyarország harcolt a török ellen, az egész kereszténység és saját nemzeti létének védelmében. A reális tényezők segítségének hiányát érezve, Piuson erőt vesz a magában bizó álmodó humanista : levelet intéz Mohamed szultánhoz és azt reméli, hogy ékesszólása a hitetlent a keresztény hitre téríti. Neki ígéri a keleti császárságot. Majd pedig amikor újra kudarcot vall, Anconába hív keresztény seregeket, hogy azok élén átvitorlázzon ő maga is, mint vezérük, Keletre. Ott az anconai kikötőben, mely üres és elhagyott, mert a keresztény fejedelmek cserben hagyták, éri Pius a halál. Betegen érkezett, de szívét a bánat, a sikertelenség gyilkos töre döfte keresztül. Rajongó volt. Álma, hogy mint új Aeneas a nagy ős útját visszafelé nyugatról keletre újra megtegye, nem vált valóra.

Vajjon a pápaság hat esztendeje alatt Pius tényleg teljesen elnyomta a humanista Eneát? II. Pius valóban csak pápa akart lenni. Amikor azonban ideje megengedte, szívesen rándult ki Tivoliba, Siena környékére, Viterboba. És pápasága korában is folytatta cosmographiáját, Ázsia és Európa különböző országainak leírását tartalmazó művét és Commentárii rerum memorabilium című önéletrajzát. Egy-egy kirándulás kiragadja a pápát mindennapi gondjai közül és amikor annak emléke bekerül az önéletrajzba, az író tollát a természetleírásoknál már a humanista keze irányítja.

Korában Rómában dolgozott egy kiváló humanista : Biondo Flavio. Biondo még IV. Jenő pápának ajánlotta «Roma instaurata» című munkáját, melyben a régi Róma leírását nyújtja összekapcsolva a jelen keresztény Rómájával. II. Piusnak ugyanez az író újabb munkáját a «Roma triumpphant» ajánlotta, melyben a régi Róma intézményeiről, szokásairól szól, gyakran összekapcsolva ezt is a jelennel. Így Biondo az első humanista, ki a Róma gondolatot érzékelteti és könyvét az ősök dicsőségéről annak a humanista pápának ajánlotta, ki újabb diadalhoz kívánta segíteni az Örökvárost.

Pius nem ölte meg Eneát. A humanista megmaradt a pápa mellett is. Az utókor is egyaránt becsüli mind a kettőt. A történelem feljegyezte annak a pápának a nevét, ki még egy utolsó kísér-

letet tett a török megállítására, mielőtt janicsárai elárasztották Európa nagy részét. A humanista nevét megörökítették művei és az a gyönyörű kis város, melyet szülőfaluja, Corsignano, helyén építtetett. Pienza lett a neve ennek a városkának, melynek templomát és palotáit a kor egyik legnagyobb művésze, Rossellino tervezte. Pienza Piusról, bár ez a remekmű nem annyira a pápának köszönhető, mint inkább a humanista Enea Silvio Piccolomini-nek.

A két nagy humanista pápa után hiába következett II. Pál személyében olyan, ki az új műveltségnek ellensége volt. Hiába vetette Róma új ura börtönbe a két humanistát, Pomponio Letot és Platinát és hiába szüntette meg az általuk alapított Akadémiát. Utódja, IV. Sixtus, alatt az Akadémia újra feltámad és Platina lesz a Vatikán könyvtárosa. A jelenet, melyet Melozzo da Forli híres festménye örökít meg — Platina hódolata IV. Sixtus előtt — a humanista szellemiségnek végleges bevonulása a Vatikánba.

A Quattrocento végén és a Cinquecento elején még folytathatók a humanista pápák sorát, de ezzel már későbbi korba érünk, amikor felborul az egyensúly az új szellemiség és a hitélet között.

Még a humanista műveltség megindulásának idejében Giovanni Dominici domokosrendi szerzetes latin nyelvű munkájában figyelmeztet azokra a károkra, melyeket a pogány ókor írásainak elterjedése a keresztény hitben tehet. Megállapításai kétségtelenül túlzottak. De túlzott volt az új szellemiségnek az a felülkerekedése is, mellyel a század két lángelkű apostola, San Bernardino de Siena és Savonarola, a tiszta hit fegyverével szembe szállt. A lelkek meghasonlása lassan érlelte meg a drámát, mely azután pusztító erejével a következő században robbant ki.

ZEMPLÉNI TÁJ

*Ebédidőn a pásztor úgy kiáltoz,
mintha dalolná: «Nagymajtényi síkon...»*

Kiáltása rekedt, elnyújtott kürtszó.

*A szőlőskertek legmélyebb zugán,
sötét bodzák árnyékán, magos fűben
fekszik a pásztor mozdulatlanul,
csukaszürke nadrágján, nagy bakancsán
aprócska békák ugrálnak keresztül.*

*A pásztor bort ivott, s szemében
a folytonos borús borosság tompa fénye
lobog, amint fekszik, s az eget nézi,
s kiáltozván jelt ad magáról.*

*A hang kiömlik száján, szertekúszik,
és szétterül a táj vonalain...*

*Előbb a tőkék közt kutat, s a széles,
kövéren zöld leveleket simítja,
e gálicos, kék, vidám arcokat,
s a féligfejlett, kis, fanyar, szemérmes
fürtöcskéket, a kacskaringós indát.*

*Amint ömlik a lankán lefelé,
meg-megreked, felduzzad a töveknél,
veres bazalt-kövek, sárgás rögök közt.
Tovább csurran, mint kiömlött aszu,
az utakon könnyen szivárog, s hosszú
sávokkal megelőzi önmagát.*

Tücskök, szöcskék ugrálnak langy levében.

*A kötöttéseknél megárad, és az árva
kőkény- és bodzasor sötét lombját érintve
surran tovább szelíd pályáján,
mígnem leér a szilvás fái
közé, e félig holt, félig mesés világba,*

ahol a fának egyik ága körtét,
 a másik ága szilvát termett egykor,
 mert tréfált a vincellér oltókése;
 de most már semmit sem terem, csak halkan
 hijas lombokkal mesélget a régmúlt
 időkről. Itt a széles akadály:
 a vízvázasztó: izgága «patacska»,
 (így becézik). A kis patak zezgúgos,
 villámcsapásszerű, setét, mély szakadéokban
 szalad tova, a széles szakadékba
 beömlik a kiáltás, s lassan töltve
 a mélyedést, elvész hosszú időre.
 De új kiáltás ömlik, egyre új,
 a hang megduzzad és kitör a mélyből,
 a másik part szelíd emelkedésén
 röppen tovább, a hegyoldal felé.
 Amott, a nagy hegyen kezdődik
 a másik pásztor szőlőbirodalma.
 A másik pásztor hallja már a hangot,
 s nagyot húzván egy literes-üvegből,
 nagyot kurjant feleletül, s a harmadik
 hegyen a harmadik pásztor felel rá,
 s a negyedik, az ötödik, és mind, mind
 kiáltozik: a pásztorok üzennek,
 s borús hullámok ömlenek a tájon...
 A Magashegy felől is indul egy kiáltás,
 s végigkúszik a hegy gerincén.
 Tölgyek alatt zuhan, sötét erdőkben,
 majd bokros, görcsös háton föl felé
 kapaszkodik a kövek közt, melyek
 egykor várak voltak talán; és messziről
 kéklő hegycsúcs hallgatja a hangversenyt,
 mély a mély nyergen keresztül hozzá
 verődik, s visszaszáll zümmögve.
 Most meredek oldal következik:

*Koporsó-hegy, feketés és vörös
színekben ég a vad kapaszkodó.
Öreg hegy már, kopasz és lefaragdált,
és szögletes, miként egy vén koporsó.
A zárt földelen végigbúg a hang,
és felszökik a Várhegy oldalára,
közben egy apró hullám oldalt csordul,
s a kisfenyves fenyőit megzúgatván
leömlik a szelíd Baglyoska-hegyre,
amelynek oldalán az első pásztor
ott fekszik még mindig hanyatt, és újból,
újból kiáltoz nyujtott hangon...
Igy ömlenek a hangok a vidéken,
s felelgetvén egymásnak, s a hegyeknek,
körülfolyják a táj vonalját.
Ki tudja már, hogy ki kiáltoz?...
Hangok, s visszhangok kelnek egyre,
a pásztor szól, hegyek felelnek,
A hegység kérdez és pásztor felel...
Ebédidőn így beszélgetnek mindég
a hegyek és az emberek.*

Ifjú Ambrózy Ágoston

ŐSZI SZÁNTÁS

Irta: *Mariay Ödön*

NOVEMBER volt, de valahogy mégis minden kacagott égen és földön. A magasban májusian puha, kócsagpihe fehérségű báránnyelűk úsztak, oly vidáman, mint a fészket már viszontlátó vándormadársereg.

A türkizkék levegőbura alatt a táj is csupa derű volt, nem szürke novemberi gubába burkolózott, hanem legényesen, csak úgy vállra kavartott cifraszűr módjára viselte magán sárga-, piros- és zöldszínű gunyáját.

Úgy tetszett, hogy a hegynek kanyargó úton csupa nevetős szájú vőlegény, bokrétás vőfély, víg násznagy vonul fölfelé, a magaslaton várakozó faluba, lakodalomba. Az ütemesen lépegető sokaság repkedő lobogókat emelt magasra, a lábak dobosan dobogtak, a lovak kényesen táncoltak, a szekerek küllői vidáman peregtek, a hosszú ágyúcsövek dühös vakkanásra mindig kész torka virággal volt teletömve. A zajgó, nyüzsgő menetet páncélos szörnyetegek zárták be, de azoknak a mammut-testét is alig lehetett látni a tarka szirmoktól, a reájuk font lombkoszorúktól.

A végtelennek tűnő menet elején hirtelen nóta zendült föl, és mint a szikra sorra gyújtogatja a szélben a házakat, úgy szállt lélekről-lélekre a dallam, rácsapott a huszárokra, mosolyra kapatta a tüzéreket, meglengette a zászlókat és még acélosabbá tette a lépetteket. A fiatal torkokból kitörő harsány hang megragyogott, mint mikor trombiták rezén fölizzik az aranyos sugár:

*Hajnalodik, közeleg a reggel,
Indul Horthy a magyar sereggel.
A zászlója piros, fehér, zöld,
A hazája e szép magyar föld,
Ezt védi a Horthy katonája.*

A testes domb mögül harangszó zengett. Hétköznap volt, de a torony érce vasárnapiasan zsolozsmázott.

Az előhad hirtelen megtorpant. Ünnepi ruhás, árvalányhaj-bokrétás legények kiabálva, szinte dühödt sietéssel döntögettek kifelé egy piros, fehér, kékre mázolt oszlopot, amelyen valami kimondhatatlan idegen név éktelenkedett. Amint ledőlt, a legények az ég

felé dobálták a kalapjukat, elébe rohantak a katonáknak és könnyezve ölelték meg őket.

— Testvér! Testvér! — kiáltozták, s a katonák sírhatnékos örömmel feleltek vissza: testvér!

A legények sietve lóra kaptak és az egy ölelésnyi kis idő alatt is magukkal sodorták a katonák nótáját. Mire a község első házai alá ért a sereg, a várakozó, boldogan kiáltozó, előrerohanó falubeli nép csudamódra mind tudta már a sohasem hallott dalt, mintha valami mesebeli rádió egyszerre rezzenett volna meg a bensejüket, egy óriási, emberfeletti nagyságú szívből árasztott hatalommal. A katonák hozták a becézve énekelt drága szavakat, a várakozók is ugyanazokat küldték feléjük:

A zászlója piros, fehér, zöld.

És akkor hirtelen úgy tetszett, mintha maga a falu indulna el, hogy megölelje a katonákat. Úgy látszott, mintha a kis fehér házak varázsszóra, bomlott örömmel fölemelkedtek volna, mintha a csillagos, sugár torony buzgón nekiiramodott volna, mintha a kis kertek lábrakaptak volna, hogy egymást megelőzve ölelhessék meg az érkezőket. Óreg, kicserzett arcú parasztok ég felé emelték a karjukat, feketekendős anyókák zsebkendőbe rejtették könnybevesző arcukat, serdülő legénykék eszeveszetten ugra=bugráltak, mint a harmadfű csikók, fiatal lányok törtek előre, odavetették gyöngye, fehér testüket a katonák mellére és teleszórták az embereket, a lovakat, a szekereket, az ágyúkat, a harcikocsikat virággal. A honvédek ámultak=bámultak, hol rejtőzött el, hol bújt meg ennyi virág, hamvasan, a novemberi ég alatt?...

A menet most megállott és áhítatosan figyelt az üdvözlő szavakra, melyeket a palástjába burkolózó ősz prédikátor úrvacsora=osztó áhítattal hintett el közéjük...

Mikor befejezte, egy fehérbe öltözött fiatal leány odarohant a zászlóhoz, beletemette az arcát és megcsókolta rajta a négyfolyós, hármashalmos címet.

Távolabb, a kertek alján meghúzódva, egy kisebb csoport állott. Idegenül, komor arccal, hallgatagon figyelték, mi történik ott lent, a falu szélén.

Látták, hogy a katonabanda vezetője magasra lendíti cifra botját.

A következő pillanatban diadalmas erővel harsantak föl a trombiták, kicsik és nagyok, megperdültek a dobok és mintha maguk a hegyek, a völgy, az egész láthatár ujjongott volna föl, úgy rob=

bant bele a levegőbe a Rákóczi-induló! Csupa visszhang lett az egész táj, mint mikor valaki évekig tartó hosszú némaság után újra tud beszélni, kiáltani.

A virágos katonák a falu népével összevegyülve érték el az utca szélét és az induló elhangzása után új nótára gyujtottak:

*A határtól nem messze van Prága,
Szaladj, cselák, ha életed drága,
Nem kell nekik szurony, se golyó,
Elég lesz a puskapucoló,
Hogyha jön a Horthy katonája . . .*

A dombon ácsorgó néma, sötétarcú csoportból egy vállas, magas, ősz ember ökölbeszorított kézzel dobbant előre, gyűlölködve nézte a vidám éneklő sereget, a lent ujjongó tömeget és oda-sziszegte a társaihoz:

— To je nasa zem!

Társai utána morogták:

— Takje! Úgy van! Ez a mi földünk! Igazad van, Záborski. Az öreg Záborski Pável eltorzult arccal hörögte:

— Ne féljete! Nem sokáig maradnak ezek itt! . . . A mieink visszajönnek . . . Ezt a földet nekünk adták, régen is a mienk volt . . . Soha vissza nem adjuk!

A honvédnóta kevélyen suhogott a levegőben.

A kis szlovák csoport összébbhúzódtott, mint mikor sas jelenik meg a magasban az udvaron karicsáló aprójószág fölött.

Záborski Ancsurka Jankó bátyjával együtt szorosán odaállott az apja mellé. A menet most közvetlen előttük vonult el. A felvirágzott katonák vidáman integettek a kis csoport felé.

Az öreg Záborski ellenségesen tekintett a derült, pozsgás arcokra. Hirtelen a lányára tévedt a szeme. A kalászszín hajú Ancsurka nevetve intett vissza egy piros-barna képű huszárnak.

Az öreg megragadta a lánya karját.

— Te! Ha szóba mersz állni valamelyikkel . . . Akkor . . . Akkor . . . Ezek a mi ellenségeink! A földünket akarják! Rabbá akarnak bennünket tenni!

Ancsurka riadtan nézett vonagló szájú apjára, de a szeme szegletéből mégis a huszár után síklott a riadt tekintete.

Jankó az előfogatokat nézte.

— Milyen szép lovaik vannak.

Az apja keserűen mordult rá:

— Nekik van! Nekem már nincs. Oda a Szifko meg a Csinko.

Jankó az apjára nézett.

— De hiszen... a csehek vitték el, otyec.

Záborski dühösen legyintett.

— Kellett nekik... Majd visszaadják.

— A csehek semmit sem szeretnek visszaadni — motyogta

Jankó.

Záborski meglobbant.

— Befogd a szád! Tán bizony magyaron akarsz elenni?

Kitekerem a nyakadat!

Egyikük sem szólt többé semmit. Hallgatagon mentek fölfelé a keskeny ösvényen, a kertek alján. Az ünneplő kedvű harangok még mindig zengtek a faluból. A kis fenyvesben, a dombtetőn Záborski hirtelen megállott. Fölnézett az égre, elnézett a nagy, kékellő hegyek felé, keserűség öntötte el a torkát és ökölboszorított jobbjával a falu, a csillagos torony felé fenyegetett. A többi szlovák kérdőleg nézett rá, nem tudták, mit akar, mi fog belőle kitörni. Záborskit valahogy maguk fölé emelték, tudták, hogy legkedvesebb embere a légionistáknak.

Az öreg mélyen a szemükbe nézett, feléjük lendült a karja, azután szinte dühösen, felrikoltva rákezde:

— *Hej Slováci, ešte naša slovenská reč žije...*

A kövér Voszvár Andrej, Frentisek Jano, meg a kis Kapusztá Gyuro lelkesen folytatta a szlovákok nemzeti énekét:

— *... žije, žije duch slovensky, bude žit naveky...*

Mikor végére értek, Záborski körülnézett és csak annyit mondott:

— Ne féljete, amíg engem láttok! Tanuljatok meg hallgatni.

Én mondom meg, mikor majd újra szólani kell.

— Tak je — mondták az emberek —, ha hívsz, ott leszünk.

Elköszöntek az öregtől és Záborski maga maradt a szántatlan, vetetlen, jócskán felnyúló föld csíkján.

Nagyot hallgatott. Jankó és Ancsurka lesütötték a szemüket, pisszenni sem mertek.

— Visszajöttek... — mormogta a vén ember. — Visszajöttek... Sosem hittem volna! Bozse moj! Hogy is engedhetted? Ó, Bozse, Bozse!

Nagy csönd lett. A hegyek felől hűvös szél szántott végig a levegőn.

— Mi lesz most már velünk? Mi lesz a földünkkel? Legalább az őszi szántást elvégezhattük volna... Éhen döglünk majd... de hiszen úgyis mindegy — legyintett keserűen.

Hirtelen megindult a falu felé. Mint a bika a veres viganóra,

úgy nézett a piros=fehér=zöld zászlókra. Egyszerre csak elkáromkodta magát, mert látta, hogy a Masaryk=utca névtábláját lelökték és azt írták a helyébe: Kossuth Lajos=utca. A Piac=téren javában húzta a cigánybanda és a lányok tüzesen járták a csárdást a huszárokkal, tűzerekkel, meg a tömzsi, vasékerős bakákkal. Az egyik legény jókedvűen rikkantott rá Jankóra.

— Gyere, pajtás, itt a helyed közöttünk!

Jankó az apjára nézett és nem felelt. Az Ancsurka szeme mintha keresett volna valakit a táncoló huszárok között. De nem találta.

Ahogy azonban befordultak az udvarukra, hirtelen csak összeakadt a tekintete annak a huszárnak a szemepárjával, akit úgy megnézett, mikor felharsant a Rákóczi=induló.

A huszár nyílt szemmel állított oda Záborski elé.

— Vitéz Tallódi Péter tizedes. Negyedmagammal gazduramhoz szállásoltak be. Nem kérünk semmit, nem teszünk semmi kárt. — Összecsapta a sarkantyús bokáját, a többi három huszár is tisztességtudóan, vigyázzban állott mögötte.

A szikár vénnek hidegen villant meg a havasi fellegekre emlékeztető, szürke szeme.

— Hovoritye po slovenski?

Tallódi valahogy megérezte, mit kérdeznek tőle, ha nem is értette meg az öreg szavait.

— Sajnos, nem értek tótul — felelte udvariasan.

Az öreg Záborskinak eltorzult az arca.

— Ja som slovak! — És még egyszer, szinte kiáltva ismételte meg: — Ja som slovak! Vagyom szlovák! Nem tót! Értesz, magyaroszi, tudom, hogy mondod mindig: tót nem ember!

A huszár szívből mondta:

— Mán hogyne volna! Gazduram bizony földig ember! Ha . . . ha . . . izé . . . szlovák is. Biztosan katona vót . . . Tán még huszár is?

Jankó is, Ancsurka is elmosolyodott. Záborski ránézett a lányára.

— Takarodj be!

Ancsurka pityergős szájjal, szégyenkezve osont be a házba. Záborski újra a huszárhoz fordult.

— Meddig akarni itt maradtok?

Tallódi elmosolyodott.

— Hát hiszen, most nem hamarkodjuk el . . . mint a multkoriba, amikor ezer év után egy kicsit elmaradtunk, most mán innen mink el nem megyünk, míg ez a világ világ lesz. Hiszen azért jöttünk . . .

A három huszárnak széles mosolygásra húzódott a szája.

Záborski valami rettenetes káromkodásra készült, de hirtelen lesütötte a szemét és döngő léptekkel körüljárta az udvart. Benézett az istállóba, ahol már jóízűen abrakoltak a huszárlovak. Bezárta a kukoricagórét, lakatot tett a szénapajtára és tüntetően a fiára is magyarul szólt reá:

— Jankó! Mindent jól bezárni fogsz... Mindent vigyázni fogsz. Tyúk, liba megszámlálni fogsz!

Most aztán Tallódinak is elborult az ábrázata.

— Gazduram! — mondta keményen — mink magyar huszárok vagyunk, nem cselákok!

Záborski szembefordult a huszárral. A két szempár összevillant, szinte belepengett a tekintetük. Jankó megérintette az apja karját.

— Otyec, pogyme — kérlelte s a ház felé intett.

Záborski arrább taszította a fiát és megdöngötte a mellét.

— Ja som slovák! Maradni szlovák!

Tallódi szelíden mosolygott.

— Ja som magyar! Parolázzunk, gazduram, nem lesz itt semmi baj!

Záborski dühös álmélgodással nézett a jóképű fiúra. Valami égbekiáltót szeretett volna ordítani, de a huszár mosolygós, rózsás-barna arca, jóindulatú, tiszta tekintete kihozta a sodrából. Nem jött szó a torkára, kemény léptekkel bement a házba és bevágta maga után az ajtót.

Tallódi csöndeskén mondta Jankónak:

— Az öreg nagyon harapós. Mink tán megértjük egymást... Szerbusz! — Azzal jól megrázta a fiú kezét. — A húgodat hogy hívják — tette hozzá csak úgy foghegyről.

— Ancsurka.

A huszárok elővették a vakarót, a kefét és olyan fényesre tisztogatták a négy sötétpej szőrét, hogy csak úgy csillogott. Jankó irígykedve nézte a remek paripákat.

— Nekünk is vót lovak. Kettő lovak. Mienk katonaság elvitte.

Tallódi szelíden megcsóválta a fejét.

— Jankó! Ide vigyázz! A ti katonaságotok én vagyok, meg ezek a jó komáim itt ni! A ti lovacskákat az ellenség vitte el.

— Ellenség — hüledezett Jankó.

— Hát persze, hogy az ellenség! Aki a lovamat elviszi: az ellenség!

Jankó nem szólt semmit, de valahogy megértően mosolygott el. Egyszerre valami finom illat borsolta meg az orrát. Két

katona tele csajkákat hozott. Tallódi maga mellé ültette Jankót, megosztotta a porcióját és valami végtelenül egyszerű, természetes mozdulattal úgy nyújtotta oda Jankónak, mintha az öccsét kínálta volna meg. A fiú elpirult, de nem tudott ellentállani és mohón szürcsölni kezdte az illatos levet.

Korán esteledett. A huszárok letelepedtek az istálló előtt és elnézelődtek a girbe-gurba tájon.

— Azt a hegyet hogy híjják? — kérdezte Tallódi Jankótól.

— Pipityke.

— Derék egy hegy. Az ember nem is hinné, hogy a mifaj-tánk is el tud élni az ilyen nagy fene, kietlen bércen. Édesapám sokat beszélt ezekről a hegyekről, meg ami arra, fent van, a Tátrán is túl, a lengyel gránicon... Sok jó tót... izé... szlovák komája vót. Akkoriban együtt verekedtek ám mivélünk, akárcsak negyvennyócban. Az a kutya cselák uszította őket ellenünk. Pedig jófajta nép ez. Jankó — ütött a fiú vállára —, úgy=e, mi még jó komák leszünk?

Tallódi egyre a ház felé figyelt. De a kék=piros tarkára meszelt porta ellenségesen, hidegen meredt rá. A huszárnak mégis úgy tetszett, mintha néha=néha megmozdulna a függöny, mintha valaki ki=kikukkantana szívesen, de mindig visszaparancsolják...

Az öreg Záborski egész este nem mutatkozott, csak másnap reggel látták újra a huszárok, mikor köszönés nélkül eldübögött hazulról.

Alighogy kitette a lábát az ajtón, kitarult a pirosfüggönyös ablak, egy fehér kéz megöntözte a virágokat. Tallódi az istálló mélyéről odaleselkedett. Nem látott senkit, de kisvártatva kedves, lágy kis hang csendült föl a szoba mélyén.

— *Nad Tatrou sa hlyska, hromy divo hija...*

Tallódi magához intette a kiskapuban ácsorgó Jankót.

— Mit énekel a húgod?

— Magyarorszki mondaná így: villámzik a Tatra felette.

— Szép nóta lehet — mondta Tallódi. — Jómagam is nótás fattyú vónék... Te majd megtanítasz egy pár szép szlovák nótára, én meg cserébe magyar nótára tanítalak... Hidd el, komám, úgy lesz jó, ahogy vót, mikor magyar, szlovák egy testvér vót.

Jankó bement az istállóba, segített a lovak körül és azonnal meg is kezdte a nótaleckét, és nagyokat nevetett, mikor Tallódi majd kitörte a nyelvét az idegen szavakban.

A vén Záborski egész nap alig mutatkozott. Behúzódott a tisztaszobába, több szlovák látogatta meg naponta és órák hosszat suttogtak egymás között... A látogatók leginkább este jöttek és

nagyon későn mentek el. Ancsurka ilyenkor ki=kilopakodott a tornácra és elhallgatta a huszárok danolását. A magyar nóta olyan édesdeden reszketett a levegőben, mint mikor az esti viola neki=ereszti az illatát holdtölte előtt. A lány kíváncsian, izgatottan leleskedett a tűz felé, amelyen a huszárok szalonnát pirítottak. A veres=hagymakarikákkal telerakott hatalmas madárlátta rozskenyérpirító-sokról finom, csiklandós szag terjengett.

Ancsurka észre sem vette, mikor halkán kitárult az ajtó s az apja megjelent mögötte.

— Te! Te jány! Mit leselkedsz itt? Tudod, mit mondtam! Ezek a mi ellenségeink, ha egy jó szót adsz nekik... Ismersz!

Hatalmas markával megragadta a lány gyöngö vállát és bepen=derítette a szobába.

Azután elment a látogatóival.

Másnap egész nap nem mutatkozott Záborski.

Akkor történt, hogy estefelé csak azon lepődött meg Ancsurka, hogy Tallódi nem magyarul énekel. Alig akart hinni a fülének, de nem, nem lehetett kétség, ez a huszár hangja volt. Kedves ügyet=lenséggel hömpölygette a szájában a tót szavakat.

Az ő kedvenc nótája volt...

— Jankótól tanulta... Megtanulta... — gondolta a lány és valami édes borzongást érzett a szíve körül...

Záborski csak harmadnap érkezett vissza. A gyermekei sem tudták, hol járt. Valami nagy csomagot hozott magával és azonnal bezárkózott vele a tisztaszobába. Az öreg csak akkor gyújtott világot, mikor az egész ház elcsöndesedett. Előszedte a kamrából a ládát és kinyitotta. Kézigránátok voltak benne... A nagy szál, fenyőegyenes ember azután kiment a borongós éjszakába. A sötét istállóra nézett és belefenyegetett a sötétségbe.

— Várjatok csak! Várjatok!... Még nincs kimondva az utolsó szó! Mink is itt vagyunk...

Nagy rosszra is elszántnak látszott a tekintete. Valami fanatikus láz fűtötte, úgy érezte, hogy küldetése van, amit nemcsak a bujkáló legionisták bízták rá, hanem maguk a hegyek, a fenyves erdők, a tátrai szél, a vére... a felbujtogatott, bosszúvágyó lelke.

Napról=napra összeférhetlenebb, izgatottabb lett, mint aki nehezen vár valamit, valami alkalmat, valamit, amit senkinek sem szabad megsejtenie. Olyan volt, mint az ért kelés, nem lehetett hozzá érni, nem lehetett hozzá szólani. Szidta Jankót, örökké kor=holta a lányát, dühöngött, ha a fiút a huszárokkal látta beszélgetni, éberem leste, vigyázta Ancsurkának minden lépését, a lánynak még a szemét is le kellett sütnie, ha Tallódi kilépett az udvarra. Külö=

nösen Tallódit gyűlölte valami engesztelhetetlen dühvel. Úgy érezte, hogy a kis, zömök huszár megszegényítette a gyermekei előtt, megalázta szlovák voltában, megcsúfolta egész valójában! Ha meglátta Tallódit kardosan, félrekapott sapkában, megreszketett a keze és a kése nyelét kereste hatalmas marka.

Esténként a méreg ette, mikor a huszárok vidám nótázását hallgatta kénytelen=kelletlen. Pedig ezek a nóták fiatal éveinek emlékeit idézgették benne . . . Mikor még lejárt a nagy, magyar Alföldre aratni. Mint az apja, meg a nagyapja . . . a szépapja, mind, mind az ősei, akik ott porladoztak a domboldali temetőben . . .

Egyik estén ez a nóta zörgette meg az ablakát:

*Ne menj rózsám a tallóra,
Gyenge vagy még a sarlóra . . .*

A keserű haragban füstölgő ember lelkében egyszerre mintha képeket vetítő lámpával világítottak volna bele . . . Visszarévedt a multba és, akarva=nem akarva, óriási zizegő, érett búzatáblákat látott kasza alól omló rendeket . . . búzavirágot . . . végtelen tarlókat . . . marokszedő barna lányokat és úgy tetszett neki, mintha messziről, nagyon messziről fürjészó hallatszana: pitypalaty, pitypalaty . . .

A huszárok odakint, a hűvös éjszakában, megismételték a nóta két utolsó sorát.

*Ha elvágod kis kezedet,
Ki süt nékem lágy kenyeret.*

. . . Omlós, fehér kenyér illata rémlett föl az öreg Záborski-ban . . . Nóták, amit együtt énekelt valaha nehéz munka közben a nagy, tenger nagyságú síkság fiaival és leányaival . . . katonanóták, amiket egy rég elfelejtett kaszárnyában tanult és amit onnan régen . . . huszonöt évvel ezelőtt magukkal vittek északi gránicokra, déli gránicokra . . .

Emlékek rohanták meg Záborskit és elkezdtek vele birkózni. A nagy szál ember vissza akarta verni a támadást mindenáron . . . Fölkelt, dobbantott a lábával, azután az asztalra ütött, mintha le akart volna valakit teríteni és dühödten ordított fel nagy, füledt magánosságában.

— Hej! Slováci!

Kiszaladt a háza elé és a Tátra felé rázta az ökleit.

— Hej! Slováci! Este naša Slovenska reč žije . . .

Suttogva ismételtette a vers sorait, kissé lecsillapodott a

lelke, de valami nyugtalanság mégis borzolgatta belül és sokáig nem tudott nyugovóra térni.

Másnap délután kiment a földjére. Itt fojtogatta a legnagyobb keserűség, a szántatlan, vetetlen, elárvelt földcsíkon, és mégsem tudta megállni, hogy újra és újra ki ne fusson oda, mint ahogy a fiú nem tud elszakadni a beteg anya ágyától. Az utóbbi napokban egyre inkább meggörnyedt, a tűz kezdett kialudni a szeméből, elhanyagolta magát, borostás lett az álla és már abba is belefáradt, hogy az Ancsurka lépteit vigyázza. Óraszámra elcsatangolt a dudvalepte földön és átkokat mormolt magában.

Egyszerre csak látta, hogy Tallódi közeledik a fiával. Ki akarta kerülni a találkozást, de valami leküzdhetetlen dac földbegyökerezette a lábát.

Tallódi a sapkájához emelte a kezét. Hozzá volt szokva, hogy az öreg jóformán nem is fogadta a köszöntését, de most valahogy, ha morogva is, de felelt.

— Dobri den! — De mindjárt el is fordult.

Jankó magyarázgatta a huszárnak:

— Addig a miénké van... Ahol a nyirfák... Addig megtermi rozs, feljebb már csak zab terem. De jó, finom zab. Oda kolompért szokta vetni... Most parlagban minden... Elvitték lovakat... Elmaradt az őszi szántás.

Egy kis csönd támadt. Záborski a sárban turkált a botjával, de hirtelen fölemelte, nagyot kanyarított vele és szinte sírósan mondta:

— Látod, magyarszki huszár?! Látod? Nem tudja földemet felszántani! Nincs vetés... Ha nincsen vetés, nincsen kenyér se... Látod! Tik jöttétek vissza: és nincs szántás, nincs vetés... Nincs kenyér!

Tallódi megrendülten nézett az öregre. Elfelejtette a vén ember gyűlölködését, ott, a szántatlan, vetetlen földön elfelejtett mindent, úgy érezte, mintha az apjával állana ott, a végtelen, szabad ég alatt, egy nagy jégverés, vagy más Isten csapása után, a méltatlanul megcsúfolt földön.

— Hát... nagy baj ez... ez a legnagyobb baj... A földnek meg kell adni, ami a földé, mert különben ő se ad a gyermekeinek semmit... Mert valamennyien az édes anyaföld gyermekei vagyunk! Az tart el édes mindnyájunkat.

Záborski a huszárra nézett. Összetalálkozott a tekintetük, három szemrebbenésnyit kutatták egymást s azután valahogy megenyhült az öreg szlovák dérhideg pillantása.

Nagy csend támadt, meg lehetett hallani, hogy furulyázik a szél egy magános fenyőn.

Azután újra Tallódi szólalt meg.

— Gazduram... hát nem lehet itt semmi okosat tenni? Valamelyik szomszéd nem adhatná kölcsön az igáját őszi szántásra?
Záborski a földre szegezte a szemét.

— Szomszédoknak sincs van jószág... szomszédok elmentek. Lenni voltak legionisták. Ők vittek el enyim lovak is.

— Mégis csak maradt tán a faluban ló, vagy ökör... leg-alábbis egy pár tehénke... ha a legionisták elmentek, segít valamelyik magyar gazda.

Záborski nagyot hallgatott. Jankó felelt helyette.

— Legionisták minden jószágot elvittek. Magyaroknak sincs semmi jószág. Magyarok nekünk úgyse fog segítségni.

Záborski a fiára nézett, azután újra a földre hullott a tekintete. Mind a három ember hallgatott. Csak nagysokára törte meg Tallódi a csendet. A kardhüvellyel apró kis barázdákat vont a felázott talajba. Lehajolt, egy csipetnyi rögöt elgondolkodva morzsoltszét az ujja közt.

— Pedig jó föld ez, ha gövicses is egy kicsit...

Záborski újra szembenézett a fiúval.

— Odalent... tinálad még legjobb. Van földetek?

Tallódi kihúzta magát.

— Harminc hód.

— Harminc? — álmélkodott az öreg.

Tallódi szerényen magyarázta.

— Magyar hódba harminc. Vitézi telkünk van. Idesapám kapta. Arany vitézségije van. Uzsok után kapta. Ott verekedett a harminckilencesekkel. Abból az időből emlegetett is egy Záborski nevű komáját. 75-ös vót. A híres «drotanszki»=ezredből. Egy kórházban feküdtek.

Az öreg Záborskinak elvörösödött a borostás ábrázatja.

— Jasom... Én lenni az a Záborski...

Tallódi melegen nézett az öregre, mondani akart valamit, de Záborski elfordult, legyintett és gyorsan megindult fölfelé.

Tallódi szeretett volna utána menni, de hirtelen észrevette, hogy a kertek alól Ancsurka közeledik. Biztosra vette, hogy az öreg ráripakodik a lányára, de nem történt semmi. Záborski megvárta Ancsurkát. Jól látta, hogy a lány megijed, mikor őt észrevette és aggódva néz az apjára. De az öreg néma maradt és mozdulatlanul bámult a hegyek felé.

Tallódi nekibátorodott és Jankóval együtt odament hozzájuk.

— Dobri den — köszöntötte mosolyogva Ancsurkát.

Ancsurka édesdeden mosolygott a szlovák köszöntésre és hirtelen rávágta:

— Jónapotot.

A vér mint a láng futotta el fehér arcát és könnyelábadó felrettenéssel fordult az apja felé.

Záborski még mindig a liláskéken ködlő, hegycsipkézte messze-ségbe bámult. Nem látott, nem hallott maga körül semmit, belevesztett a töprengésbe és mert ez a nagy hallgatás parancsolónak tűnt föl a többi három előtt, mindenki magába fojtotta a feltörekvő szót.

Egyszerre csak megindult Záborski és révetegen, mint az alvó, senkinek nem intve, senkire rá nem nézve, lehajtott fővel be ment a kis erdőbe.

Ancsurka összemosolygott Tallódival és utána surrant az apjának. Karcsú alakja úgy lengett, mint a novemberi tarló egyetlen, elfutó virágja.

A huszár tekintete úgy repült utána, mint ahogy a méh csap rá az őszi utolsó, mézet ígérő szirmára . . .

Záborskit két napig megint nem látta senki.

Mikor harmadnap reggel szokása szerint kitámolygott a földre, megdörzsölte a szemét. Nem akart hinni önnönmagának. Megállott és szinte eszelősen bámult a domb felé. Még mindig azt hitte, hogy álmodik.

A földjén szántottak.

Két eke hasította a puhán omló földet. Mindegyiket két-két ló húzta. A sötét pejek gőzölögtek a friss, havasi szél boronálta levegőben. A két eke szarvát két huszár fogta. Néha-néha csattintotak az ostorral és vidám énekszóval könnyítettek a munkájukon:

Hajnalodik, közeleg a reggel

Indul Horthy a magyar sereggel . . .

Az öreg Záborski megtántorodott és ökölbe szorult a keze.

— Bozse moj! Tudtam . . . tudtam . . . Átkozottak! Elvették a földemet . . . A földemet . . .

Görcsbe ránduló keze a hosszú kés markolatán volt már és fiatalos lendülettel rohant oda Tallódihoz.

— Staj! Megállani! Mit csináltok . . . Ez az én földem!

Tallódi elengedte az ekeszarvát és csodálkozva, mosolyogva nézett a magából kikelt emberre.

— Hát ugyan mit csinálnánk? Szántjuk a gazduram földjét . . . őszi vetés alá . . . Csak nem hagyjuk parlagon a jó magyar földet? Megkértük a kapitány urat, hogy amíg itt heverünk, hadd szántsuk fel a falu parlagját . . . Persze, hogy egyszeribe megengedte. Itt kezdtük el.

Záborski a homlokához kapott. Hirtelen nem tudta megérteni, mi történik vele.

— Nekem szántani . . . én földemet . . . ti nekem szántjátok? Tallódi elnevette magát.

— Hát ki a csudának szántanánk másnak? Nem is Benesnek! Ez a gazduram földje . . . Minden gazdáét fölszántjuk. Ez a parancs! Na, kedveseim, Pajkos, Lepke, düljetek neki, egy kis dombtól csak nem retiráltok meg? Magyar lovak vattok ti, előre az ámennit! Neki csak, neki! Csettintett a nyelvével s a két erős pej a szügyének szegte a fejét, jól elkapta az ekét, csak úgy omlott a vas mellett a fényes, jószagú föld.

A két huszár újra nótára gyujtott:

*Ne menj rózsám a tarlóra,
Gyöngye vagy még a sarlóra.*

A napsugár áttört az oszló, savósan könnyűnek, hígnak tetsző ködön és vidáman csillant meg az ekevason.

Az öreg Záborski görnyedten, megzavarodottan nézett az ekepár után. Szél szántotta, eső boronálta orcája ellágyult, mint a föld, májusi eső után. Lágy indulatok meleg árnyéka suhant át meg át rajta és hideg tekintete szinte felforrt, mint a tátrai tengersizem, mikor az erőrekapó tavaszi nap átvilágítja, feltisztítja. Lassan, szégyenlősen indult meg az ekék után. Láta, hogy a két huszárgyerek érti a szántást, ugyancsak jó munkát végez.

— Itt jó vetés lesz, gondolta és fiatalosan, valami nagy, eláradó kiengesztelődéssel tekintett a két szántó legény felé.

A huszárok éppen most fordultak odafent, a nyírfáknál, a dombon. A nótájuk odáig hallatszott:

*A zászlója piros, fehér, zöld,
A hazája e szép magyar föld,
Ezt szántja a Horthy katonája . . .*

Az öreg Záborskinak egy percre árnyék suhant megint az orcájára. De csak egy pillanatra. A felhőn játszva tűzött át a csodamódon erős novemberi nap.

Az öreg szlovák odament Tallódihoz. A vállára tette a kezét és szelíden, melegen mondta:

— Köszönöm fiam . . . most engem engedni . . . te már elfáradni fiam . . . Azzal parolát adott a zömök honvédhuszárnak.

Akkor hirtelen valahogy elszégyelteformán magát és majdnem

nyersen tolta el a fiú kezét az ekeszarváról. Erős marokkal kapott oda és olyan hevesen nyomta meg az ekét, hogy a vas mélyen sziszszelve hasított bele a földbe, akár a kanál a zsíros sárgakásába.

Tallódi a szemeszögletéből pislogott csak az öregre, elmosolyodott, nem szólt egy árva hangot sem, odaugrott a Pajkoshoz, megfogta a zabláját és rettentő igyekezettel biztatta a lovakat.

— Gyű te! Lepke! Pajkos!

Szántottak. Őszi vetés alá.

A novemberi nap ragyogott. A szántogatók nem is nagyon lepődtek volna meg, ha odafent, a kitisztult magyar égben hirtelen megszólalt volna a pacsirta.

VIGASZTALAN VILÁG

*Ki a sötét faszorból a szobába
beléptem, az asztalhoz ülök én,
hol a tálakban fonnyad a saláta
és illatozik búsan a kömény,*

*a villanyfény meg meg-megáll a villán.
Ki étkezik? Ki enne, inna azt,
a nők s a kívánt szőlők húsa híjján,
mit az idő szemlátomást rohaszt?*

*A nők, a nők, hol vannak és a tálak?
Az édes és a gyöngyöző borok?
Itt ülök én és bennem nincs ütálat.
Csak életemre visszagondolok.*

*Idézem — és a kéz, mely néha tett-vett,
a láb, mely ösvényt néhanap talált,
a test, amit befalnának a tetvek,
vigasztalan s kívánja a halált.*

AZ ÉSZAKAMERIKAI PETROGLIFÁK

Irta: *Hamvas Béla*

1.

AZ ÉSZAKAMERIKAI Szikláshegységben van kő, amelyet a sok rajz, ábra, bemetszés, kép úgy elborít, mint Európában egy kirándulóhelyen valami fát, vagy padot a különböző rengeteg név, dátum és kezdőbetű. A régészet e rajzokat, festményeket és jeleket petroglifáknak hívja. A kaliforniai egyetem külön a petroglifák gyűjtésére expedíciót szervezett, ez a kövekről több ezer fényképet készített s a fényképeket kiadta. A könyv az északamerikai indián művészetének, vallásának, civilizációjának és életmódjának jelentékeny forrása, talán még a zenénél, vagy mesénél, vagy szokásnál, vagy mitosznál is fontosabb.

Milyen különös, gondolja az ember, mialatt e különös ábrákat nézi, hogy a kéz, amelynek alkata és természete a maga felé húzás, elvevés, megtartás, szerzés: valami olyat csinál, aminek ehhez az alkathoz és természethez semmi köze. Soha ennyire nem érezni azt, amit Gide mond, hogy: je n'admets qu'une chose au monde pour ne pas être naturelle: c'est l'oeuvre d'art. Egyetlen valami van, ami a természetből nem érthető s ez a művészet. A kéz egészen mást tesz, mint szerez és elvesz. De még csak nem is ad. Ami belőle kikerül, gyakorlatilag teljesen céltalan és értelmetlen. Az ősi vadásznépnél a kéz olyasvalamivel foglalkozik, ami még akkor is érthetetlen, ha az ember mindazt elgondolja, hogy az indián milyen állat húsát szerette a legjobban, milyenek voltak gondolatái, érzései, milyen volt a vallása.

Eppen ezért a kaliforniai egyetem gyűjtőinek az a feltevése, hogy bizonyos jelek eső, mások tűz, ismét mások szerencse és vadászjelek, egészen gyermekes. Hogy a kőrajzok mit jelentenek, másodrendű kérdés. Az elsőrendű az, hogy e kezdetleges ábrákat, amelyekben valószínűleg a képzőművészet legelső jele és ősalakja nyilatkozik meg, milyen emberi ösztön teremti. Milyen nagyszerű volna megtudni valahogyan, hogy melyik volt a legrégebb jel! Meg lehetne tudni, hogy a kéznek melyik volt az a legelső mozdulata, amellyel olyat tett, hogy nem szerzett, nem adott, hanem csak úgy, valamit csinált. Valamit, amiből később a Parthenon

lett. Mi volt a legelső kézmozdulat, ami megfelelt ama legelső művészi képnek és gondolatnak, amely az agyban felgyúlt?

2.

Nézzünk meg néhány ilyen követ. Dél-Utahban sötét, csaknem fekete sziklát találtak. A rajta levő kép a legjobban talán Bosch Édenkertjéhez hasonlít. A legelső benyomás: a gazdagság. Rengeteg állat, ló, antilop, kecske, hal, madár, kígyó, farkas. Valószínűleg nem is egy ember műve. Az egyik megrajzolt egy dombot: a másiknak jobban tetszett, ha fa is van rajta és oda-kaparta: a harmadik a fa alá érthetetlen jelet vésett, ami talán azt akarja jelenteni, hogy amott forrás is fakad s az most csendesen folydogál. Végül a kép kialakult s most valóban olyan, mint a Paradicsom. Úgy keletkezett, mint az Iliász. Mindenki tehetsége szerint a legjobbat adta hozzá.

Nevada egy helyén, amelyet Pueblo Grande-nak hívnak, egy sziklán a jelek hosszú sorban helyezkednek el. A művész nyilván valamilyen különös történetet jegyzett fel. Szerepel benne hegy, ló, eső, út, ház és néhány jel, amiről senki sem tudja, hogy micsoda. De, hogy: ember, ló, út, ház, eső — kell ennél érdekesebb regény?

Délkeleti Nevadában van egy szikla, amelyen többségben geometriai ábrák vannak: négyzetek, körök, átlókkal, nyolcasok, láncok, háromszögek, ellipszisek, hullámvonalak. Olyan, mint egy trigonometriai könyv példatára. Állítólag egyike a leg-régibbeknek.

Egy sziklakép, az úgynevezett Carriso Rock, a Santa Barbara körzetben, a petroglifák között olyan híres lett, mint a képek között a Gioconda, vagy a Sixtini kápolna freskója. Santa Barbara vidéke különben is tele van szebbnél szebb festett kövekkel. Mit ábrázolnak? Az egyik például olyan, mint egy nagy és fantasztikus színes bogár, amely azonban félig növény. A páfrány és a szita-kötő egybeolvadása. S a csodalényt sugárzó napkarikák, sűrű árnyékvonalak és virágok veszik körül. A Carriso-sziklán is sok az ilyen ezerlábú rovar, kígyó, napkorong, kormánykerékhez hasonló kör, horogkereszt és egymásba illesztett növénykehely, mintha egy virág még egy másikat nyílna s ez még egy másikat egész hosszú-hosszú sorban.

E sziklák kivétel nélkül mind sivatagban vannak. Az egyik lelőhelynél, amelyek Crapevine-valley-nek hívnak, az ember igazán hiába keresi azt a gyümölcsöt, amit a kép mondani látszik, de még egyéb növényt is. Sehol semmi bokor, fa, fű. Víztelen kopárság, homok és kő. Ilyen élettelen tájon még a vipera sem

lakik. Nem különös, hogy éppen ezen a tájon, éppen a sivatag szikláin vannak e képek? Valami összefüggés mindenesetre van a kép és e haláltáj között. Amikor az indián egy ilyen szikla tövébe leül, hogy a gonosz szél elől megbújjon és a tikkasztó nap elől elrejtőzzék, ez a szörnyű semmi vette körül, az az ür, a nagy-nagy tér, amelyben sehol semmi élet. S ott állott mellette az üres fal. Leküzdhetetlen ösztöne támadt, hogy ezt az ürt valamiképpen betöltse. A magány feloldása. Vakon és ügyetlenül több vonalat húzott vagy esetlen íveket rajzolt fel, talán keresztet, vagy hullámvonalat. Milyen megnyugtató. A sziklafalon levő nagy ürestér, amely éppen olyan volt, mint az a halott ür, amit maga körül látott, egyszerre megjelent az eleven élet. Hogy csábít az üres papír az írásra! Talán semmi másért, hogy az elviselhetetlenül fehér teret valamiképpen befirkálja. Nincs nyugtalanítóbb, mint az ilyen lap, amelyen nincs semmi, vagyis amelyen éppen a semmi van. A gyerek nem tud elviselni semmiféle papírt üresen. Megtölti. Mivel? Vonalakkal, ábrákkal, irkafirkával. Csak ne legyen üres.

3.

Ez a kis elmélet persze távolról sem alkalmas arra, hogy az ember megértse az indián első és önkéntelen mozdulatát, amellyel a legelső keresztet meghúzta, vagy karikát felrajzolta. Eléggé megmagyarázza ugyan a kéz teremtő gesztusát, amely a semmibe egyszerre elhozza a valamit, az élettelen sivatagban megjeleníti az édes és gazdag életet. De a dolgokat a világban sohasem egy körülmény, egy adat, egy tényező, egy tulajdonság dönti el. Mindig több van jelen. És minél fontosabb az, ami történik, annál több előzménye van, a feltételek annál bonyolultabbak. És lehet valami fontosabb, mint az első művészi, az első teremtő mozdulat?

Az első ábra az üres és lapos kősziklán: az élet első jele a semmiben. A valami megjelent a térben. Éppen úgy, ahogy a magányos indián megjelent a kopár sivatagban. A jel a sziklán éppen olyan, mint ő ebben a szörnyű térben. Semmi kétség: ez a jel ő maga. Csak jel, csak nyom. Éppen olyan nyom, mint az, amit lába hagyott a homokban. Mégis valami, ami végtelenül megnyugtató. Nem élet még, csak a nyoma.

Ez a nyom azonban kétértelmű. Nagyon jól tudja önmagáról, mennyire az. Amíg csak ür volt és semmi, addig nem tudta mi a veszély. Amióta van jele, annak, ami ő, van: nyoma, ez a nyom nyomába vezet az, ami el is pusztíthatja. Vadállatot, embert, esetleg még az embernél is erősebb hatalmakat. Ó, nyomot hagyni nagyon veszélyes! Hát még nyomnak lenni! Jelnek lenni,

olyannak, mint az az értelmetlen ábra, amely olyan jólesően helyezkedik el abban az üres és szörnyű térben, jelnek — nyomnak lenni — igen, a jel ő maga.

Az ember csak ne gondoljon másra, mint a detektívregényre. Kaland ez is, igen, mint az Odysseia, vagy a lovagregény, vagy a robinzonád, de másképpen az, mert ez a nyom és a nyomozás kalandja. Az északamerikai Cooper Fenimore és Poe Edgar teremtette meg. Aztán Sherlock Holmes és a különböző indián történetek oldották fel. Itt persze már elvesztette metafizikáját. Nem maradt meg belőle más, mint a lélegzetállító izgalom, amely mesterséges és ezért hamis. Pedig milyen rettenetes izgalom a nyom, ha valódi! Indiánok, ha csapatosan jártak, állítólag libasorban mentek és egymás nyomába léptek, nehogy, aki utánuk jött, meglássa, hányan voltak. Még egy indián eredetű jelenség életünkben: a cserkész, a scout, a nyomkereső és ösvénykutató. Egész gyermek és ifjúsági kalandvilág fejlődött belőle. Az indiánoknál ez a kaland végre ment. Ha nyomot láttak, azonnal tudniuk kellett, hányan mentek előttük, mikor, merre, miért. Ha az indián egyedül volt, gyenge, vagy fegyvertelen, ha ellenség közelében volt, nyomat eltörölte, nehogy ráakadjanak. Az európai háborúban a legnagyobb szerepe az értesülésnek, a hírek van. Ezért járnak a hadseregek előtt a hírszerző különítmények s ezért van oly nagy szerepe a kémeknek. A hadviselő indiánok egy sereg embert küldtek ki, hogy nyomokat keressenek.

4.

A nyomnak van egy különös tulajdonsága s ez a hieroglifaszerűsége. Százszázalékosan biztos nyom nincsen. Mindig rejtvény s az teljesen sohasem fejthető meg. Az ember itt ezen a földön együtt él az emberfölöttivel. Mondjuk így: a láthatatlannal. Ez a láthatatlan mindenütt jelen van. Közvetlen tudomása van róla, hogy még saját testében is együttélésben van vele. S ez a láthatatlan emberfölötti sohasem fogható meg teljesen: mindig csak jeleket ad, csak nyomaiban tapasztalható. Ime a nyom rejtélye; s ime a jel metafizikája. A nyom és jel kétértelműsége. Valahová visz, de ki tudja hová? Valamit mond, de ki tudja, mit? Valakié, de ki tudja, kié? Talán barát nyoma, talán ellenségé. Talán emberé, talán démoné. Minden jel a láthatatlan megnyilatkozása. Felében tehetetlenség: nyomot kell hagynom, ahová lépek, ott marad lábam, ahová nyúlok, ott marad kezem nyoma. Ez a nyom elárul. Ujjam hegyén a bőrnek olyan rajza van, mint rajtam kívül senkinek, ez a nyom én vagyok. A daktilosz-

kópiát északamerikai ember fedezte fel s azóta használják a világ detektívjei, akik nem egyebek, mint a kajovék, a dakoták és a sziuk epigónjai. De nem ez a fontos. A láthatatlan megnyilatkozása, a nyom, másik felében nem a tehetetlenség jele, hanem egy hatalomé, amelyről sohasem tudom, nem fog-e megsemmisíteni. A legjobb volna úgy járni, hogy az ember ne hagyja ott lába helyét. A legjobb volna nyomtalanul élni. De itt a nagy nyomtalanság körülötte: a sivatag. Milyen vidám és emberi ott az a firka a sziklán. Nem élet, csak az élet jele, máris mennyivel nyugodtabb és barátságosabb, mint az előbb ásitó ür. Odakapar még egy vonalat s alája egy hatemeletes nyolcast.

5.

Az ember azt hinné, már éppen elég elem van együtt ahhoz az egyszerű tényhez, amely azt óhajtja megmagyarázni, mi történik akkor, amikor az indián értelmetlen jelet kapar a kőszikla falára. Először a legértelmetlenebb, de a legérthetőbb: a firkálás öröme. Ismeri mindenki s az ösztön tevékenysége ott látható a kerítéseken és a meszelt falakon. Gyerekek csinálják, de felnőttek is megtennék, ha nem fegyelmeznék magukat. Az ember ír homokba, furcsa betűket és ábrákat, amiket önkéntelenül a párás ablaküvegre ír ujjával. Öröm, amelyet az ember afölött érez, hogy az üres teret megtölti. Az élet ősmozgása ez: kiterjedni, eláradni. S mögötte minden élet eredendő irtózata az ürestől, attól, ami nem élet. A firkálás öröme az életnek ilyen elsődleges térmegtöltő, növekvő, tenyésző, kiterjedő és elárasztó ösztöne. Ez az első két elem: a semmi és a valami, az üres tér és az élő lény.

Aztán itt a nyom metafizikája, a kétértelmű jel, amely vezet, uganakkor elárul, ami jó, ha van, de ez a jó veszély. Az ember maga is nyom, olyan jel az ürben, mint a homokon a láb ottmaradt helye. S az ember, aki maga is jel, újabb jeleket csinál. Azzal, hogy él, tehetetlenségből; azzal, hogy kezével a sziklára formákat vés, szándékosan. A nyom érthetetlen, mert jel: a láthatatlan betörési helye a láthatóba. A nyom nem is dolog, tulajdonképpen meg sem fogható. Csak nyom: az a hely, ahol valami volt, de már nincs. Ismét eltűnt, olyan láthatatlanná lett, mint amilyen azelőtt volt.

A firkálás és a nyom után végül még egy. Vissza kell térni Gide mondására: egyetlen valami van, ami a természetből nem érthető és ez a művészet. Ez tulajdonképpen a lényeg. A kő, a növény, az állat is csinál szép és nagyszerű dolgokat: remek formákat, színeket, épít és mozog, énekel és táncol. Mégsem művészet ez.

Nem az, mert a természetből mindig érthető és megmagyarázható. Amikor pedig az indián az első hullámvonalat a kősziklára húzza, a természetből megmagyarázhatatlan és kiszámíthatatlan lép elő: valami merőben és teljesen és radikálisan új és más. Ez az új nincsen összefüggésben az ösztönrel és nincsen összefüggésben a hatalmakkal sem. A művészet sem az élettanból, sem a vallásból teljesen soha meg nem magyarázható. Nem elégít ki semmiféle ösztönt és nem kifejezése az emberben levő transzcendensnek. Sem az állatok, sem az istenek nem csinálnak művészetet, egyedül az ember. S éppen ezért lehet elragadó, nagyszerű, csodálatra és követésre méltó hős, bölcs, tudós, szent, az igazi ember, a teljes, a valódi, az emberi ember: a művész.

Megrendítő a nagy művet nézni, Pheidias egy szobrát, Böcklin egy festményét. Csak egy megrendítőbb van ennél: látni azt a legelső mozdulatot és vonást, amely Pheidias és Böcklin őse. Itt van valahol a petroglifákon. Bizonytalan, hogy melyik az: a kör, amely talán a napot jelenti, már hallatlanul magas és elfinomult tradícióból fakad. Ügylátszik, a vízszintes vonal, amely talán a földet vázolja fel, szintén kései. És milyen sokat kellett már tudnia annak, aki egy kisebb, alája egy nagyobb karikát rakott, amelyből oldalt két kar, alul két láb nyúlik ki s így már felismerni, hogy: portré.

EMBERNÉL TÖBB

*Nincsen törvényed más, csak éppen
Amit a kő, a víz tanít?
És az idők végetlenében
Ők példázzák a titkaid?*

*Ne kérdd, mit rejt a könny, mosoly, vagy
A szó, a fintor, mozdulat.
A mélység, mely bennem zúg, oly nagy
S magából oly kicsit mutat.*

*Tekints az éjbe, mennyi titkot
Ringatnak égő vizei,
S bár látod őket olykor, itt-ott,
Meg tudod őket fejteni?*

LYKA KÁROLY

HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPIJÁRA

Irta: *Petrovics Elek*

LYKA KÁROLYRól sok jót mondani könnyű, eleget lehetetlen. Egész életében dolgozott és minden munkája hasznos volt. Mindig jó úton járt és mindig a maga útján.

Önálló módon oldott meg még olyan sablonra csábító feladatot is, mint amilyen a képzőművészetek történeti és technikai fejlődésének kézikönyvbe szánt ismertetése: érdekes egyéni kísérletet tett arra, hogy a művészi stílus tényezői közül minden művelődési korszakban annak a szerepét tegye tüzetes vizsgálat tárgyává, amelynek legnagyobb jelentősége volt az illető korszak művészetének kialakításában. Eredeti volt abban is, hogy a magyar művészettörténet körében azzal a századdal foglalkozott leginkább, amelynek feldolgozásával sokáig keveset törődtek: a XIX. századdal. Ez a század eddig legnagyobb korszaka volt művészetünknek, de művészettörténeiseink mintha keveselték volna történeti ízét, túlságosan frissnek tartották volna anyagát a történeti feldolgozás számára és a vele való foglalkozást kevésbé illőnek a tudomány méltóságához, mint a régebbi korok kutatását. Az irodalomtörténet művelőinek munkásságában már rég teljes mértékben kifejeződött ennek a századnak nagy jelentősége. Olyan kitűnő férfiak foglalkoztak irodalmának vizsgálatával, mint Toldy, Gyulai, Beöthy, Riedl s az utolsó évtizedekben is új szempontokban bővelkedő, érdekes munkák jelentek meg erről a tárgyról. A művészet szempontjából sem jelent kevesebbet számunkra a XIX. század, s milyen messze jártunk mégis feldolgozása dolgában az irodalom mögött. Lyka Károly meglátta, hogy mennyi itt a pótolnivaló és ezen a téren is megtette a magáét. A *Művészet* című folyóiratban, melyet 16 éven át (1902—1918) szerkesztett, állandó rovatot tartott fenn a hazai művészet történetére vonatkozó adatok számára. Ő maga évtizedeken át szedgette össze az egykorú irodalmi forrásokból, levelezésekből a XIX. század művészetével kapcsolatos anyagot. Mintegy négyezer kötetet és füzetet nézett át evégből és a műtárgyak sokaságát tekintette meg. Anyagának egy részét *A táblabíróvilág művészete* című négykötetes munkájában fel is dolgozta, mégpedig felette vonzó és érdekes módon. Az adatok halmazából karképet formált és megtöltötte azt az élet melegségével.

Már ezekben és egyéb történeti munkáiban is fel lehet ismerni Lyka Károly szellemének uralkodó jellemvonását: az oktatás szenvedélyét és képességét. Még jobban kidomborodott ez azokban az írásaiban, amelyek a modern művészetről szólnak: *A festészet újabb irányai* és *Kis könyv a művészetről* című könyveiben s hírlapi bírálatainak és egyéb cikkeinek végtelen sorában. A közönségnek a művészet megértésére és megszeretésére való nevelése volt ezekben a célja, s amit elért: életének legfőbb eredménye. Akkor lépett fel, mikor a modern naturalizmus vívta nálunk harcait, s ő bátran küzdött az áramlat legjobb tehetségeinek elismertetéseért. De nagy igazságtalanság lenne nem látni benne mást, mint ennek az áramlatnak egyoldalú harcosát. Éppen elég érzéke volt a stílus-törekvések iránt is, Székely Bertalan falfestő művészetét is tüzetesen tanulmányozta és szeretettel magyarázta. Csak a lelketlen recept, az üres sablon ellen küzdött következetesen és azt az alantas novellisztikát támadta, amely ponyvaízü ötletekkel akarta pótolni a nemesebb művészi tartalmat. S nyugodt, világos ítélete akkor sem hagyta cserben, mikor a festők távolodni kezdtek a természethűségtől és új utakra tértek. Mint mindig, igyekezett most is megérteni és megértetni a jobb törekvéseket, megkeresni a komolyabb tehetségeket, s azzal, hogy csak velük foglalkozott, egyben hallgatólag elítélte a léhaságot és blöfföt.

Ami módszerét illeti, nem elméleti feltevésekből, hanem a művész mesterségéből és maguknak a műtárgyaknak vizsgálatából indult ki s minél tüzetesebben tárgyalta a művészet és a természet kapcsolatát. Azt vallja, hogy minden irány sorsa, jelleme és jelentősége festés közben, a műhelyben dől el. Nem is lehet mást várni olyan írótól, aki egykor maga is festőnek készült és — Arany János szavai szerint — «énekesből lett énektanár».

Azonban sem oktató tehetsége, sem polihisztóri tudása, sem kitűnő írói képessége nem tölti még ki azt a fogalmat, amelyet Lyka Károly neve jelent nekünk. Ehhez hozzátartozik az *ember* is, aki az oktató, a tudós és az író erényeit magasabb erkölcsi synthesisben egyesíti. Lyka Károly tanítása azért meggyőző, mert ő maga meg van győződve, propagandája azért eredményes, mert hitet, jóakaratot és tisztaságot érzünk mögötte és tudjuk, hogy amit mond és ír, azt egész életének pecsétjével hitelesíti. Hetvenedik évének elérésekor hódolattal és szeretettel üdvözljük.

ELSŐ HÓ

Irta: *Szegeváry Mihály*

ÖREG Márton felült a jászolban s az istálló feketeségében az ablak világosabb négyszögét kereste a szemével. Olyan sűrű volt bent a sötét, hogy kavarni lehetett, mint az olvasztott szurkot. Feltápászkodott a vackán s kezével tapogatózva kimászott a favályuból. Talpát sütötte a fagyos föld. Megkereste nehéz, zsíros csizmáját a fal mellett, gúnyját magára szedte, morogva, kopogva felöltözött. Kilökte a faajtót s kilépett az udvarra.

Kint esett a hó. Fekete faágak közt megcsillanó, apróra tört, zizegő, szúrós hó. Nem tudni, hány óra volt. Egy lélek se járt még sehol a süppedt udvarokban, az agyagházak vastag ablakaiban nem égett világosság. Szitált a hó, mint a fehér dara, megült a nádtetők púpjain, a kútágasokon, ágak drótjain. A szeplős levegőben szelíden álltak a paraszti világ tárgyai s fehér vonalakkal tünedeztek elő a kéken derengő téli hajnal sötétebb alapján.

Öreg Márton alacsony, feketére aszalódott ember volt. Olyan sötét volt az arca, mintha tintalé száradozott volna a bőre alatt. Szemöldökéig húzva göndörbirka bőréből kihegyezett sipka ült a fején. Ránc-írásos, repedezett arcában elevenen csillogott bogyósötét szeme, mint fekete víz, két szomszédos, mély kútban.

Felnézett a hó útján felfelé a beborult, kékruhás anyagokat rejtegető égre s kitartott két tenyerét alá-fel táncoltatta egy ideig a hószemek sűrű pontjai között. Odabent aludtak még a többiek. A sötét foltokkal hallgató meszelt vályogház elé a hó fehér vászna terült el s ez olyan csendességet lehelt a világra, mintha megállt volna az idő.

Lehajolt maga elé, két fekete tenyerét megmerítette a hóban s reszelős, szemcsés kásájával megdörzsölte füstös bőrét. Egészséges borzongás futott át rajta s fekete arca lapján két elevenvörös folt gyúlt ki, mint két odaütött

pecsét. Teknőből kivett, fehéringes gyerekek érezhetik magukat olyan frissnek és tisztának, mint Öreg Márton érezte magát a hó sikáló érintése után.

Még mindig nem virradt. A decemberi reggelek tudnak olyan puhán és szürkén belopózni a világba, hogy akkor venni őket észre, mikor már itt vannak. De lehet, olyan korán volt még, hogy száz kakas-kukorékolást kellett egybe fűzni, hogy hajnalig érjen a vége. Öreg Márton mindig ilyenkor kelt. Tehenet, lovat nem tartottak, nem kellett neki állatokhoz kelni. De hiába tiltották a gyerekei, nem szeretett vízszintesen folyni a maradék vére s hajnali háromkor már szerette a világ lassan színesedő képeire kinyitni a szemét. Így élt, mióta az eszét tudta, mindig. Napjainak első felén a hold s a csillagok jegyei ütöttek át, mint egy napsárgába átmenő sötétkék vásznon. Felkelt s nem volt semmi dolga, csak csellengett a ház körül. Ha legalább pipázott volna, de nem pipázott. Ha esett az eső, nézte az esőt, ha hóra kelt, nézte a havat. Ezernyolcszázkilencvennyolcban épp úgy, mint idén. Ott állt az istállóajtóban s nézett a levegőbe mozdulatlanul, amíg felkeltek a többiek s állathangokkal megtűzdelve, zszibongva felzendült körülötte a falu. Akkor megette, amit a menyé eléje tett, a tejet, vagy a szalonnát s utána fát vágott, krumplit csirázott, vagy a talicskakerékkel bajlódott, egyszer a ház végét is megtapasztalta. Mindig akadt számára a ház körül valami dolog.

Most csendesség volt még s a hamuszürke világra zizegve szóródott a hó. Nem fejlett, csillagforma pelyheket ejtegető havazás volt ez, hanem a magyar pusztákat, falukat behintő, vadízú, zöldesfehér első hó, amely sűrű és aprószemű, mint a gerstli s úgy szúr a hullása, mint a tű.

Öreg Márton felemelte rá az arcát s nagy örömmel azt mondta :

— Az első hó !

Hirtelen eszébe jutott neki a feketefás tanya, ahol született s ahol az anyja hajnalonként kenyeret dagasztott narancssárga lámpavilág mellett egy messzi megye földjén termett búza lisztjéből. Olyan távol multból ugrott eléje a kép, mint történelemből a 48. Kalendárium nem volt

abban a tanyában. Két kenyérdagasztás közben szülte meg őt az anyja s mivel tizennégy gyereket hozott a világra, nem tartotta észben a napot, amikor a Márton névre keresztelt poronty született. Ha később kérdezte tőle, mindig azt mondta: Aznap esett le az első hó akkor évben, hogy te születél. Öreg Márton hát mindig az első hóval ünnepelte a születése napját. Így december táján sohasem tudta, hogy mikor ébred az évfordulóra. Este lefeküdt s reggel az első hó tudtára adta, hogy egy évvel megint öregebb.

Igy történt ez most is. Pergett a kalendárium utolsó lapjait tépdese világra az első hó, az év végét — hogy édebb legyen — porcukorral meghintő fehérség, Öreg Márton nem tudta, hányadika van, nem tudta, melyik év, melyik hónapjában állanak, azt látta csak, hogy megint leszállt az egek pelyhe s ez elég volt neki, hogy eszébe jusson az anyja szenvedése s öreg szíve belesajogjon.

— A születésem napja van hát máma megint. Ezt is megértem. Meghozta mégegyszer az első hó. — Motyogta s körülnézett, hogy kivel közölje az örömét.

A hüvöset lehelő, mézsfehér tetők alatt még sötéten aludtak a kemencemeleg házak. Öreg Márton megkereste a vörösfűzfa-seprőt az ólban s elcsapta a havat a ház elől. A seprő suhintásai sötét vonalakkal kaparták ki a hó gyapja alól az utat, a föld fekete bőrét. Közben a faluban éledezni kezdtek a népek. Itt is, ott is lámpavilág gyulladt, mint az olvasztott arany. A sekrestyében már öltözött a pap, szentképecskével kivarrt palástját öltötte épp magára. A toronyban, mint a fúró, a harangozó gyerek kanyargott felfelé s kisvártatva a hó fölött szállni kezdett az ércek csengése. Öreg Márton a fehérgöndör, szőrét-hányó subát a vállára akasztotta, kifordult a kapun s megindult a hó tetején a templom irányában. A lila szín egyre világosabb árnyalatait váltogatta körülötte a nedvesen áramló levegő. A hószítálás már megszűnt s egyre tisztább lett a reggel. A tiszai rétek fehér lepedőben, visszhangosan hallgattak a falu körül. Az ólakban visítani kezdtek a malacok, az udvarok felett, mint égett papír pernyéje, hullongva megjelentek a varjak.

— Hányadik is már az első hó az életemben? — tűnődött Öreg Márton hazafelé jövet. — Nagyon sokszor váltotta már színét a föld, mióta megvagyok. Nagyon sokszor esett már a hó az életemben. Rég volt, amikor lehullott az a nevezetes. — Maga sem tudta, mikor. Nem tudta, hány esztendő. Egy hóhullás, kettő, egyik ment a másik után, nem számolta őket, élt s csak most kezdte furdalni a kíváncsiság, hogy mennyi is. Ötvenkétéves volt, amikor a felesége meghalt. Ez bizonyos. Azóta úgy számolta az éveket, hogy minden első hókor egy metszést csinált bicskával az istállógerendára, ahányszor lehullott az első hó, annyit. Ki tudná fejbe tartani, mennyit. Tartsa a mestergerenda, őneki már mindegy. Meg se számolta, csak vágta a rovásokat, egyiket a másik után.

Mire hazaért, már felkeltek a gyerekei. Kilencen laktak a házban. A falu fölött megcsillant a decemberi nap, mint ragyogó, fényes aranypénz. A ház világosodó oduiban megpezdült a téli szegényember-élet. A kemencepadkán három gyerek itta mázas csuprokból a tejet. A meggyfabarna, ósdi bútorok körülállták a szentképes falakat s nyakig eltömték a kis szoba téreit. Az ágyon csikoscihájú dunyha hevert, ahogy Mária, Öreg Márton kisebbik menyé bevetette, piros csikjai látszottak a tükör ezüst lapjában.

— Gyűjjön mán, édesapám, faljon kend valamit, — szólította a menyecske.

Márton mindennél inkább kíváncsi volt, hogy hány esztendő ő vajjon. A felesége halálakor ötvenkettő volt, biztosan tudja, azóta meg ott a sor rovás az istállógerendán. Könnyű kiszámítani. Az udvaron, a tetőkön nagy fehér lepényekben állott az első hó. Keresztülsietett az udvaron, bement az istállóba. Felhágott a szecskavágóra, a gerenda alatt, amelynek bicskaharapások recézték az oldalát. Öreg Márton eddig sohasem hordott üveget a szeme előtt, most érezte először, hogy ezüstös köd ereszkedik a látása elé. Gacsos ujjával rámutogatva kezdte számbavenni a rovásokat, amelyek úgy sorakoztak egymás mellé, mint a fésű fogai, vagy mint a gerenda fájába süppedt hal szálkái. Egy, kettő . . . megállt, nem olvasta tovább. Szúrás nyilalt bele

az oldalába, még a lélekzete is elakadt. Olyan jól érezte magát egész idáig, mintha ötvenéves lenne. Mintha megállt volna körülötte minden, amikor a felesége meghalt. Egy köhentését nem lehetett hallani, foga nem fájt, megfonnyadt, fekete testével soha nem volt semmi baja. Dolgozott, még a mezőn is segített, ha úgy jött. Minek megtudni, hány éves, hogy szálltak el az évek felette. Kinek kell az, őneki nem. A nagygerenda hordta az éveket helyette. Most hirtelen úgy érezte, mintha egyszerre szakadna rá az egész köteg. Szédült s valami fojtotta a tüdejét, köhögésre ingerelte. Szárazon, sípolva tört elő a hang a melléből. Keze reszkedett, a hideg borzongatta. Szeme még mélyebbre süllyedt a gödrében s a bárnycsőrű sipka alól szorongva pislogott a havas világba. Az udvaron, mintha tulipánok nyíltak volna, nagy, sárga foltokban sütött a nap.

Fogta a bicskáját s faragni kezdte a gerenda derekát, ott, ahol a rovátkák sorakoztak az oldalán. Egy-két nyiszszentés, hulló forgács s ahol az évek nyomai bevésődtek, síma lett a gerenda megint, mintha legyalulták volna. Esztendők sorát húzta keresztül egy vonással, törölte ki az életéből. Kint olvadt az első hó, apró csörgéssel folyt a víz az árkokban.

Igy volt jól. Állt felette tovább az idő. Nyugodt volt, hagyta, hadd lepje meg a halál váratlanul, mint az első hó, ne legyen napja elszenderülésének, mint ahogyan születésének sem volt, s akkor tudja meg, hogy meghalt, amikor már nem él.

DAL

*Maradjatok nyugton
szívembéli dalok,
érzitek ti, úgy-e,
hogy megint koplalok?*

*Ennek a munkásnak
bíz jól megy a sora,
elkelne nekem is
egy falat vacsora.*

*Kormos munkás, lám, te
bezábálsz a padon,
áh, nem vagyok éhes,
hasam csak becsapom!*

*Maradjatok nyugton
szívembéli dalok.
Ti ne tudjátok, ne,
hogy megint koplalok.*

A FORRADALOM DÉMONA

Közel húsz éve, hogy Tormay Cécile ezeket a sorokat írta, de bátran helyet foglalhatnának a zsidótörvény indokolásában.

A forradalom démona nem egy ember, nem is egy tábor, de egy faj a többi faj között.

Rövid emlékezetű, új népek között az őskelet utolsó fennmaradt népe a zsidó... Biblikus hagyományok hordozója, soká hurcolt roppant átkozódások megvalósulásának a sóvárgója. Hol megvetett, hol félelmes örök idegen.

Hivatlan jön és nem megy, hogyha küldik. Szétszóródik és mégis összetart... Belefészkel az országok testébe. Láthatatlanul országot szervez magának más népek országában. Törvényeket teremt túl vagy innen a törvényeken. Tagadja a haza fogalmát és mégis van hazája, amely vele vándorol és vele telepszik meg. Tagadja a többi népek Isten-fogalmát, míg maga mindenütt újra építi templomát. Jeruzsálem ledől falait siratja és húzza a falakat láthatatlanul maga után. Elszigeteltségét panaszolja és titokzatos csatornarendszerrel köti össze végtelen városát, mellyel már beépítette jóformán az egész világot. Az összeköttetések és kapcsolatok megvannak. Különben hogyan lenne lehetséges, hogy a tőke és a sajtó valamennyiük kezében ugyanegy célt követtek az egész világon át és minden faji érdek összelüktessen a rutén faluban éppúgy, mint New-York közepén? Valakit felmagasztalnak és végigfut a magasztalás a földgolyón. Valakit tönkre akarnak tenni, megindul a munka, mintha egyetlen kéz igazgatná.

Titokzatos homályból jönnek a parancsolatok. Amit a zsidó psziche más népekben kigúnyol és elsorvaszt, azt fanatikusan ébren tartja önmagában. Anarchiát és lázadást csak másoknak tanít, maga megdöbbszentően engedelmeskedik láthatatlan vezetői irányításának.

És ők csak a lázítás és az uralom óráiban látszanak, a bűnhődők és vértanuk között jóformán soha sincsenek.

Ha pedig Európa forradalomban vergődik, ott vannak az élen mindenütt, egységes terv szerint.

Ilyen tervet hónapok vagy évek alatt szöni és szervezni nem lehet. Hogyan lehetséges hát, hogy a készülődést az emberiség nem vette észre? Hogyan tudta a világtárfogó tervet elhallgatni annyi temérdek ember, aki a munkása volt?

Az előtér könnyelmű és vak, megfizetett vagy gonosz és ostoba nemzeti lárvái sohasem tudják, mit takarnak. A háttér félelmes rendezői pedig az emberiségnek ahhoz az egyetlen fajához tartoznak, mely az óvilág tanításaiból nőtt és tud titkot őrizni.

És ezért nem akad közöttük egyetlen áruló.

Tormay Cécile

IRÁSTUDÓK ÖSSZEESKÜVÉSE

Földessy Gyula, Ady költészetének legalaposabb ismerője és magyarázója, a Kelet Népében cikksorozat formájában nagyobb összefüggő tanulmányt ad közre. Ebben irodalomtörténeti szemlét tart az Ady Endre költészete körül hullámzó nézeteltérések, Ady költészetének különböző értékelései fölött az Új versek megjelenésétől a mai napig. Amint azonban az eddig megjelent közleményekből látszik, Földessynek főcélja tulajdonképen annak az ellenáramlatnak megismertetése, amely már a költő halála után, népszerűségének csúcspontján próbálta megingatni Ady föltétlen nagyságába vetett hitünket. Tanulmányának többi része csak keret e körül a mag körül. Azért sokkal felületesebben, mondhatnám szinte csak bevezetésszerűen foglalkozik a hivatalos irodalomnak azzal a makacs ellenállásával, amely Ady föllépését fogadta, élén Rákosi Jenő kitartó, de végül is hiábavaló küzdelmével. Nem foglalkozik részletesen azzal sem, hogyan sikerült áttörni Ady költészetének s a köréje csoportosult kis számú hívének az elzárkózás bástyafalán, lerombolni a hazafiatlanság, érthetlenség és elfajultság hármasságát és megvívni azt a győzelmet, amely azután az eleinte szűkebb körű, de annál lelkesebb Ady-rajongást szinte egyik napról a másikra hirtelen eláradó Ady-divattá változtatta át.

Mondom, mindez csak keret inkább. Földessy igazi célja a leleplezés. Le akarja leplezni azt a hirtelen arcvonalváltozást, amely az Ady-népszerűség kellős közepén éppen a holt költő közvetlen közeléből indult ki s amely le akarta húzni őt a költői elsőség trónjáról, ahol még jóval halála után is szilárdan ült némely élő költőknek nem kis keserűségére. Ez a támadás Ady költészetének állítólagos túlzott értékelése ellen Kosztolányi Dezső cikkével kezdődött, amely 1929 július 14-én jelent meg a Toll című radikális folyóiratban az Irástudatlánok árulása címen. Földessy Gyula most széles alapon, érvek és adatok egész sorát felsorakoztatva akarja bizonyítani, hogy az Irástudatlánok árulása mögött tulajdonképen az irástudók összeesküvése bűjt meg, amely rég magába fojtott keserűségének szabad folyást engedve, érkezettnek látta az időt, hogy Ady föltétlen és egyetemes elismertetésének «dicsfényét», alighanem a saját érdekében, kissé megtépje.

Földessy nagyon kemény vádat emel Kosztolányi ellen. Azt állítja, miután történelmi visszapillantást vetett irodalmunk nevezetesebb vitairataira, hogy egyet sem érez annyira alacsony lelkiületűnek, mint ezt az egész szellemében kezdetétől végéig csupa valótlanosságokkal, ferdítésekkel, hamis beállításokkal, álnok és olcsó fogásokkal és viccelődésekkel megtömött rosszhiszemű írásművet. Azután megtetézi lebecsülését azzal, hogy egyes hozzászólások erkölcsi felelőtlenségét megbélyegezve az esztétikai lelkiismeretet teljesen félrevezető fércmunkának nevezi Kosztolányi cikkét.

Azután bizonyítani kezd. Kosztolányinének férjéről írt életrajza az érvek és adatok egész sorával szolgál neki, hogy Kosztolányi jóhízműségét megingatni próbálja. Kosztolányi és Babits levelezéséből mutatja ki, hogy Kosztolányi már kezdettől fogva gyűlölte Adyt és féltékeny szemmel nézte költői elsőbbségét.

A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres pozórt ültettek: Ady Endrét — írja Babitsnak. Leveleiben *émelyítőnek*, tanulatlan, gyenge legénykének, udvari bohócnak nevezi Adyt, aki világbánatot, különcködést affektál s legjobban érzi magát, ha sikerült olyan kötetet írnia, amelyet maga sem ért meg.

Majd mikor Ady új — *«hülye»* — kötetét küldi meg Babitsnak és sürgős véleményét kéri Ady «magyar szidásáról», levelét így fejezi be: «Nekem viszket a tenyerem s fölpezdül bennem a vér, ugyanaz a vér, mely a nagyapám eréből 1848-ban lecsurgott az isaszegi síkra».

De hol volt ugyanez a vér, amikor Kosztolányi csaknem

egyidejűleg ezekkel a fullánkos és dühös kifakadásokkal maga is beállt Ady szekerének magasba ragadói közé és nem volt férfias gerince, hogy a dagadó, de szerinte alaptalan népszerűség korjelenségével bátran, keményen szembehelyezkedjék. Ugyanakkor, amikor lassan gyülemlett és forrt benne az Ady-gyűlölet, magasztaló jelzők egész árját zúditotta Adyra. Új csodának, természetfölötti erőnek, oroszlánszívű nemes napembernek nevezte, akinél eleve elrendeltetés volt, hogy tollat fogott. Egyik *legfajbb költőnknek* nevezte őt és nem tiltakozott benne nagyapja isaszegi vére.

Földessy egymás mellé állítva közli Kosztolányi Toll-beli cikkének és egy Ady-ünnepségen elmondott beszédének egy-egy részletét. Az egyikben kijelenti, hogy Adyt mint költőt mérhetetlenül és igazságtalanul túlbecsülik. Hírnevét mérhetetlenül túldagasztották, amit ő jogtalannak, hazugnak, kártékonynak és megtévesztőnek érez. Kerülgetés nélkül kimondja, hogy ő igenis letessékeli Adyt arról a költői trónusról, ahová ültették. Kevés költő hagyott, Kosztolányi szerint, maga után annyi selejtest, művészileg idétlent és modorost. Végül megállapítja, hogy nem tündöklük a lángész kápráztató fényével. Helye nincs se Petőfi, se Arany, se Vörösmarty, se Berzsenyi mellett.

Párhuzamosan fut emellett a keserű babértépés mellett a díszítő jelzők, a nagy elismerések mesteri forrású füzére. Földessy maga is megdöbbenve kiált fel: «Az ember nem tudja, mire vegye ezt az össze-vissza, ide-oda kapkodó beszédű következetlenséget, bohócságnak, vagy teljes irodalmi jellemtelenségnek? Legyünk azonban igazságosak. Szigorú mértékre vetve Kosztolányi Ady-magasztaló cikkeinek minden szavát, észre kell vennünk — s ez elkerülte Földessy figyelmét is —, milyen körmönfont furfanggal vannak ezek az írások megszerkesztve. Kosztolányi ravasz, sorok közt láthatatlan törökkel ólálkodó brávélméje csillog bennök. Csak látszatmagasztalások ezek, színre szemre azok. Mellébeszélések, megkerülései a nyílt színvallásnak. A Földessy idézte Ady-dicséreteken nincs egyetlen egy sem, amely teljes irodalmi vagy esztétikai elismerést tartalmazna. Mind az embert játsza ki az íróval szemben. Ady emberi varázslatossága körül sündörög s a lángelméről, az íróról határozottan, megfogható formában árva értékelő kijelentést sem tesz. Talán így akarta magának megszerezni az elégtételt, hogy belül, másoknak láthatatlanul mégis következetes maradt önmagához. Talán magában még nevetett is rajta, mennyire meg tudta téveszteni még közvetlen körét, Ady szűkebb vezérkarát is, amely azt

hiszi, hogy dicsér, pedig valójában ez a dicséret maga is leki-csinylés az íróval szemben.

Lehet, sőt nagyon valószínű, hogy csakugyan így volt. Kosztolányi belsőleg nem jött ellentétbe önmagával. Szemfényvesztő reservatio mentalis-szal egyensúlyozta ki kényes helyzetét. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy férfiasan nem mert kiállni meggyőződése mellett, sőt a legravaszabb megtévesztéssel igyekezett meggyőződésével éppen ellentétes látszatot kelteni.

Aztán Babits szerepét leplezi le Földessy. Nála is megállapítja a féltékenységet Ady primátusára. Babits mindenképen szeretett volna legalább társfejedelem lenni a magyar Parnasszuson. Földessy nagyon ügyesen mutatja ki, hogy Babits híres Petőfi és Arany párhuzamában burkoltan Adyról és önmagáról ír, hogy szimbolumok analógiájával önmagát ültesse Arany helyébe a Petőfi jelképébe öltöztetett Ady mellé.

A Toll által megindított Ady-vitába természetesen Babits is beleszólt. Földessy éppen azt leplezi le, milyen óvatos két-kulacsossággal tette ezt, hogy Adyt se kisebbitse ugyan, de Kosztolányinak is odanyujtsa az elismerés babérágát, mert nem akart az akkor egyetemes Ady-népszerűség idején maga is népszerűtlenné válni, de nem tudhatta, nem használ-e majd neki a vitából esetleg mégis kikeveredő trónfosztás és nem foglalhatja-e el maga a megüresedett széket. A vitával kapcsolatban tehát kijelentette, hogy nem ért ugyan egyet Kosztolányival, de helyesnek és hasznosnak tartja felszólalását és örül, hogy *a tiszta irodalom szempontjait és a tiszta kritika hangjait hallatja olyan kérdésben, amelyben eddig egészen más hangok hallatszottak.*

Ezzel szinte egycsapásra értéktelennek nyilvánította az egész eddigi Ady-irodalmat s Kosztolányi fellépésével látja elérkezettnek a komoly és kizárólag irodalmi szempontok szerint igazodó, pártatlan értékelés idejét. Földessy nyíltan kimondja, hogy Babitsnak ez az állásfoglalása nem jóhiszemű s frivol játék, ha valaki a Kosztolányi-levelek birtokában, a mások előtt rejtett helyzetismeret tökéletes tájékozottságával éppen Kosztolányi különvéleményében látja a *tiszta* irodalom és *tiszta* kritika szempontjait. Babits rosszhiszemű eljárásaira más példát is hoz fel Földessy, de az már nem tartozik szigorúan a tárgyra. Babits különben is csak szőrmentén elegendik be az egész vitába, hiszen sokkal helyesebbnek tartja, ha Ady népszerűségének tüzes paripáihoz köti a maga nehezkesebb szekérének rúdját. Kosztolányi és Ady közt azonban halálos az ellentét, bár mindkettőjük költészetének leglényege ugyanaz : a halál. De míg Ady dédelgette,

ajnározta magában a halált, amely lassan megérett benne, addig Kosztolányi páni rémülettel rettegett a haláltól, amely láthatatlanul leselkedett benne és végül irtózatossá birkózásban győzte le.

Ma már mind a ketten törten hevernek a rettenetes imperátor diadalkocsija alatt, csak az maradt meg belőlük, ami halhatatlan, s éppen ezért kérdés, célszerű-e felidézni a már elcsendesült harcok gyűlöletlángját közöttük. Földessy joggal hivatkozhatik rá, hogy a kortársaknak kötelességük az irodalomtörténet számára tisztázni kérdéseket. De ma más szempontokat is figyelembe kell venni. A magyar irodalomnak egy belső nagy harca indul most, amelyben életerejéről kell próbát állnia. Hol nyíltan, hol burkoltan hangzik most fel a jóslat, hogy a magyar faj védelmére tervezett törvény egyben az ország irodalmának, kultúrszínvonalának leszállását fogja eredményezni. Célszerű-e ilyen pillanatokban irodalmunknak mégis legjobb értékei iránt bizalmatlanságot kelteni. Emberi gyöngeségek a legnagyobb szellemenben is lehetnek s a gyűlölet és féltékenység is kavarhat fel végeredményében mégis csak tisztító viharokat.

Ne leplezessük hát le most az írástudók titkos összeesküvéseit. Most inkább arra törekedjünk, hogy nyílt összeesküvés szoros kötése induljon írástudók és nagyközönség között a magyar kultúra régi fényének és színvonalának érdekében. Minden erőt egyesítenünk kell, hogy ezeutúl se jelenjen meg kevesebb jó magyar könyv, mint eddig megjelent, hogy ezentúl se játszék kevesebb színház, mint eddig játszott, de minden erőnkkel azon legyenek az írók, hogy valamennyiben jó magyar darabot játszszanak s hogy ezeknek a daraboknak állandóan legyen közönségük. A keresztény magyarságnak meg kell mutatnia, hogy van akarata és képessége kultúrája fenntartására és hogy a sanda jósolgatások hióbpostái levegőbe robbanó, suta aknák. Mert nem azért kell ma küzdeni, ki ül bele az irodalmi Parnasszus trónjába, hanem őrt állani és minden erőt megfeszíteni, hogy ez a Parnasszus és a trón rendületlenül álljon, a trón betöltéséről úgy sem az írók személyeskedő versengése, hanem az egyetemes magyar közvélemény hivatott gondoskodni.

ÁTKÉPZÉS

Ezt a fentemlített szót, amely a pesti argo-t szellemességéből sarjadt ki, új csillagként üdvözölhetjük a magyar nyelvünkben

«őskeresztény» nevű kollegájával együtt. Hirdetési és szövegoldalon nem lehet mással találkozni, csak e két szóval. Azzal például, hogy az «őskeresztény» jelző az első századok vértanu, katakombák-

ban élő keresztényeit illette és illeti meg, azzal nem törődnek, ennek élelmes használói. Ilyen divatos járvánnyal azonban hasztalanul áll szemben az ember, aminthogy nem akarok az átképzés szó nyelvészeti helyességéről vitatkozni. Reábizom ennek az eldöntését az erre hivatottakra.

Sokkal jobban érdekel ugyanis a l é n y e g, ami e szó mögött van. Nem arra gondolok, az olyanféle tanfolyamokra, ahol pesti törpe-bankárokat, esetleg farmerekké vagy narancsültetvényesekké «képeznek át», hanem ennek a szellemi téren végbemenő folyamata. Arra a jelenségre például, hogy egyes mozgékony közirók, sőt szépírók is hogyan «képezik át» magukat egyik rendszer dicséretéből a másikba. Az ember elcsodálkozik, amikor például ugyanaz a publicista, aki három-négy évvel ezelőtt «óva intette» Itáliát az abessziniai hadjárattól és tigrishez hasonlította Olaszországot, amelyre könyörtelenül reáfonódik a brit birodalom óriáskigyója, az most tele tudóvel zengi a fascizmus dicséretét és olyan elismeréssel van Mussolini iránt, mintha Romulus farkasa tartotta volna anyatejjel. Egyszeriben megjeledkezett az angol fölényesség, demokrácia és a francia esprit dicséretéről és autódidakta módon átképezte magát új «szakmába». Egy másik közirónk, aki például prágai viszonylatban rajongott a demokráciáért, olyan hazafias cikket írt, hogy már-már majd-

nem elhittük neki, hogy szívéből jövő, ha nem lett volna ez az átkozott memoriánk. A sztalini kollektivizmus egyes hazai szépelkei meg annyira megszelídültek, hogy műveik alapján vörös jellegét már enyhe rózsaszínek, fehérnek, hogy azt ne mondjam, piros-fehér-zöldnek látja a naivabb olvasó és amolyan buta becsületes nacionalisták elszégyellik magukat, megzavarodnak, mert tagadhatatlanul le vannak pipálva. Ezek a magukat «átképzett» urak ugyanis ügyesen spekulálnak a tömeglélekre, millióknak ama sajnálatos tulajdonságára, hogy — feledékenyek. Elfeledik, hogy írjuk mit írt ez előtt hónapokkal, évekről nem is szólva. Egy utánunk következő nyugodtabb kor kutatója ugyan a múzeumban a megsárgult újságlapokat nézegetve, törni fogja a fejét, amikor meglátja az ugyanama tollból származó, de egymással merőben ellentétes dolgokat. Vajjon, mikor mondott igazat az illető? Melyik volt az igazi arca, és az igazi véleménye? Mikor hazudott? Először, másodsor, avagy mindig?

Pasquino

A NEBÁNTSVIRÁG ZSIDÓKÉRDÉS

Érthető, senki sem akad fenn, ha a zsidók helytelenítik, rosszalják, sőt szidják az ellenük készülő törvényhozási intézkedéseket, de annál érthetlenebb, sőt a vakmerőség ne-

továbbja, hogy a kultúrfőlény olimpusi magaslatáról szónokolnak embertelenségről, állati durvaságról, az erkölcsi érzéket kihívó gyűlölethullámról s amikor így beszélnek és így írnak, abban tetszelegnek maguknak, mintha valami szörnyű barbárság és középkori elmaradott szellem tört volna be a magyarságba, hogy erőszakkal megtörje az emelkedett szellemű kiválasztott népet. Magyarországon nagy történelmi multja van az antiszemitizmusnak. A liberális korszak előtt állami és társadalmi életünk többek között intézményesen védekezett a zsidósággal szemben, a liberális korszakban pedig az egyes erős antiszemita egyéniségektől eltekintve a katolikus néppárt volt az, amely éles politikai harcot kezdett a zsidóság ellen. Legnagyobb és legtiszteltebb történelmi nagyjaink, mint Széchenyi István és Kossuth Lajos is okot láttak arra, hogy védjék nemzetüket a zsidóktól. A keresztény újjáéledés a világháború után az egész magyarság szellemiségét formálta éles ellenállásra a zsidóság ellen. Prohászka Ottokár, Bangha Béla, Tormay Cécile, Gömbös Gyula, Wolf Károly, Ernst Sándor és még folytathatnánk az előkelő névsort azokról, akik a magyarság szellemi és politikai vezetőiként állandóan hirdették és indokolták az antiszemitizmust. Felháborító volt már

az is, hogy mikor még az antiszemitizmus gyakorlati valósággá nem vált állami életünkben, Bebelt idézgették, hogy az antiszemitizmus a buták szocializmusa. De kihívó arrogancia az első zsidótörvény után, amelyet a képviselőház és a felsőház megszavazott és az államfő jóváhagyott és kihirdetett, tehát azután, hogy a magyar szuverenitás az ország akaratát ünnepelesen kifejezte, úgy beszélni és úgy írni, mintha a kultúrától elrugaszkodott barbárság rontaua rá a zsidóságra. Ma már nem lehet vitatkozni arról, van-e zsidókérdés vagy nincs. A kérdés eldőlt: van zsidókérdés és azt meg kell oldani. A megoldás módjáról, emberséges végrehajtásáról beszélhetünk, tárgyalhatunk és vitatkozhatunk, de kultúrátlanságról, állati kegyetlenségről sopánkodni csak azért, mert hozzá mertek nyúlni a zsidókérdés intézményes rendezéséhez, olyan messze van az igazi kultúrától, mint Jaffa Budapesttől. *Saló*

«A TOLL KATONÁI ÖSSZECSAPJÁK BO- KÁJUKAT»,

*amint az «új magyar lap» be-
köszöntő cikke jelenti. Össze-
csapják a bokájukat, keményen
és katonásan. A szerkesztőség
felemeli fegyverét, a tollat, és
tiszteleg. Díszlépést vágnak ki,
meghajítják a fehér lobogót: az*

ujsgáppapírost, majd néhány jobbra nézz, balra nézz után pi-heny vezényszó hallatszik.

Ez a katonás, korszerű, mindenetre «legényes hang» a felületesen olvasót örömmel ajándékozta meg. Milyen szép is. Ez a katonás fegyelem, ez a kemény bizakodó hang, ez a magyarkodás. Éljen! Ez igen, ez beköszöntő!

De, aki már a negyedik lapra is áthajt, úgy érzi a vezércikk író, «fegyvernek (az írásnak) élet csak kifelé fordítjuk», szép mondatát a «Forum» három cikke nem mondja a magáénak. Szép címek vannak itt. «Magyar katoná», «Magyar Élet». Hazafias, szép címek. Jó kis cikkeket, de mégis mindegyikben meglapul valami. Nem sok. Egy-egy mondat csak, és az egész kis cikk, rossz cikk lesz. Elhibázott cikk.

«A cseh gránátok nem válogatták meg faji alapon azokat a házakat, amelyekben pusztítást végeztek . . .» «A Magyar Életről pedig nem lehet kirekeszteni senkit, akiknek nagyapái származása nem tetszik talán a kor eltorzult ízlésének», mondják a mondatok. Különös mondatok ezek. Árulkodnak. Árulkodnak ilyenformán. «A mi cikkeink címe rossz. Nem a magyar katonáról, nem a magyar életről akar beszélni, csak a zsidó katonáról, helyesebben polgárról.»

És az árulkodó cikkek újra megmutatják: hiába a szép bevezetés, a hangulatos bokacsatogás, a tinta továbbra is akar valamit, amiről a vezércikk író is bevallja: «mérgez, mint a gáz».

vitéz Dezséry

„A FESTETT AJKÚ” HÖLGY ÉS A „SÍRÓ” KISLEÁNY,

nem tartoztak egymáshoz. Külön-külön mentek az Andrásyúton. A festett ajkú hölgy ruganyosan, a síró kisleány totyogva. A nagy tudta mit csinál. Tudta, miért fordul most jobbra, miért áll meg, tudta, hogy szép és fess és elegáns. Öntudatos volt. A kicsi, a hároméves kisleány sirt, szipogott, vagy bögött. A sírás különböző hangjait váltogatta, és ide-oda forgatta fejcskéjét. Az arca maszatos és rémült és kedves volt.

A festett ajkú hölgy meglátta és lehajolt hozzá. Mindegy, hogy miért tette ezt. Akár, mert kép jutott eszébe, valamelyik képeslapból «Nagyvilági hölgy és kicsi pajtása», akár ez a gondolat. «Már nekem is lehetne ilyen». Ez egészen mindegy. Lehajolt hozzá: «Mi az, kicsim?»

Mint minden vigasztalt szomorú, még jobban kezd szipogni a leányka «eltévedtem». A pirosrafestett ajkú hölgy babusgatja, jóakarattal, de ügyetlenül. Persze már öten állnak körülöttük és mind az öt egyet gondol: «Jószívű hölgy!» A főszereplő, mintha csak ezt akarná bizonyítani, megcsókolja a szepülő gyereket.

Megcsókolja, és . . . és észreveszi rögtön a hamvas arcon szélesvonalú, de kicsire festett szájának piros festék nyomatát.

És mit csinál?

A kisleány könnyeit törli-e le, vagy festékjének árulóját?

Zavarba jön.

Megfordul.

Kinyitja táskáját, és ajak-

pirosító rudacskájával «megigazítja» száját. És meg fessen, magabiztosan, fölényesen tovább. A kisleányt otthagynja.

Az arramenőnek eszébe jut valami, de nem mondja ki és nem írja le. *vitéz Dezséry*

EGY FILMCÉZÁR ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

Természetesen Pathéről van szó, a francia filmgyártás koronázatlan királyáról, aki csekély hatszázmillió frank eltűnésének rejtélyes körülményei miatt a párizsi ügyészség vizsgálati fogóságában várja meg az ügy tisztázását. A végén hull le az álarc — mondják — és ennek az igazsága bebizonyosodott a filmcézár esetében is. Most, hogy a vizsgálati cella négy rideg fala között ül monsieur Pathé, azok az ugrifüles párizsi újságírók ugyancsak benéztek a lerántott maszk mögé s igen kellemetlenül fecsegnek össze lapjaikban. Az egész, hogy rosszmájúak legyünk — olyan mint egy Pathé erkölcsdráma azzal a kis különbséggel, hogy a főhős a végén nem a revolvert veszi elő, vagy a mérget választja, hanem inkább a fogház hűvösét, mert utána — kitudja — még másutt talpra lehet ugrani.

Bizony, bármennyire is érdekes, amit a párizsi zsurnaliszták most Pathéről feltálnak, számunkra mégsem egészen ismeretlen, mert hiszen fővárosunk is — ha nem is éppen párizsi méretekben — talaja volt az ilyen cézárak diktatúrájának irodalomban, művészetben, színházban, filmben, mert mit is sütöttek ki Pathéről ott a párizsi boulevardok tájékán nem is egészen alaptalanul? Kiderült, hogy Pathé nem is annyira Pathé, hanem inkább, jobban mondva teljes joggal Nánán,

akiről ama bizonyos közrendészetileg eltiltott nóta szól: «batyut visz a hátán». Ilyen volt Pathé úr útja is, a jassy-i piszkos sötét gheztótól a disznópásztorságon át a párizsi filmcézárságig való tündöklő odisszejára. Pathé úr innen a vezérigazgatói zsölyéből dirigált nekünk elmaradott és nehézkes európai kultúrembereknek: franciáknak, magyaroknak s többieknek művészetet, ízlést, erkölcsöt. És amit akartok! Jó ideig homályosítatlanul ragyogott az ő hatszögletű csillaga a film gyártás egén és még Hollywood versenye sem ártott az ő köreinek, maradt még ott néhány szegényes ócska palota, kastély, villa, autó és jacht, nem is szólva arról a kis aprópénzről, amely az élethez szükségeltetik. Ám monsieur Pathénak mindez kevés volt és ez a mohóság — amely nemcsak az ő személyes tulajdonsága, hanem fajtájának szellemi és véralakati velejárója — okozta az ő tragédiáját is. Űgyszólván szalmazálon, vagy egy rongyos banánhéjon siklott el. Ő maga sem vette komolyan először. Sőt a börtönőr sem, mert amikor a két detektív bekísérte, feszesen szalutált a komoran besétáló Pathénak, abban a hitben, hogy börtönfelvétélről van szó, mint éppen a multkoriban. A detektív azonban intett, hogy kár a «strapáért», mert borraivaló nem lesz többé... Monsieur Pathé eltűnt, és hogy hová ballag majd batyuvál a hátán, amint kitöltötte a reá előreláthatólag várakozó büntetést, nem tudjuk. A filmnek vége, Pathé úr filmjének. Olyan volt, mint egy Pathe-erkölcsdráma, kérdés azonban, hogy tanulunk-e belőle mi és legfőként: tanulnak-e belőle azok, akiket a dolog közelebből illet?!

Mme Sans Gène

Pathé: Nánán nem esz semmit!

KORUNK SZELLEMI ÉLETE

«*A mai világ képe.*» I. kötet. (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.)

Egy-egy összefoglaló kép a kor kérdéseiről és eredményeiről, egy-egy pontosan, körültekintő tudással szerkesztett lexikon mindig szép cselekedete a tudománynak. Leszáll ezzel a közönséghez, a szájaíze szerint próbál beszélni, amikor stilizál; s amikor minden tudást dióhéjban akar előadni, megkísérli a nemesebb feladatot: a dióhéjban vezetést is, iránymutatást is nyújtani, nemcsak információt. Ilyen szép értelemben vett összefoglalás korunk szellemi és anyagi életének képéről a «*Mai világ képe*» című vállalat. Kitűnő tudósok, egy-egy tudományszaknak igazán a legjelesebbjei, fogtak össze, hogy elmondják: mi az a rejtelmes vegetáció, amelyben élünk, amely egyszer fojtogat, másszor szabadságot enged.

A szellemi életről szóló beszámoló nemcsak sorozatrendben az első kötet, hanem ez adja meg az alapvetést is. *Kornis Gyula* boncolja az egyéni és a korlélek egymással összefüggő és mégis olyan vékony érszálon közös vérkeringést mutató kérdéseit. A mai kor szelleme jelenik meg ezekben a bevezető sorokban és adja meg a bevezetést a részletkérdések fejtegetésének egybefoglalásához. Az alapvetés munkája még négy tanulmányban folytatódik, hogy egymásután tűnjenek föl azok a rétegek, amik fölött a szellemi élet közönséghez-közeli megnyilvánulásai állnak. *Halasy-Nagy József* a kor világnézetét mutatja be, mielőtt azonban a ma izgató kérdéseit tekintené, kalauzt nyújt a filozófiai gondolkodás szótárába és multjába. Ezen a térképen indulhat el aztán a közönség, hogy megtalálja az olyan kérdéseknek magyarázatát, mint Európa, kereszténység, kapitalizmus, állami közönség, eltömegesedés. Második tanulmányában *Halasy-Nagy József* már kisebb területen folytatja fejtegetését: a kor kultúráját vizsgálja, de ezúttal se mulasztja el, hogy áttekintést ne nyújtson a kultúra fogalmának jegyein és történetén. Tanulmánya részletesen taglalja a kötet későbbi részének egyes kérdéseit: összefoglaló gondolatai, alapvetései a tudományról, művészetről, vallásról kitűnő lépcsőként szolgálhatnak azokhoz a fejezetekhez, amikor a részlet-tudósok a tudománnyal, művészettel, vallással

foglalkoznak. *Schütz Antal* megrajzolja a ma vallásának képét és megmutatja ennek a képnek belső, röntgenfelvételét is. A vallás nem különálló, mintegy érzelmi vonás az emberben, szigorúan körvonalazott kapcsolatai vannak az egész szellemi és erkölcsi étellel. A szellemi élet képe egyre teljesebb lesz: *Schütz Antal* meghúzza a vallást a szellemi élet területeivel összekötő vonalakat. *Prohászka Lajos* egy körrel ismét beljebb lép: az erkölcs útjait vizsgálja korunk életében, röviden összefoglaló, históriáról és alapfogalmakról tájékoztató bevezetés után tanulmányának egyes fejezetei a polgári erkölcs formáival, a modern élet irracionális hullámaival, a feldúlt világ tragikus életének erkölcsével és a gyötrődő új világban az örök erkölcsiséggel foglalkoznak. *Somogyi József* zárja be az előkészítő, talajt-művelő részt: feladata a tudomány helyzetének bemutatása, annak a szituációnak felvázolása, amit a tudomány korunk világképében elfoglal.

Mindez az előkészítés kitűnően megműveli a talajt a kultúraltabb olvasóban a szellemi élet népszerű megnyilvánulásainak összegezésére. *Kállay Miklós* a huszadik század irodalmának nyújtja képét. Egy általános, irányokat felvázoló bemutatás után egy-egy vonással festi meg korunk vezető íróinak arcképét, az arckép mögött felvillantva mindig az egész oeuvre jelentékenyebb műveit, a legszűkösebb bibliográfiát, amelyen az olvasó elindulhat az írók felé. *Hevesi Sándor* a legnépszerűbb tárgyat választotta, a színházat. Tanulmánya a szaktudós és a színházi gyakorlati ember összefogását mutatja, az elmélet és a gyakorlat dolgairól egyformán tájékoztat. *Lyka Károly* pregnáns rövidséggel a művészetekről ír s itt már a bemutatás is szerepet kap, az olvasó nemcsak szavakból, hanem magukból a taglalt művek illusztrációiból is tanulhat. *Prahács Margit* tanulmánya zárja le aztán a sort: a legarisztokratikusabb és ugyanakkor a legmindennapibb szellemi megnyilvánulásról, a zenéről, közöl beható, rendkívül árnyalt tanulmányt, a zene történeti adalékain túl megmutatva a muzsika és a szellemi élet mélyebb kapcsolatait is.

A Mai világ képe kitűnően sikerült összefoglalás. Megvan az a varázsa, hogy amikor informál, szintézist is nyújt, s amikor korunk szellemi életének szintézisét nyújtja, világnézeti útbaigazítást is ad. Egy előkelő szellemi reformkor vágyának légköre sugárzik minden tanulmányból és a tanulmányok összességéből: a szellem hivatott munkásai szolgálhatnak csak ilyen nemes tanulsággal.

George és Hofmannsthal levelezése. — Mint amikor két damaszkuszi acélpenge szikrázva összecsap, olyan e két kemény és nemes lény első találkozója. És ahogy két gyémántkristályból nem lesz soha egy, mert alkalmazkodás és olvadás nem természetük, e két költő sem tudott egymás iránt soha meleg lenni. A levelekben az a nagyszerű, hogy ennek ellenére mégis izgatják és nyugtalanítják egymást, csodálják és tisztelik egymást és el vannak egymástól ragadtatva. «Veszélyes dolog, mondja George, soha nem találkozni valakivel, aki hozzánk hasonló.» De mennyivel veszélyesebb hasonlóval találkozni!

Stephan George és Hugo von Hofmannsthal körülbelül száz levelet váltott s a két költő leveleit most királyi papíron, betűkkel és kötésben a berlini Bondi kiadta. Néhány levélváltás után már kitűnik, hogy George az erősebb, a kétség-telenül fensőbbrendű ember. Szeszélye, indulata nincs, az ájultságot nem ismeri. Hofmannsthalnak sok az alacsony, gyenge és kétes vonatkozása; gyakran elborul, ingadozik, erőtlenségre néha neuraszténias. Hofmannsthal csodálja George nagyságát, de nem viseli el és ezért állandóan küzd. George-nak nincs rejtett lény, — Hofmannsthalnak van. Ebből adódik a levelek drámája és ami

ennél több: Hofmannsthal tragédiája.

A két költő mindössze hat-szor találkozott, de összesen csak néhány órára és a körülményekből az tűnik ki, hogy egyik találkozás sem sikerült. Mintha érintkezési formájuk nem a személyes lett volna, hanem a levél. Így, írásban, őszintébbek. Hogy távol vannak, közelebb tudnak egymáshoz lépni. Hofmannsthalnak van is erről kis elmélete, amely azt mondja, hogy a helyes viszony, amelynek az élethez távlata van. George pedig azt írja, hogy nagy távolságot és ellentétet áthidalni szebb és érdekesebb, mint síma úton járni. «Ähnlichkeiten sind Voraussetzungen», — ami hasonlóságnak látszik, csak előfeltétel.

A levelek nagy szépsége azonban nem a kölcsönös mély csodálat őszintesége, nem a dráma és nem a lehetetlennek látszó ellentétek hallatlan áthidalása. Még az sem, ami oly kézenfekvő lenne: a nyelv és szellem páratlan, ritka és magas előkelősége. Ezeken túl van valami, ami a meleg, baráti körben élő George dicsősége, szemben a magányos Hofmannsthaléval. Együtt kell élnünk: együtt, közösen, népben, világban, összenőve. Nem azért, mert jobb és szebb, nem: aki nem él közösségben, az önmagához sem juthat el. Mert másban

igazabbak vagyunk, mint önmagunkban.

Hamvas Béla

Soós László: Az Almiéri-trió. (Franklin-Társulat 1938.)

Soós László új író, akinek nemcsak jelentkezése új, hanem a világa is. Itt nem egy író lép elénk, valaki, aki annyi tud csak lenni, mint a többiek, mint akár a nagyok vagy sokan a jók közül, hanem olyasvalaki, aki egyszerre egész új látókört mutat be és ezen a látókörön belül ismeretlen világot. Az Almiéri-trió cirkuszregény — ez hát az új világ? Mennyi cirkusz-regényt ismerünk, Hermann Bangtól fölfelé és lefelé! Ilyen a Soós László cirkusz-regénye is?

Ha a keretet nézzük, ez a regény se más, mint a cirkuszregények, az artista-drámák leg-többje. A felfelé emelkedő vonal itt is a karrieré, az össze-ütközés itt is a hivatás és egy külső hatalom konfliktusa és akár ki se mondja senki a megoldást: a vége ennek is halál a porondon. Az ujdonság ezen a vonalon felül fut, körülbelül úgy, mint a lázzal együtt a láz-grafikon: minden külső akciónak, minden szakmai ügynek filozófiai hőmérséklete van. Mi a teljes élet? — ezen sokat vitáztak már, s talán azoknak volt igazuk, akik azt vallották: a test és lélek műszereinek együttes haladása, milliméter-

nyi kitérés nélkül. Ezt a teljes életet egyetlen életforma való-síthatja meg: a sportemberé. Szűkítsük le kicsit ezt a kört: a hivatásos testi emberé, aki-nek a teste, az izmai, az inai, és ami mindez fölött a szellemet jelenti, egyetlen, szét nem vá-lasztható kapcsolatban egy-szerre működik. A teljes élet megvalósítója a szent, aki kü-lönbül tud hinni a hívónél, a valóságos, a könnyebben meg-valósítható élet síkján pedig az artista, aki különbül tudja együtt tartani a test és lélek indulatait, mint az egyszerű sportember. Az artista nem képzelheti el az életet két külön kényelmes félnek, vala-hogyan úgy van vele, mint a szerelmes, akinél a döntő per-cekben az elhomályosuló agy és az elhomályosuló érzékek egyszerre reagálnak mindenre. Az artista élete művészet, de ez a művészet nem abban van, hogy egyszerre negyven színes karikával ekvilibríroz a kar-jain, a lábain, a fülén, az orrán, hanem abban, hogy eljut addig a pontig, ahol legyőzte ön-magát, legyőzte szerveinek sza-bályszerű elrendelését, amikor odaérkezik, hogy *belül* készen van a mutatványra. S ez a mutatvány körülbelül a teljes élet, az eksztázis. A szentek főlemelkednek a testükkel is, ha lelkük bódultan vágyódik fölfelé Istenhez. A mutatvány ugyanez: az agy akarata, s

jól tudjuk, hogy ez végeredményben soha más nem lehet, mint a lélek akarata, legyőzi a testet és a koncentrált szellemi szándéknak az anyag már nem is rabszolgája, hanem eszköze. Az artista képes a teljes életre, a «nagy életre», s egy ilyen három külön életből eggyé fonódó nagy élet története a regény.

Ha ezt a filozófiát megismertük, érthető-e, hogy az Almieri-trió nem mérhető semmilyen eddigi artista-regényhez, cirkusz-regényhez? Soós László igazsága védelmében és megszállottságában nem törődik a mesével, nem izgatja az, ami konvenció, demonstrálni akar, mint egy tudós, egy kísérletező, a nagy mutatóványoknak belső rajzát adja, azt amit a mélység, a vakmerőség, a testi szándék belül jelent, ezt próbálja rögzíteni precízen, száraz és remek költőiséggel, s szinte véletlen, hogy könyvének cirkuszi leírásai, cirkuszi mutatóvány-képei izgalmasabbak minden más cirkusz-regényénél. A feszültség ezúttal igazán feszültség, mert nem külső akciók és véletlenek csiholják ki: Soós László regényének feszültsége előkelően belső és csakis belső. A történet nem intrikákban bonyolódik ki a sablonos lezuhanásig, hanem a lezuhanás a test-lélek egység egyre kifejlődőbb szétlazulásának eredménye, a párizsi trapézzal nem

a test zuhan le, hanem a lélek. Egy tökéletes élet bukik föl, a lélek nem bírja elviselni a bonyodalmakat, a lélek, és nem az ösztönök és test szövetezése, amit legtöbbször léleknek tanultunk mindedig megismerni. Így tragikusan zárul be egy kör, egy élet köre: belül intéződött el minden, ezért nem lehet megrendülni, ezért nem lehet meghatódni, ezért marad el a megváltó giccs, a könnyek, a mozi-sírás a porondon összezúzódó ifjú élet fölött.

Komor és kemény könyv, nem is lehet más: az ideális életformát állította fel és valószínűsítette meg benne Soós László. Emberek szerepelnek benne? Csak arcrészletek, egy trió három tagjái, akikből egy arc alakul ki a regény végére. André, Iván és Miklós, ez a trió. De a trió legtöbbször egy emberré olvad össze és a figurák úgy mosódnak egybe, mint a három test az egyetlen mutatóványban, nem a külön-külön munka, hanem az egyetlen mutatóvány érdekel. Élesebb karakterrel Ivánnak és trénerének, Frankének kapcsolata válik ki a meséből, a figurák egy-jelentéssé-olvadásából: mintha Nizsinszki és Gyagileff különös együvé tartozása tükröződne kettejükben. A mágnes és a vasdarab: a mágnes Franke, a vasdarab Iván, aki lassan maga is mágnessé lesz

Franke tanítói, emberi vonzásában. Yvonne, az asszony, ezt a mágnes-kört bontja meg, s ő az, aki Ivánban lassan kettéválasztaná a teljes életű artista egygyéforrt kettősségét. A cirkusz-történet helyszíni keretein belül ez a vékony, alig kitapintható mese a regényben. Elbeszélés, keressük-e most, jó elbeszélő-e Soós László? ért-e a mese bonyolításához? És gyorsan egy másik kérdést: mindezek után fontos-e, hogy értsen hozzá? Nem a mese bonyolódik ebben a regényben, többről, újabbról és fontosabbról van szó, ne mérje senki szabályokkal, örvényekkel és ne keressen senki műfaji mércét hozzá.

Van-e komoly igény, melynek Soós László könyve nem felelne meg? Alig hiszem. Úgy lép elénk, magasra-srófolt igényekkel, egészen hibátlanul megoldott eredményekkel, valami férfias üdeséggel, mint aki kivülről érkezik és nem vesz tudomást az irodalom, az első regény illeméről. Talán nem is volna szabad bennfentesnek lenni, az irodalom csak az ilyen hangsúlyozottan irodalomtól-távoli bankíró tud meglenni, mint Soós László, hiszen az irodalom minden íróban újra és újra megszületik, ez a ruganyossága teszi örökön újá, izgatóvá.

Thurzó Gábor

Török Sándor: Örök vasárnapok. (*Franklin Társulat.*) — Amíg tavalyi regényében, a «Valaki kopog»-ban, Török Sándor tizenkét albréleti lakás százegynéhány alakján keresztül a maga lelkének bizonytalankodásait, félelmeit, meneküléseit vetíti ki a lélek megkönnyebbülésének reménye nélkül, — hiszen a regény végén oly naggyá nő félelme a nyomorba való visszasüllyedéstől, hogy a lakása ajtaján bekopogó koldusban még önmagát vizionálja, — ebben az új regényben már tisztultabb lélekkel indul Isten keresésére és amint a regénybefejezés őszinte és magával ragadó vallomása igazolja: istenközelbe érkezett.

Szabályos regénynek indult ez a könyv, amikor első oldalait papírra vetette. Valószínűleg azzal a céllal, hogy ifjúságának azt a zavaros korát, amikor az emberfia kamaszból férfivá cseperedik, valahogy tisztázza önmaga előtt. Ebben a korban utána van egy öngyilkossági kísérletnek, otthagyja a középiskolát s inasnak megy egy erdélyi kisvárosba, napokat eszik az ismerős családoknál, s a vásárnap, amelyet egy előkelő háznál, kis kastélyban kellene töltenie, gyávasága miatt kimarad. Ezt a novellisztikus keretet töltik annak az egy esztendőnek a történetei, a hat család, sőt azzal, amelynél lakik, újra hét-alakjai, és az

egyedül töltött vasárnap hazugságai, amelyeket édesanyja kedvéért és vigasztalására eszel ki. Ezek a férfiaszkodó kamasz életét kitöltő események nem nagy jelentőségűek, de az író sok szeretettel és akkori maga iránti részvétellel írja le őket. Így is érdekesek, de igazi jelentőséget csak azon a nyugtalan keresésen át kapnak, amelyet akkor még nem tud tisztázni, s amely csak adatokat termel, amint a könyv olvasása közben kitűnik: adatokat az emberhez, aki tiszta magaslatokra igyekszik: Isten közelébe.

Kitűnően megformált alakjai és azok története azt a ragyogó tollú írókat mutatja, akiknek eddig ismertük Török Sándort, de tekintete már nem csak földi dolgokat lát meg. Voltaképpen földi életének 1920-ban lejátszódó eseményeit gyűjti össze ez a könyv, de a vallo-mást tevő író szublimis ellenőrzése világít a háttérben, s amint előre halad mondani-valójában, egyre erősebben érzi a belső parancsot, hogy megvalljon mindent. Az első kötet végén már összegezni készül, és azt írja: «De az embereken át anyámhoz, onnan Istenhez vezet az út s Tőle — önmagamhoz. Végző fokon hát Őt keresem, mindenben és mindenki-ben. Ez az út hosszú és csodálatos szenvedésekkel teljes. Már az is micsoda idő, — emberi mértékkel mérve, — míg a ke-

resés kezd tudatossá válni. S néhány sorral lejjebb: «Még csak a kívánását kezdem érezni valaminek. S ha így vagyok, mint akkor, még sokáig ott tartok, hogy dekoratív romantikával, fölfelé nézek, holott amit keresek, bennem van, befelé kell nézni! És nem a szememmel, mely csak földi környezetem látására alkalmas. Hiszen úgy sem «láthatom», nem vagyok Mózes, hogy színről-színre megnézzem és életben maradjak. De szenvedések nélkül nem lehet megtalálni őt, a kegyelmet, nem mérik ingyen. Szolgálni kell érte. Hogy mennyit? Egy teljes életet s éppen akkorát, amekkorát kiszab».

Sok szenvedés elmaradna tőlünk, ha idejében értenők meg, hogy az élet szolgálat, «önmagunknak, másoknak és végző fokon Istennek. «De szükségünk van a szenvedésekre, azok nélkül kiégett sivatag volna egész életútunk s kietlen, Isten nélkül való magányunk csupa menekülés volna: örület, betegség, kicsapongás, öngyilkosság, míg a szenvedések útján elérkezünk valahol Istenhez, és az Örök Vasárnapokhoz. Az elcsavargott ifjúkori vasárnapok az évek folyamán szimbolummá nőttek és magyarázatukat a második kötet végén kapjuk, ahol póz nélkül, egyszerű, de annál megragadóbb szavakkal mondja el megtérését Istenhez. Olykor a biblia történetek cso-

dáinak ízével telik meg a szánk, a lelkünk, a gyónás őszintesége magunkat is őszintévé és jóvátesz. Teljességgel megértjük, hogy ez a könyv a lélek regénye s nem az ezerkilencszázhuszas évek erdélyi kisvárosáé és embereié. Egy lélek tisztul meg előttünk e könyv kapjain. — Eleinte még anyagi dolgokba kapaszkodik, még fontos az, hogy mesével szolgálja ki az olvasót, programmszerűen következik egymásra a négy évszak s azon belül a hétnek hét napja, de ez mind csak a krízis jele, amelyen túl eljut a nyilvános gyónásig, a nyilvános megálázkodásig, amely egyszersmind legnagyobb győzelme is ennek, a most már istenközelbe jutott léleknek.

Majthényi György

Kolozsvári Grandpierre Emil: Alvajárók. (Franklin.) Az első Kolozsvári-regények egy éles, különálló, jellegzetes írói egyéniséget tártak fel, Kolozsvárit észre kellett venni, meg kellett különböztetni, írói értékei épúgy, mint hibái felhívták magukra a figyelmet. Új regényéből kibontakozó arca, ha tán jobban is hasonlít az eddgi képhez, mint szeretnők, inkább értékeit és fejlődését mutatja felénk.

Hősei most is átlagemberek. A levegő is ugyanaz a *Bouvard és Pécuchet*-féle, ami a *dr. Csibráki szerelmeiben* vagy a *Nagy*

ember-ben olyan lenyűgöző és egyben vigasztalan tudott lenni. De a látás beljebb fordul, a kutató kés mélyebbre ás. Csibráki tehetetlensége jobban a felületen maradt, — itt közelebb érünk, az alapjában megközelíthetetlen emberhez.

Egy fantáziadús, de akarat nélküli hivatalnokkal sok minden történik, mert maga alig van hatással élete intézésére, szeretője miatt kiteszik és visszafogadják állásába, elveszi feleségül barátja menyasszonyát, szinte véletlenül, anélkül, hogy valójában tudná, hogy miért. Karola, a felesége, maga is ilyen akarat nélküli, lebegő; úgy sodródik a férfi mellé, mintha inkább menekülne, egy családból s egy vőlegény mellől. Ez a vőlegény, egy patológikus ideg orvos, igen éles, remek figura, hangoskodó és durva, hogy saját gyöngeségét leplezze, mindenkin uralkodik, mindenkinek kellemetlen, önmaga életét is elrontja. A hivatalnok és felesége gyereket várnak, de milyen lesz ennek a két «alvajárónak» a gyereke? Milyen lesz az a világ, mely a mi érzéseinkből, a gondolatainkból, a mi keserőségünkől, a mi nyugtalanságunkból fog felépülni benne?» Ugyanolyan elkötetlenül, nyitvahagyott kérdéssel, megzavaró bizonytalanságban végződik a regény, mint a *Nagy ember*. De a benyomás mélyebb. Az ízek erősebbek,

tisztább az írói fölény és szomorúság közt tétovázó, egyszerűre kajánkodó, a léprement olvasón is mulató és önmagát is sajnáló mosolya.

A tételszerűség, ami a *Nagy ember* legnagyobb veszélye volt, az Alvajáróktól sem idegen egészen. Ha egyszer *Alvajárók*, akkor mindenki tánácstalan, s az utolsó mellékszereplőig mindenki lelkéből felvillan előbb-utóbb tragikusan, vagy groteszk fordulattal valami eléggé meg nem határozható, titkos erő, ami tudtuk nélkül befolyásolja őket. De a felfogás merevségét megmenti a részletek és változatok gazdagsága.

Berecznek, a hős hivatalfőnökének képe úgy indul, mintha a pedáns bürokrata karikatúrája lenne, egyszínű rézkarc. De lassan ezer szín rakódik rá, hipokrizisből, naivságból, szerelemből, szatirhajlamokból, irigységből, öngazolási vágyból. Kísértetiesen lehetetlen és csodálatosan élő lesz.

Hétköznapi mozdulatokban, erőszakoltan prózai mondatokban, tárgyias, nyugodt stílusban sok művészi fegyelemmel és biztonsággal tud Kolozsvári titkokat megéreztetni, a lélek belsejét megmutatni. Eszközei egyszerűek, nagyon is kimértek. Van elég ereje, hogy akart szürkeséggel, igénytelennek látszó eszközökkel érjen el egészen különös hatást. Lélekrajzban,

emberlátás mélységében igen sokat fejlődött.

Különös, felemás hangulatát tudja tartani. Egyszerűsége, természetessége törekvő stílusában kellemesen lep meg néhány igen szép lírai rész (tőmotívum, Margitsziget . . .) — Egyik másik alakja meglepően újszerű, nagyon élő. Az Alvajárók igen jó, Kolozsvárinak legjobb regénye.

Lovass Gyula

Mihelics Vid: Az új Portugália. (*Franklin Társulat* kiadása.) Évekkel ezelőtt, mikor még azt sem tudtuk, hogy Portugáliában egyáltalában történik valami, olvastam egyik francia folyóiratban, hogy él egy Salazar nevű diktátor, aki nem talált ki különleges közönségi formákat, nem öltöztette egyenruhába híveit és nem csókol meg népviseletbe öltöztetett kisgyermekeket, hanem egész nap dolgozószobájában ül. Dolgozószobájának legfőbb díszje egy nagy Mária-kép és Jézus szobor. Most több mint 250 lapos, nagyméretű kötetben ír erről az érdekes diktátorról Mihelics Vid.

A szerző egyike azoknak a sajnós még ma is ritka tudósoknak, akik nemcsak németül tudnak, hanem francia, angol, olasz szakmunkákat is olvasnak, sőt... tudományos alaposságára jellemző, hogy megtanult portugálul, majd el is utazott oda és

a helyszínen folytatta tanulmányait. A kitűzött cél is érdekes: Milyen a korporációs állam a valóságban, melyet elméletileg a pápai encyklikák írnak körül? Az osztrák kísérletet elhibáztottnak tartja Mihelics Vid, tehát csak a portugál példa marad. Meg is találja Salazar kísérletében mindazokat az elveket, amelyeket a keresztény államban szükségesnek tart. Ez azonban nem akadályozza meg a tudományos objektivitásban. Ahol hibát vagy akadályt lát, azt is megjegyzi. Szóval könyvében Portugália nem a földre szállott Paradicsom, hanem valóságos ország, amelyben egy rendkívüli férfi küzd a nehézségekkel.

A könyvből fejezetről fejezetre élesebben bontakozik ki egy kivételes államférfi alakja. Salazar az egyetlen diktátor, aki a nyugati demokráciák előtt is rokonszenves. Franciák, angolok egyaránt meleg érdeklődéssel írnak róla. Sőt beszédének francia kiadása elé Paul Valéry írt előszót, akit nehéz azzal megvádolni, hogy túlságosan rajong a diktatúrákért.

Mihelics Vid Salazar kísérletének különleges jelentőségét abban találja, hogy legkönnyebben egyeztethető össze Aquinói Szent Tamás filozófiájával. A mai államrendszereket a középkori filozófia irányával kapcsolja össze: «A nacionalista felfogás szerint csupán emberi

egyedek léteznek, a társadalmi közösség csak a mi, külsőségekből következtető elménkben létezik: ez az individualizmus, amelynek gyakorlati megnyilatkozási formája a liberalizmus és szocializmus.

A túlzó realista felfogás szerint a társadalmi közösség az igazi, eredeti valóság, ez az előfeltétele az egyén létezésének is, következésképpen az egyén teljesen alá van rendelve a társadalmi közösségnek: ez az univerzalizmus, amelynek gyakorlati megnyilatkozási formája a fasizmus és a német nemzeti szocializmus.

A két szélsőség között bontakozik ki a konceptualista felfogás, amely szerint a társadalmi közösség nemcsak elvonatkoztatató elménkben, hanem a valóságban is létezik, de csak az egyéneken keresztül, amiből következik, hogy az egyénnek vannak olyan életkörei is, amelyek nem rendelhetők a társadalmi közösségnek: ez a keresztény szolidarizmus, amelyre Salazar próbál államot és társadalmat építeni.

Mihelics Vid szerint a középkori társadalomfelfogás helyes volt, csak a rajta felépülő formák éltek tovább a kelleténél, ezért igazuk van azoknak, akik — mint Berdjajeff — új középkort hirdetnek műveikben. Ez persze nem jelenti a visszafelé haladást, hanem az örök elvek modern alkalmazását. Salazar

műve egy ilyen alkalmazás. Hogy mennyire gyakorlati, hasznos és termékeny elvek ezek, akkor mutatkozik meg, ha nagytehetségű államférfi operál velük. A könyv nagyrésztben az elvek sok ügyességét, szeretetét, a valóság ismeretét kívánó alkalmazását írja le. Hogy milyen gyümölcsözőek ez elvek a gyakorlatban, jól mutatja néhány példa. Az adminisztráció számunkra szinte elképzelhetetlenül egyszerű: «Egy akkora épületben például, mint a mi földművelésügyi minisztériumunk egyharmada, négy teljes minisztérium van elhelyezve: a kereskedelem- és iparügyi, a közlekedésügyi, a tengerészeti minisztérium, a korporációs államtitkárság, s a hozzákapcsolt nemzeti munkaintézet».

Portugália körülbelül akkora, mint volt a teljesen csonka Magyarország és ha meggondoljuk, hogy minden diktatúra — lényegénél fogva — megnöveli az adminisztrációt, meglepőnek kell tartanunk Salazar eredményeit. Gazdasági téren a lezüllött Portugália szintén úgy fellendült, hogy csak csodálatosnak lehet nevezni. Salazar nagy titka az, hogy a bajok gyökerét keresi meg és ezért kis eszközökkel, handabandázás nélkül ér el nagy eredményeket.

Fábián István

Berczeli A. Károly: Július. (Genius, 1938.) Berczeli verseit

úgy olvassa el az ember, hogy valami zenei hang állandó fokonkénti mélyülését véli benne hallani, olyanforma mélyülő skálát, mint amilyen a felkevert málnaszörp hangja. Érelődés érzékelése ez, felfogása annak, amit úgylátszik a költő is tud magáról, ilyen sorokat írván:

... a szóm is egyre dúsabb, terheesebb lesz és csontfalát repesztí ősi gond ...

Ha kötetét ciklusokra, verscsoportokra osztotta volna, biztosan természetihletésű, tájérezékeltető — egyszóval festői — és belső világát felfejtő, gondolati versekre tagozódott volna s ez annyit jelent, hogy a nagyobb, a jobb versek egy-kettő kivételével a második csoportba kerültek volna.

Mintha a huszas és harmincas évek korszakváltó lázait nem tudta volna nyomtalanul kiheverni: habár fiatalosnak, szinte kamaszosan áradozónak és érdeklődőnek tetszik — mégis egyénisége mintha 1920-ban, a háborúutáni kaoszban gyökerreznék. Nemzedéktársai, akik hamarabb kerültek a fővárosba, hamarabb estek át az izgalmas kórságon s hamarabb is múlik velük — vagy felettük — az idő. Berczeli mintha második kamaszkorát élné, úgy nyugtalanítja, élvezi önmagát. Mindez költészetét érdekessé és vizsgálásra méltóvá teszi.

Tömegimádat, világlázak méricskélése, középkorias misztikavadászat — ezekből tevődik össze egyénisége; világgyetembe-feszülő nyugtalan-

ság, emberi és költői igényesség széles bohémgesztikulációi jellemzik :

„... éhesen néztem felfelé s a nagy csillagdiókat törtem tévován s oly boldog voltam, hogy szegényen is ott ülhetem az égi lakomán...»

íme, így nyújtja, augmentáltatja bele magát a magasságba.

Valami elátkozott, a székely mese Boszorkánytanyájára emlékeztető természetben jár-kelel, melynek leírása nála nem más, mint túlfűtött tájemberiesítés, ezenbelül ilyenértelmű hasonlatvariánsok (néhol mesterkélt) egymásból-indukáltsága. Ezekben a versekben elmarad a drámaírótól s a gondolati versek írójától : a harsonákat elhagyja s túlkönnyeden játszadozik valami fuvolán. Stilizálásai igen merészek groteszket-érintők, vagy szándékosan, iskolásan groteszkek — éppen ezért az anyagból sokszor szervesetlen díszlet válik, az élmény hitelét veszíti.

A *Július* című verse azonban megmutatja képességeit. Szőnyi nagy nyári képei jutnak eszünkbe, óriási mézes napfoltok, rekkenő szilárd hőség mélyseges ege. Igazi nyáráhítatot, mélységből feltörő pontos kifejezéseket felvonultató vers ez, mely sok testvérversével egyetemben arra vall, hogy a férfikorban járó ifjulelkű költő mostanában érkezik el érzései és kifejezései korszerű harmonizálásához.

A *Július* már átmenet a nagyobb szabású, igényesebb és igényességre méltó *Berczeli*-versek felé. A drámaíró érdeklő-

dése, gondolkodása mutatkozik itt, itt kezd a hegedüből csellószó hallatszani — itt mélyül a pohár kevergetése. Katolikus lelkébe egyszer a dunántúli kálvinista magyarság pusztulásának szörnyű ténye nyilal bele s két maradandó sorba falazza megindultságát :

„... száz évig élnek itt az emberek, erősek, jók — és nincsen gyereük!...»

(Alsóörs.)

Máskor a paraszt sorsával állítja szembe lelkiismeretfurdalásos magát (Költő és Paraszt) s önkínzó módon jár végére a divatos bár, de annál kényesebb kérdésnek :

„... a költő sorsa, hidd el, ugyanaz, teremt, pusztul, de mit sem ér vele...»

De legalkalmasabbra akkor emelkedik költészetében, amikor a nagy talányok, örök megfejtetlenségek gyötrik, a létezésnek rejtelméi. Ez a *Berczeli* továbbhaladásának útja, ezeknek a világerzéseknek fűkészése s minél tömörebb, kritizálhatatlan versekbe való foglалása.

Jékely Zoltán

Lendvai István: Világ és magány. (*Költemények. Szent István-Társulat kiadása.*) Világ és magány : ez a két fogalom határozza el a költő életét. Lendvai István túl a világon, a földi dolgokon eljutott önmagához, magányának a sziklavárába, ahova senki sem jöhet utána. Poétának ez az útja : az emberi élet útjának feléig meg kell járjanak minden poklokat : meg kell kóstolniok a világ minden keserűségét, a csalódást, a kiábrándulást, azonban a lelkükben nem a bosszú követi, hanem a meg-

értés, megbocsátás, kiengesztelődés és az igazságtevés is. Ez a költői piedesztál, amelyre eljut és el kell jutnia mindenkinek, akinek a homlokán az igazi hivatottak tűzjegye ott ég. A világhódítók és az államférfiak Szent Ilona szigete csak a magábaszállás ideje, költőnél az igazi alkotásoké. Itt már nem egyszerű játék a költészet, nem hangulatok, szeszélyek, rímek muzsikája, mint talán kezdőévekben, hanem tett és érték.

Ezeket el kellett mondanom Lendvai István érett, férfias, igazán magyar és európai és hivalkodás nélkül is keresztény humanizmust sugárzó költészetéről. El kellett azért is, mert az az érzésem, határkönek szánta ezt a kötetet pályáján, határkönek, amely őt, jobban mondva a világot elválasztja megérdemelt és biztos magányától. A kötet darabjai tanuskodnak arról, hogy a költő elég nagy árat fizetett magányáért; vérrel, könnyel, gyötrelmekkel rótta le pokoljárása során áldozatát a jövődöért, alkotásaiért. A múltból szelíd bűgással orgonálnak neki gyermekkoraemlékei. Nagyanyja, majd a székesfehérvári kis boltocska, amelyet sárgás gázláng világított meg és ott mosolygott «Szűz Mária mécsvilágos képe». Látjuk a «kék szemű, bölcsszavú fűszerest, ki nem volt kalmár, csak jószívű boltos». Anyját, ki «asszony volt csak Éva-lány», de tőle örökölte a dalnak a szeretetét. És megjelenik előttünk hűséges, szerető hitvese is.

Ennél jobban talán egy Rómában írott verse fog meg, amelyben szintén ezt a családi érzést melengeti utólérhetetlen és férfias erővel telt bájjal. A Monte Celion sétálva felfedezi egy régi római házaspár sírkö-

vét az antik korból. Nem a guida vezette őt ennek nyomára, hanem ő maga talált rá. S számára kedvesebb sok-sok kikiáltott nevezetességnél.

Kiemelni való vers lenne bőven. Így a Mórus Tamás balladájából az a néhány sor, amikor VIII. Henrik börtönébe vetett kancellár inkább válassza azt a rideg lakást, mintsem az otthon kényelméért és előnyeiért feláldozza elveit. Ez a Mórus Tamás is a lelkében rokon Lendvaival, a költővel s a gerinces magyarral. A magyar, különösen a dunántúli táj remekül megrögzített mély filozófia váltja fel Lendvai István verseiben, amelyeknek mesterségbeli sajátosságaira szükségtelennek látom a kitérést. Lendvai, a költő, mestere a tollnak és érti a dolgát. Csak még egy megjegyzésem lenne. Amikor a költő régebbi kötetei napvilágot láttak, nagyobb volt a hangosság körülötte. Politikába sodródva bálványozott és gyűlölt név volt az övé s ez a szeretet és ellenszenv mindig felizott körülötte. Mostani verskötetét nem veszi körül ilyen nagy lárma, pedig ez az elmélyült, a művészet csúcspontjára jutott Lendvait revelálja. Megnyugtathatom: a politika többet rabol el a költőtől, mint amennyit ad neki. Ő, aki talán egymagában tüzet mert szítani akkor, amikor ez veszélyt és meg nem értést jelentett, ma félreáll, amikor mások, éllemsek az ebből gyúlt máglyánál sűtik a mag.k pecsenyéjét. — A költő elszűrki a ma előtt, amikor a magasba csapnak a politikusok máglyatüzei. A máglyák azonban elhamvadnak, a költő fénye pedig mint a csillag világol tovább az idők marandóságában.

Mihály László

Hunyady Sándor: Nemes fém. (*Athenaeum*-kiadás.) Kis nemzeteknél mindig veszedelmes, ha az író tisztán az irodalomból akar megélni. Sokat kell dolgoznia és az irodalomtörténet kevés olyan esetet jegyzett fel, amelyben a mennyiség ne ártott volna a minőségnek. Hunyady Sándort a tehetséges írók közt könyvelni az irodalmi közvélemény, ez a regénye azonban aligha segíti előre a halhatatlanság útján.

Egy operett-ötlet a kiindulópont. A kültekli színház igazgatója az ismeretlen gazdag lányt kéri fel primadonnának. Természetesen kiderül róla, hogy valóban tehetséges színésznő, aki megállíthatatlanul robot előre a sikerek útján — mint a regényekben szokott lenni. A mese így vékony lenne, ezért párhuzamosan a lány történetével megismerkedünk a mostohával is, aki olyan, amilyennek a jól nevelt mostohának lennie kell: gonosz, irigy, csapodár, képmutató. De megkapja méltó büntetését, a tehetséges lány pedig jutalmát: ő segíti ki pénzügyi zavaraiából a valamikor gazdag apát, aki régebben kitagadta. Csak a szerelemben nincs szerencséje. Egy férfiba lett volna szerelmes, egy elég érthetetlenül megrajzolt jugoszláv tanárba, de az is elzúlik.

A regény meséje bizony ötletekre hullik szét, közben felfelbukkan egy-egy jól megfigyelt mellékalak. Mégsem boszszankodik az olvasó, mert az elbeszélés, a mesemondás rutinja összefogja a szanaszét guruló regényt. A rutin olyan jól működik, hogy néha szinte életet kap a mese, de ez csak egy-egy pillanat, aztán fáradtan zörög tovább a halk mélabúval bélelt

befejezés felé. Az olvasó egy kicsit becsapottnak érzi magát, az író pedig fáradtan legyint: Istenem, élni kell.

F. I.

Szvatkó Pál: A visszatért magyarok. (*A felvidéki magyarság húsz éve.*) Révai-kiadás.

Szorongva nyitottuk ki a kitűnő Szvatkó könyvét, amely a visszatért magyarok büszke és sokatmondó címet viseli homlokán. Mi, akik éltük a kisebbségi sorsot, kiknek elszakíthatatlan kapcsolataik maradtak a Felvidékkel, féltünk a visszatért magyarok üzenetétől. Zsúfolt és lélegzetelállító vallomás ez, mely rendszertelensége és rapszódikus kapkodása mellett is az élő és független magyar lelkiismeret maga. Az újságíró húsz esztendőn keresztül nap-nap után figyelt a kisebbségi ember életét, a cseh politika kétségbeesett erőfeszítéseit, az európai politika hangulatváltozásait s mindenekelőtt a magyar sors kialakulásának jelenségeit. Szinte ijesztő az, hogy a tegnap eseményei, mik hónapokon keresztül túlfeszítették idegeinket, itt vannak lefektetve, kitisztázva, egy látó író elfogódott, de igazságos megítélésében.

A kötet legfőbb érdeme az, hogy írója sietsége ellenére is az oki és okozati összefüggéseket kereste az eseményekben s találta meg a végső kimenetel tárgyalása közben. Nem részjelenségeket akart, hanem valami egységes egészet, minek közép-pontjában a felvidéki ember áll. Az európai szellem bűvöletében élt ez a felvidéki ember s miközben kiábrándult a csehek áldemokráciájából, titkos üzenetekkel fordult az anyaország felé. De üzenetei nem jutottak túl a határokon, s most, haza-

térése pillanatában, azonnal el kell mondania valamit, nehogy félreértsék állásfoglalását, önállóságát s vágyakozásait. Igaz, ez az üzenet még erősen elvonatkoztatott a magyar élet jelenségeitől, hiszen szerzője csak nem régen él az anyaországban s annak is a fővárosában. Annál élénkebben emlékezik a hűszesztendő küzdelmeire, politikájára és szellemiségére, hogy mindezek mögött egy boldogabb, szabadabb és szebb Magyarország kialakítását sürgesse. Ismétlem, mindez nincsen így expressis verbis a kötetben, de a sorok mögött ott izzik a vágyakozás parazsa, melyet csak lángra kell lobbantani, hogy melegítő és világító tűz váljon belőle.

Ha megjegyezzük, hogy Szvatkó Új szellem címen folyóiratot adott ki Prágában, amelybe nagyrészt magyarországi haladó szellemű fiatalok írtak, ezzel már jeleztük is azt a szellemi síkot, melynek magyar és európai távlatába egyre vágyódkik.

Mennyi minden hiányzik belőle — sóhajt fel az író, amikor a kötetet végigolvasta és az utolsó fejezetnél nyugtalanság fogja el. A mondanivaló nem fér egy ilyen kis kötetbe, a felvidéki magyar küzdés nagyobb művet és több kötetet kíván. A kisebbségi sors kicsiny és keserű kenere után sok mindent kell tisztázni és sokfelé kell irányt mutatni és utat jelezni. Szvatkó tisztán és kemény eszközökkel dolgozik, tollát a szenvedés fényesíti, mondanivalóit a visszafojtott indulat feszíti. Kötete emlékezés, de egyben intő figyelmeztetés is.

Marék Antal

Kozoecs Sándor: Kölcsey Antónia naplója. (*Rózsavölgyi-ki-*

adás.) Az irodalomtörténetírás két korszakot tart számon, amelyekben a napló nagy szerepet játszott. Az első a XVII. századi barokk, melynek egyik megkésett, de zamatos és stílusos terméke Mikes Kelemen leveleskönyve. A másik korszak a szentimentalizmus és biedermeier évtizedei a XVIII. és XIX. század fordulóján. Ebben az időben írják naplóikat Széchenyi és Wesselényi, Obernyik Károly és Bártfay László. E naplókkal történelmi érdekesség tekintetében Kölcsey Antóniáé alig versenyezhet. Hiszen az író személyéről Kozoecs csak annyit tud, amennyit a naplóból ki tudott hámozni, csak a kiadvány megjelenése után közölt néhány részletet Kölcsey Antónia életéből a család egyik ismerőse az egyik napilapban.

Mindamellettt történelmi érdekessége is van a naplónak, nemcsak Kölcsey Ferenc miatt, akire az írónő a kislány és unokahúg bámulatával tekint föl, hanem Wesselényi Miklós báró miatt, akihez romantikus, szentimentális szerelem, vagy inkább elfojtott epekedés fűzi.

Érdekesebb a napló azért, mert nő írta, mégpedig határozottan irodalmi érdeklődésű nő. Teljesen magáévá tette a kor finomkodó, érzékeny stílusát. Ilyen részleteket talál az olvasó: «Remény, rózsás arcú, csillogó szemű, mosolygó lányka, te barátnéja vagy e szívnek!... Én szeretlek téged, s fohászom, most és mindig ez: ne hagyj soha e keblet el, légy mindig csüggedetlen abban, mutass neki virányokat, ifjú zöld nedvben virulókat, s oly moslygókat, mint magad».

A naplóban később mind több szerepet kapnak a hétköznap eseményei. Ritkábbak lesz-

nek a hangulatok és gondolatok feljegyzései, több szó kerül a gazdasági életről, a látogatókról, a stílus köznapibb lesz és a naplóbejegyzések ritkábbak.

Érdekes és kedves lányalak elevenedik meg a napló lapjain, aki ragaszkodik családjához, néha finoman — milyen finoman — kacér, szeretne boldog lenni és mindenkivel jót tenni. Kozocsa Sándor ismert lelkiismeretességével adta közre a naplót izléses kiadásban és tanulmányos bevezetéssel, jegyzetekkel.

Fábián István

Liugi Pirandello: A kitalált.
(*Regény. Athenaeum kiadása.*)

Ez a regény egy csupán nőies könnyelműségből ártatlanul a hűtlenség gyanujába került asszonynak vesszőfutása. Az olasz olvasó előtt természetes és önmagában különlegességet sem nyújtó az események csavaroszerű összekülömbözése a szabad levegőt sóvárgó Márta asszony körül — ha sajnálják is a hősnőt —, a «mi» túlságosan könnyed és szabados polgári felfogásunk szerint azonban elképesztő az egész. Mi történik? Pentagora Rocco, a fiatal férj, rajtakapja feleségét, Márta asszonyt, amikor az Alvignani híres ügyvéd és politikus hozzáintézett és az ablakán át bedobott levelét olvasgatja. A fiatalasszony és az ügyvéd között régebbi idő óta kezdődött a levelezés, ez azonban csupán egyoldalú — férfi részről folytatott — és platonikus jellegű. Szép szavak, gondolatok cserélgetése. A levelek hangja, mint az ilyenkor szokásos, fokról-fokra bizalmasabb, melegb, közvetlenebb s így a legutóbbiban — az asszony szerencsétlenségére — a hevesvérű Alvignani a tegezésig merészke-

det s ennek a levélnek olvasgatása közben toppant be a férj. Az olasz temperamentum és féltékenységi düh, mint máskor, most sem tagadja meg magát. Ahelyett, hogy az asszonyt meghallgatná, mérlegelné és analizálná a dolgot, azonnal cselekszik. A hűtlennek vélt asszonyt csúfosan kikergeti a házból, még tettleg is bántalmazza s az, mivel nincs más hely, hova menekülnie, szüleihez kényszerül megalázottan a férjétől, akinek gyermekét már ott hozza a szíve alatt. E pillanattól fogva Márta asszony élete, mint egy megmozdított kődarabé a hegyoldalban, csúszik lefelé, estében tragédiát okozva övéinek, hogy végül eljusson oda, ahova törvényszerű következetességgel hajszolták: valóban szeretőjévé válik annak, akihez eddig úgyszólván érzelmi közössége sem volt s akivel hírbe hozták. A férj által való kiűzetés kiközösíti a társadalomból is, amely kerlelhetetlen. Ezen nincs csodálkozni való. Sehol sincs ugyanis olyan kultusza a családi élet tisztaságának, a gyermeknek és sehol sincs olyan hatalma — még ma is — a családfőnek felesége és háznépe felett, mint Olaszországban. Az atya, mint a régi római kor *pater familias*-a, korlátlan szigorúsággal gyakorolja hatalmát. S az ő döntését szentesíti a közvélemény is. Lám, Márta asszonyt még az apja is megtagadja, bezárkózik szobájába, nincs gondja többé semmire. Félrevonul az emberek elől, gyarával sem törődik, úgy véve magára a leánya megaláztatását és vélt hűtlenségét, mintha ezzel ő reá is reányomta volna a társadalom a kiközösítés bélyegét. A fiatalasszony meg szinte két malomkő között őrlik: Saját nyomorúságának és

testi szenvedésének tudata alatt és még jobban attól, amit a családja szenved érte. Elérkezve a szülés idejéhez, embertelen fájdalomában apja magára zárt ajtajához rohan s azon dörömbölve, bebocsátást és egyben bocsánatot kér, de az ajtó nem nyílik meg előtte. A kisgyermek halva születik, Márta atyját ugyanakkor szélütés éri. S ezzel megindul az a második tragédia felé. A ház és a gyár felett megperdül a dob és a két asszony, az anya és nővér eltartása Mártára hárul, aki áldozatos szeretettel fog hozzá, hogy egzisztenciát teremthessen. Folytatja abba hagyott tanulmányait, sikeresen le is teszi a tanítónői vizsgát, a kinevezést is megkapja, de a társadalom nem felejt, a talpára állót elgáncsolja. Hiszen, amikor a halászközség hagyományos körmenete végigvonul a városban, majdnem meglincseli őt az apóstól felbujtott fanatikus tömeg. Mennie kell, áthelyeztetnie magát oda, ahol nem ismerik. Palermóba kerül Aloignani közbenjárására, az ottani leányiskolához, amelynek tanárai beleszeretnek, mert nagyon szép, ő azonban végül is pártfogója, Alvignani karjába szédül. Megoldás: visszatérés a férj oldalára ama váddal, hogy mindezeket ő okozta, őmiatta siklott ki élete és tette meg végül azt, amivel vádolták.

A déli olasz ég derűje, természeti képek, szokások pittoreszk leírása enyhítik ennek a sötét drámának keserű vigasztalanságát. Készakarva írtam így: drámát, mert az a benyomásom, hogy a regény széles, epikus hőmpolygése helyett sürített és egyre sodróbb erejű dráma áll előttünk a tények egymásra halmozásával, a mondanivalók hatásos fokozásával.

Még a regény alakjai is olyan plasztikusan domborodnak ki, mint egy-egy drámai szereplő. A már említett személyeken kívül csak a három professzor komikus és groteszk figurájára: a pulykaként felfuvalkodó testes Mormonira, a felszeg, vékony, szerelmes szonetteket írkáló Nuscóra s a megdöböntő csúnyaságáról és görbe lábairól nevezetes Falconéra, a «südisznóra» utalok. Érdekes figura az apa, az öreg Pentagora, aki hagyományként hirdeti a Pentagora-családban a szarvakat. Ugyancsak a Fifo-házaspár is, mely a halott árnyékában is számol, garasoskodik. És eleven az a hagyományokból, babonákból, világnézetből együvé forrt lelkiesség, amely az olasz s még inkább a délolasz szicíliai ember sajátossága és amelyet Pirandello, a nagy empirikus, finom humorral, érdes, csípős szatíra hangján, de mindig pompás megfigyeléssel rajzol meg.

Mihály László

Sigrid Undsed: A hű feleség. (*Athenaeum. Norvégből fordította Hajdu Henrik.*) Sigrid Undset megdöböntően közel tud kerülni az asszonyi szívhez. Talán azért, mert palástolgatás nélkül, meztelenül őszinte szavai vannak, nem tagadja le a hibákat, megvallja a botlást, nem fon dicsfényt a hősnő feje köré, a mindennapok körébe beágyazott egyszerű, emberi arcát fordítja felénk. Hogy mégis sugárzik ez az arc és felejthetetlenlenné vésődik, ez az ő külön művésze.

«A hű feleség» egy gyermektelen asszonyról szól, aki az üzlet, férje és otthona között osztja meg életét. Zavartalan, tisztamedrű tő ez az élet, az asszony hitében, aki az urát

tizenöt év után is éppen olyan szerelmmel szereti, olyan rajongással, mint házasságuk első idejében. Az apró távollétekre, kimaradásokra megbocsátó asszony szívével hamar talál mentéget és szerelme erős és biztos hálójába szorulva, nem veszi észre férje lassú eltávolodását. Mikor eszmél, már késő, nem tudja megbocsátani a férfinak, hogy egy éven át áltatta és szerelmet mutatott, akkor, amikor egész szívével egy fiatal leány felé fordult. Mint a kőre ejtett kristályüveg, úgy tört, porzott széjjel az egész élete hirtelen, menthetetlenül. Hogy a csalódás még véresebb legyen, a fiatal leány gyermeket hordoz a szíve alatt, azt a gyermeket, akit neki kellett volna megszülni a férjének. Most érti csak meg, hogy milyen erős kapocs a gyermek, amelyre mind a ketten hiába vártak. Elhagyja az otthonát, hogy a férfi elvehesse a leányt. De a leány inkább vállalja a szégyent, semhogy katolikus létére elvált emberhez menjen feleségül. Erről azonban nem tud az asszony. Megaláztatóságában és fájdalomában egy másik férfihoz menekül, annak karjában próbál feledni.

Itt érzek törést a regényben. Mert vajjon hű «feleség-e» az, ki megcsalva, maga is csaláshoz fordul? Igaz, csak különélésük alatt, az eltaszítottság és szégyen nehéz óráitól menekülve fogadta el ezt a fölkínált szerelmet, a magánytól való irtózásában. Boldogtalansága és önkínzása még se menti és nem változtat azon a tényen, hogy hiba csúsztott abba a sziklaszilárd szóba, hogy «hű feleség». Ennek a szónak nemcsak tizenöt évig tartó hűséget kell jelentenie, hanem élethossziglanit. A hű feleség nemcsak egyetlenegy

szeret egész életén át, hanem ki is tart amellett. Sőt, inkább hű az, aki ha nem is szeret, de az asszonyi tisztaságában és kötelességében vetett hitel kitart akkor is, ha hűségére a férfi érdemtelen. Bosszúnak édes és kínálkozó útvesztő ez a máshoz való menekülés és asszonyi megadás, de a «hű feleség» szót akkor messze megkerüli. A cím jobban fedte volna a tartalmat, hacsak jelző nélkül: «A feleség» kerül az élre.

A regény második felének zavarosságát inkább a fordítóra szeretném hárítani. Régen olvastam nehezebben «olvasható» könyvet, mint ezt. Pedig úgy ültem le mellé, hogy egy nagyszerű élménnyel leszek gazdagabb. Asszony tollába való téma: «A hű feleség». Első csalódásom már ott ért, hogy a cím nem mondott igazat. A második, a férfi hirtelen erőszakolt vallássossága egy csöppet se volt meggyőző, az asszony merev hitetlensége bántó és megokolatlan. Nem hiszem, hogy a fordító nehézkes szavai fednék az eredeti szöveg értelmét. Sigrid Undset nem beszélhet ilyen zavarosan a katolicizmusról.

Nem tehetek róla, de őszintén meg kell mondanom, hogy nem adta azt, amit vártam. Sokszor megrázott, igaz és tiszta hangjai sokszor a szívemig értek, de a végén mégis elégedetlenül tettem le a könyvet. Hiszem azonban, hogy a képtelenül rossz fordítás okozta a hibák legnagyobb részét, azt a szörnyű nehézkességet, amely elvette Sigrid Undsetben, ebben a mezetenül őszinte asszonyban való gyönyörködés pillanatnyi örömet.

Nagy Méda

Ralph H. Major: A végzet katonái. (Hungária-kiadás.) Ezt a

könyvet orvos írta, pontosabban orvos-történész és amerikai; amit ír, nem önéletrajz, nem divatos orvoskarriér-történet. Tíz fejezetre osztva a nagy járványok rövid történetét kapjuk 350 oldalon, pontos történelmi dátumokkal, kútforrások pontos idézésével; komoly, nyugodt, alapos, helyenkint humort csillantó és oldalról oldalra érdekesebbé váló olvasmány, az anyag tárgyalásának valami határozottan elegáns, úri hangjával; egy pompásan társalgó tudósnak a hangja ez, aki körül klubfotójökké válnak az előadóterem padsorainak ülőhelyei, de a katedrák kitűnő előadóinak kijáró figyelem csendjét tudja kelteni maga körül akkor is, ha vacsora után dohányzó magántársaság beszélgetésébe kapcsolódik azzal a sok érdekes — és hiteles — epizódyszerű illusztrációval, amivel témáját színesíti.

A könyv tíz fejezete: rejtekből előpattanó tíz rúgója a történelemben elindult eseményeknek, tíz járványos betegség nagyon érdekes és nagyon egyszerű logikával kimutatott szerepe abban, hogy a történelemből döntőnek ismert események itt, ott és amott miért úgy történtek, ahogy történtek és nem másképp. Rengeteg érdekes, közismert és alig-ismert szereplő, esemény, anekdóta, hiteles tény és legendás szájhagyomány, egykorú följegyzés és a legközelebbi multnak még mai napjainkra is kiható ténye elevenedik meg és kapcsolódik megállapításai láncszemévé tolla nyomán; négy világrész és harmadfélezer év a területe; Periklész Athénjétől Lenin Oroszországáig, Assisi Szt. Ferencről Nietzscheig, Dürertől Rasputinig, VIII. Henrik gáláns betegségétől a molokaii bélpoklosok földi szentjének, Damján

atjának csodálatraméltó áldozatosságáig vezet át a pestis, a kiütéses tifusz, a tuberkulózis, a feketehimlő, a diftéria, a malária, a lepra, a sárgaláz, az öröklődő hemofília és a «legeslegrosszabb betegség» történetének eseményein, az ellenük harcoló, úttörő orvosok heroikus küzdelmein. Olyan út ez, amit nem egykönnyen felejt el, aki megjárja ennek a könyvnek a lapjain; az elbeszélést eseménytől eseményhez kapcsoló világos, nyugodt stílusa az érdem, hogy sem fáradtság, sem borzadás nem kíséri a laikus olvasót mindvégig újrafriessülő érdeklődése nyomán.

Molnár Kata

Vicki Baum: Szerelem és halál Báli szigetén (Athenaeum.)

Valahányszor egy ilyen, a távoli szigetvilágok valamelyikéről hírt adó könyv kerül a kezembe, mindig fölmerül bennem az a szomorú kérdés: ugyan mit ér a mi európai civilizációnk és kultúránk, amely csak betegségeket, pusztulást és halált tudott ezeknek a távoli szigetlakóknak juttatni? Lám, Tahiti szigetén, továbbá a Marquesas-szigeteken, amint O'Brien utleírásaiból olvashatjuk: a rum, az ópium, továbbá a fehér emberek útján behurcolt tüdővész és vérbaj, amely ellen a szigetlakók szervezete egyáltalán nem tudott védekezni, olyan pusztítást végzett, hogy az olyan völgyben, amely azelőtt négyezer harcost tudott kiállítani, s ezek nem akármilyen csip-csup emberek voltak, hanem ennek a kaukázusi fajnak hódítóan gyönyörű termetű férfiai, ma csak összedőlt lakatlan viskókat találni. Persze, a «hódítók» is elvégezték a maguk munkáját, amikor ezt az érzékeny és büszke fajt igába hajtották. Nem is

igen maradt ép test és ép lélek a durván rájuk erőszakolt civilizáció nyomán.

Báli szigete a Szunda-tengerben, közel Jávához, talán ugyanilyen sorsnak nézett elébe, amikor 1904-ben a holland-indiai gyarmati kormány büntetőexpedíciókat küld Bálira és leigázva az ottani fejedelmeket, végleg birtokába veszi a szigetet. Az expedíciót az tette szükségessé, hogy a balinézek, még pedig Badung fejedelmének népe, valamelyik éjjel egy zátonyra futott kínai hajót kifosztott, és a fejedelem a tárgyalások során nem akart eleget tenni a kínai követeléseinek. A harc persze egyenlőtlen volt. Ugyan mit is jelentettek a lándzsák és krízek a géppuskák és hajóágyúk ellenében? A hollandok győztek...

De a harc után a kiskirályok egész háznépükkel és udvartartásukkal, feleségeikkel és gyerekeikkel, szolgálkaikkal, testőrségükkel a gázsz fehér színébe öltöztek, asszonyaik fölékesítették magukat, s azzal a holland csapatokra vetették magukat, hogy ebben az esztelen öldöklésben egy szálíg elpusztuljanak, mert nem élhettek úgy, amint azelőtt éltek. Több ezerre rúgott a halottak száma, Európa nagyobb dicsőségére.

Ez a tömeghalál világosságot vetett a holland koponyákba, és amint azóta is tudott dolog, kiváló gyarmatosító munkát végeztek a szigeten, amelyhez sehol a világon nincs hasonló példa a fehérek és a benszülöttek megértő együttműködésére. Seholsem élheti a benszülött annyira a maga primitív, gyermekes és vad életét, sehol nem folytathatja olyan zavartalanul pogány szokásait, mint itt.

A könyvnek a német író

egy megszokott keretet ad, és azt állítja, hogy a kéziratot a szigeten élt dr. Fabius hagyta rá. Az író 1935- és 1936-ban járt a szigeten, az események 1904—6-ban játszódnak le. Rövid ottartózkodása alatt nem ismerkedhetett meg ennyire mélyen a balinézek életével, amint ez a könyvből kitűnik. Tehát valószínű, hogy a kézirat más-tól ered. De hogy egy kiváló író fogta egybe stílus és kompozíció szempontjából, az kétségtelen. Egy ember — Pák földműves —, egy család, egy fejedelem, egy királyság és egy nép története ez. Szerelem és halál bő alkalmat adna az íróknak arra, hogy sikamlóssá válják. Nem teszi. Ökonómikusan és tömören ír le minden részletet, és ez nemcsak a halálba rohanók mélységében, de például Merunak, Pák öccsének megvakíttatásánál is jólesően tűnik ki. Romantikus írók az ilyen jeleneteket a könyv arányainak és egyensúlyának rovására is eltúlozták volna.

M. Gy.

Hetyey József: Kultúra, erkölc, irodalom. (Kaposvár. Berzsenyi Társaság kiadása.) Egyik legtevékenyebb vidéki irodalmi társaságunk vezetője Hetyey József, ki tanulmányait gyűjtötte egybe ebben a kis kötetben. Az olvasás művészetéről, kultúra, erkölcs és irodalom kapcsolatáról, a szépség filozófiájáról, a lírai költészet lélektanáról, a gyermek irodalmi szerepéről, magyar irodalompolitikáról elmélkedik a nagyműveltségű, mozgékony szellemű szerző. A magyar irodalom hálás lehet a vidéki tanároknak, akik lelkesedéssel szolgálják a kultúrát és önzetlenül terjesztik a magasabb eszméket.

— fi —

S Z Í N H Á Z

Molière-est a Nemzeti Színházban

A Mizantróp és A póruljárt negédesek

«Et nunc venio ad fortissimum virum» — mondhatta a Nemzeti Színház, amikor szépsikerű sorozatában a vígjátékírás főfő mesterének áldozott. Molière szolgálatára büszke lehet nagymúltú műintézetünk, remekei körül gazdag és méltó hagyomány alakult ki. Írói alkotóművének oromdísze, *A mizantróp*, éppen hetven esztendeje él a műsoron, ha mingyárt nem is tömegeket hódítva, de mindenesetre a közönség mindenkori választékának ünnepi gyönyörűségére.

Legutóbb — most tizenöt éve — Hevesi Sándor állt elő egy olyan ragyogó felújítással, aminő csak a rendező tökéletes stílus-tiszteletéből és nagy színésztehetségek legnemesebb becsvágyából adódhatik. Bíráló-elődöm, Galamb Sándor, az elismerés szokatlan hőfokán állított emléket itt, folyóiratunk szemléjében, ennek a gáncstalanul előkelő teljesítménynek.

A becsvágy érezten-érezhető a mostani szolgáltatásban is, a stílushoz való hűségre törekvés nemkülönben, csak a színészi rész nem emeli a drága terhet olyan atlaszi biztossággal és fölény-nyel, mint ahogy annak idején Ódry Árpádnak és Váradi Arankának felfogásban és művészi kifejezésben egyaránt páratlanul összhangzó kettőse emelte.

Kiss Ferenc gazdaglelkű és érett tudású művészegyénisége nem éppen Molière-játszásra termett. Van benne valami eredendő darabosság, mely tökéletes hitellel szolgálja Petruccio lényét, de már kevésbé az Alceste-ét, noha ez valójában éppoly áldozata a darabosságnak, mint amennyire Petruccio a darabosság triumfátora. Csakhogy Alceste embergyűlöletét nem a szív és ész igazságának ereje táplálja: benne sokszor az őszinteség beteges, majdnem rögeszmés kultuszának *gyengesége* csap ki az igazság tragikus sodrából az igazkodás komikai árterületére. Kiss Ferenc mind a két vonatkozásban sok kitűnő mozzanattal örvendeztetett meg, de némileg úgy, hogy az egyik jelenetben magánosságának, vergődő szerelmének, mély melankóliájának sugallatos-

ságát éreztük, a másokban már *csak* az érdes, szörszálhasogató, nehéztermészetű «Polterer» állt előttünk. Ha ennek a jellemnek egy-tőről sarjadt teljességét a színészi ihlet meg nem fogja: Célimène túlságosan is igazolódik; majdhogy meg nem szűnik kérdésnek lenni a főkérdés: vállalhatja-e a barátságtalan, egyébként bármily tiszteletreméltó indítékú nyerseségnek *ezt* a hangnemét állandó és kizárólagos életsorsul, a szalónok neveltje? Molièrenek a nyíltszívűség iránt érzett mélységes rokonszenve mögött is föltetszik egy futólagos, megértő mosoly a «boudoir»-követelmények finom szövedéke felé: ez adja meg Alceste kudarcának fanyar-édes zamatát. A «társadalmat» a Gregers Werlék erkölcsi követelményeivel szemben tanusított érzéketlenségért zordonul megszámoltnatni inkább ibseni, semmint molièrei hagyaték.

Célimène kacérságának, szellemes csapongásának, erkölcsi ürességének Mátray Erzsi nem hibátlan hitelű megszólaltatója. Nagyon szépen mondja a verseket, de valahogy a lelke nem hullámzik velük. Kínozza egyetlen igazi imádóját anélkül, hogy a játékban ha nem is érzelmileg, de legalább is játékszenvedélytől fűtve érdekelve lenne. Nem elég ide a kacérság hadviselési elszántsága: Célimène kacérságának *varázsa* is van, az a lényéből áradó illat, amelyet Alceste — hiába hajítja el a nem neki termett rózsát — holtáig magával fog hurcolni.

Nagy tévedés volt Arsinoe szerepét Lánczy Margitra bizni: robbanó vérmérséklet és valódi humorérzék nélkül ez az alak élclapkarikaturává olcsósodik, mintahogy most is a «koros hölgy» színpadi konvenciója cseppent vele az együttesbe. Arsinoe *belül* talán maskara, de semmikép sem az külsőre és mozgásában; ezért maradt most annyira hatástalan a nők finom párviadala: ilyen szembeállításból *vetélytársi* komikumot kipattantani — képtelenség.

Ezt a rendező Táray Ferencnek is éreznie kellett volna. De ő a többi alakban a groteszk túlzást még jobban szabadjára engedte. Az előkelősködő és tehetségeskedő gavallérok jelenetei néhol már felborulással fenyegették a vígjáték egész épületét. Alceste gögje és haragja elvégre mégiscsak — emberi társadalom s nem marionettjáték ellen fordul.

A marionettjáték stílusa sokkal jobban talál ahhoz a tarka komédiához, amit az est befejezéséül kaptunk: *A póruljárt negédesek*-hez. Ennek a szenvelgők világa ellen forduló éle csak később finomodott Molière kezében finom vívótőrré, amikor a *Tudós nők*-et adta át a halhatatlanságnak. Itt még meglehetősen

husánggal dolgozik. A rendezés is túlon túl a drasztikumra vetette rá magát. Ez csábította azután a különben módfelett jóízű és színes Maklary Mascarille-ját is egy kissé a — porond eszközei felé. Az ilyesből nagy vigasság támad, ha néha úgy kell is éreznünk, hogy számláját valamelyest — Molière fizeti meg. Olthy Magda, Rápolthy Anna fürge viháncolása igen kedves, de a precicuse-ök valamivel talán mégis rátartibbak; ez inkább a «molièrei szobaleány» hangneme. Eöry Kató szobalánya azért volt olyan kedves és életízű, mert egy kicsit — mértéktartóbb volt félcedülés úrnőinél. Ónodi Ákosnak is becsületére válik, hogy a «játékosság»-nak e jócskán rikitó forгатagában sem tágitott az igazi molièrei-stílus hagyományától.

A színpad képe mind a két vígjátékban eléggé ellenmondott a rendezésbeli felfogásnak: tisztára a realitás szolgálatában állott, különösen a *Mizantrop* keretétől nagyon is sívár, majdnem nyomasztó módon.

Havasi napsütés. *Hunyady Sándor színjátéka a Vígsházban.*

Három szerelmi dal s a háttérben egy aljas gyűlölet morajlása. Izes, melegszívű Hunyady-novellák egymásbaindázása. A végén pedig mégis drámai utóíze marad az egésznek, éppen azoknak a mozzanatoknak alapján, amelyekben «eseményesen» legkevesebb van, de annál több van bennük az élet és halál valóban költői megindultságú átérzéséből. Az élet és halál találkahelyén: egy tüdőbetegszanatóriumban hozza egymással érintkezésbe az emberi jellemeket és életsorsokat, szeretettel, megértéssel és — ami a legritkább, mert a színpad ügyeskedőire nézve legerőtelenebb valami — könnynek és mosolynak olyan fényárnyékjátékával, mely az életnek igé-

zetét árasztja. Van egy «színpadi» alakja is: a szanatórium furcsa kis jövevénye, afféle «Mädchen aus der Fremde», de nem égi tájak, inkább nagyon is a «félproli» virányok felől. Ez nyilvánvalóan úgy került bele a darabba, mint szükséges oltóanyag, inkább az író céljaira, semmint az ihlet sugalmára. De mihelyt belekerült: plasztikát és egyéni ízt kap ez is. S ami szintén nem mindennapi: Hunyady színjátéka a befejező részben mélyül el legjobban, addigra írója úgy beleéli magát a tulajdon eszményítő képzeletének világába, hogy ennek a világnak törvényei szerint tapint rá a legszebb és legköltőibb megoldásra, olyan magaslatra, ahonnan a már bejárt útnak minden részletszépsége új és még vonzóbb megvilágításban rajzolódik elénk.

A Vigszínház olyan előadással tisztelte meg legíróibb vénájú, legzamatosabb beszédű szerzőjét, hogy munkájával bizvást alkotói részességet követelhet magának. Hegedüs Tibor rendezése őszinte megértés és hű szolgálat fényes eredménye. Színészilleg pedig a mestermunkák egész sora támogatja. Makay Margit a beszédes hallgatásnak, a kifelé s önmaga iránt egyformán megnyilatkozó tapintatnak, a mély érzést takaró önuralomnak nemes hordozója. Ajtay Andor higgadt, rokonszenves színészegyénsége itt most új árnyalatokkal meggazdagodva bontakozik ki. Tolnay Klárit lelkes, bensőséges kedvessége megóvjá a «tüdővészes haldoklás» színpadi hagyományainak üres megújításától. Vértés Lajos a komisz önzés metsző hangnemében sem csábul egyetlen «intrikus» fogásra sem. Kőmíves Sándor egyetlen jelenetében teljes súlyllyal áll helyt az író meghatóan emberi és költői felfogásáért, amelynek legerősebb hangsúlya épp erre a jelenetre esik. A nyugtalan Hamupipóké, aki a darabban az érzések tavát megfodroztatja, Muráti Lili játssza — egy kicsit a kelleténél is nyugtalanabbul. Viszont tagadhatatlanul kedvesen szórja szét azokat az apró petárdákat, amik-

nek a legfülledebb ég alatt felfelpukkanó zaja Hunyadyra szintén annyira jellemző.

Boldog órák. *Claude-André Puget vígjátéka a Pesti Színházban.*

Fiatal író népesíti be a színpadot, csupa fiatal szereplővel. Fialatok «ügye» a cselekvény is, serdülőkorú rokongyermekeké, akik «pedzik» a szerelmet, a fiúk közönyt szenvednek, a lányok hazugsággal akarják fellobbantani féltékenységüket. A hazugság egy valódi, hús-vér pilóta képében váratlanul megvalósul, ez úgy csöppen be a hadviselők közé, mint Csathó Kálmán egy régibb vígjátékának, a *Felhők lovagjájának* hőse. A lányok természetesen igazán tüzet fognak, a fiúk igazán nekidühödnek, valameddig minden helyre nem billen s az égből hullott udvarló meg nem leli a helyes ajtószámot a család legidősebb kisasszonyánál.

Nagyon kimódolt eset az egész, de tagadhatatlan, hogy van benne fiatalos kedvesség. Van az előadásban is: Márkus Margit, Szepes Lia, Perényi és Puskás Tibor játékában. Greguss megnyerő pilóta. A fordítás Orbók Attila, a rendezés Tarján György jó munkája.

Rédey Tivadar

Z E N E

A LENGYEL TÁNCMŰVÉSZET

Irta: sz. Csorba Tibor

Warszawa, 1938 március hó.

Kerek 20 esztendő telt el azóta, hogy a lengyel táncművészet önállósította magát. Kivonta magát a warszawai balett hatásköréből, de egyben megmaradt azoknál a formáknál, amelyek a baletthez, és elsősorban a lengyel baletthez kötik. Ápolta volt a hagyományokat és a tánc etikáját, a mazur vagy a krakówjak dallamára, de az utolsó időkig alig törődött a látványossággal, a mutatványossággal. Ezzel csak nemrég kezd külön foglalkozni és törödni s ezért érdemes kaleidoskopikus szemlét tartanunk a fölött, ami azóta történt, hogy a lengyel táncművészet a warszawai Operában és a Teatr Wielki-ben (Nagy színház) lengyel vezetés alá került.

Az első nagy balettmester a nagy orosz együttesnek volt a tagja s ma művészi pályafutásának 40. évfordulóját ünnepli. *Piotr Zajlich* munkásságának legtermékenyebb esztendői 1917—1932. esztendőkre esnek, amikor közel félszáz balettet állított ki a klasszikus repertoáron kívül. A stiltáncokat, szólókat, jellemtáncokat külön kell számitanunk.

A balettzenében első helyet foglal el a «Twardowski Úr», Rózycki zenéjével. A darab rekordot ért el bemutatói számával. Zenéjéért s tartalmáért (a lengyel Fausztnak mondják) mindenkor szívesen nézik meg a lengyelek. A «Twardowski Úr» igazi látványosság, balettművészetének magas színvonalával. Továbbá Rogowski «Mesé»-je (1923) és Morawski «Switezankája» (1931).

Zajlich munkásságában két intermezzót kell megemlitenünk. 1925—26-ban a nagy pedagógus, E. Kurylo szerződteti a híres balettmestert, aki később balettpálcáját a tollal váltja fel, hogy «Tánc és Szórakozás» című — a maga nemében egyedülálló — lengyel folyóiratot szerkessze. Egyben külföldi szaklapoknak dolgozik. Majd fényes együttműködése kezdődik a neves táncművésszel: F. Parnell-lel (1928—30), aki felfrissítette a warszawai balettet a modern táncművészet legújabb formakincsével. Legfényesebb sikere volt Maliszewski: «Syrénéjével» (1928) és «Idércével» (1930), Moniuszko «Meséjével» és Makury «Kleks»-ével (1929), nemkülönben Rathaus: «Az utolsó Pierot»-jával (1929).

Mindez F. Mlynarski, a kitűnő zenész operagazgatásának

idejére esik. A díszletfestő W. Drabik volt és a balett tagok a warszawai opera mellett felállított balettiskola növendékei, amely iskolának egy évszázadra visszatekintő multja volt már annakidején. Tökéletes technikájú táncos volt Z. Dabrowski és H. Szmolcówna. Sokan emlékszenek még Walczakra, a pedagógusra. Zajlich mester keze alól kerültek ki a ma elsőrangú klasszikusokként elkönyvelt balettprimadonna B. Karczmarewicz és a balettáncosnő: S. Szatkowska. A balettáncosok közül a szólista Parnell és Cieplinski kívül E. Paplinski. A legfiatalabbak közül gyorsan fejlődött O. Slawska művésznő.

Ebben a bölcsőben ringatták nemegy külföldi tánctehetség művészetét. Az orosz Idzikowski és Wójcikowski jólismertek világszerte. Egyben ebből az iskolából kerültek külföldre az ott híressé lett lengyel balettművészek. Így: Trojanovski Drezdában, Berlinben, Nyzinska Párizsban, Londonban, Bécsben, Romanowski Bukarestben, Panowski Rygában, Karnecki Antwerpenben, Cieplinski Stockholmban, Budapesten (!) és Buenos Airesben, Parnelli és Wysocka időközönként Párizsban, Pietrakiewicz Olaszországban szereznek dicsőséget a lengyel balettiskolának. Ez a létszám még folytatható és kiegészíthető.

A lengyel táncművészet azonban nem áll meg a klasszikus balettnél. Vérbeli kapcsolatokat teremt a dalcrozistákkal, magáévá teszi és magához idomítja az amerikai I. Duncan művészetét és balettelveit, táncideálját. Mieczynski és Wysocka a nagy dalcrozisták, akik néhány éven keresztül vezetik a «Táncművészet színházát», akadnak viszont olyanok, akik kitűnő iskolavezetőknek bizonyultak, mint I. Prusicka vagy J. Hryniewicka.

A szólisták és tánckomponisták közül első sorban H. Hulanickát kell említenünk, akinek nagy tánckulturáját a II. warszawai táncpályázaton (1929) kitűntették. Főleg lengyel tánckülönlegességeiért illeti első hely Z. Buczynskát. A külföldön működők között van a híres grotesk táncosnő, az excentrikus L. Halama, aki 1934—35-ben az opera primabalerinája volt s jelenleg a chikágói opera balettmesternője. Híres a warszawai Wysockiné-féle balettiskola, amely a párizsi pályázaton nyert bronzérmét (1932), továbbá Mieczynskáné csoportja, aki Warszawában és a bécs-i nemzetközi táncversenyen is győztesen került ki (1934). Ekkor nyert első helyezést Z. Buczynska is. O. Slawka pedig a nemzetközi szólótáncosok közt győzött. A berlini olimpiász győztese a Parnella, Buczynska és Slawska együttes volt.

A balettánc az operával együtt élte át az 1932-es évek

válságát. Cieplinski alig tudja kiállítani a «Kopelie»-t. Pianovski és Hryniewiczza (az első lengyel balettmesternő) új elemeket honosít meg a színen. A warszawai balett forradalma Leontewow kiállításában bemutatott Straus «Legenda Józsefről» című darabbal véget ért. Nem csoda tehát, hogy az 1938—39. évadban újra Zajlich veszi kezébe a balett vezetését, biztosítván a műsor folyamatosságát és a technikai művészet minél tökéletesebb kiaknázását.

Ezalatt egyre hangosabbak a külföldi berkek a lengyel tánc sikerétől. Parnell 1935-ben európai körútra indul csoportjával. Főleg lengyel táncbemutatókkal járja a világot és bizonyos időn keresztül Párizsban is balettmesterkedik. Ilyen utakat jár Wysocka is nemkülönben Cieplinski szőlőjével. Az eleddig szűk lengyel repertoár bővül. Szymanowski remek folkloristikus megalapozású operettje a Harnasow Prágában (1935), Párizsban (1936) és Hamburgban (1937) kerül bemutatásra, csak — érdekes! — Warszában nem került még színre. A Nyzinska vezetése alatt álló «Lengyel balett» Párizsban, Londonban arat sikereket. Lechon szövege, Palester és mások zenéje, Daszewski plasztikája reményt kelt arra, hogy sajátosan lengyel stílust fog kidolgozni magának ez a balettegyüttes, amelyre ma még erős külföldi befolyás bélyegét nyomhatják.

A legelevenebb jelszó: a lengyel táncművészet folkloristikus formakincsének elmélyítése. A lengyel népszokások mozgalmassága nemcsak regionális ünnepeken kelt csodálatot és elismerést, hanem Londonban (1937), vagy Hamburgban (1936—1937) nemzetközi vonatkozású versenyben is. A néprajzi gyűjtések eredményei C. Jedrzejewiczówna vezetése mellett nem marad befolyástalan a művészetre.

Nem jelenti ez azt, hogy betemetkezik a sajátosan egyéni formakincsbe. A lengyel táncművészetnek találkoznia kell a külföldiek művészetével. Erre tervszerűen is törekszik, amikor vendégszereplésre hívja a világ legnevesebb balettművészeit és művésznőit. Amint alkalmuk volt a lengyeleknek csodálni egy Karsavina, Lifar, az elhalt spanyol Argentina, Joost, az egzotikus Udaj Szan Kar balettszillagok művészetét, éppen úgy alkalmuk van az idetelepedett Ruth Sorel mutatványainak magas művészetét élvezni, akiről nemcsak az országban tudnak és hallatnak elismerő hangokat, hanem a külföldön is.

A mult kötelező ereje és az egyre gyarapodó és fejlődő táncművészeti előadások a művészi kritikát és a napilapok táncrovatát is foglalkoztatja. A «Táncművészet Kedvelőinek Egyesü-

lete), valamint a «Tánc» című monográfiai munka különösen dédelgetetten gondozza a táncművészetet Lengyelországban. A lengyel táncművészet történetének, kritikájának lelkes munkása és művelője a fiatal és tehetséges Jan Ostrowski Naumoff, aki eddigi munkásságában messzemenő reményt nyújt ennek az irodalomnak kivirágztatásához. Szakdolgozatai, kritikai cikkei és ismertetői a lengyel táncművészet népszerűsítését segítik elő. A lengyel táncművészetén kívül érdeklő a világ táncművészete is. Legújabban a magyar tánc művészetéről ír nagyobb tanulmányt.

F I L M

FÉRFIERÉNYEK FILMJEI. IRWING BERLIN

A háborúból nem a szörnyűségeket, az ösztönök és a vér dühének tombolását akarja bemutatni a *La grande Illusion*, hanem ennek tisztultabb, finomodottabb érzésvilágából veszi témáját. Nem azt mutatja, ami történt, hanem ami történehet volna, vagy történhetne. Nem a háború aktív részét, ölést, rémületet, borzalmat, de nem is szenvedő magábaroskadását a fogságban sínylődőknek: Jean Renoir hősei fogságukban is egész férfiak, egész-emberek. A fogoly francia tisztok és a németek, győzők és legyőzöttek nem halálos gyűlölködők, — ellenségek csupán. Tündérmese ez, a háborúról beidegzett fogalmainkhoz viszonyítva. A nemes franciák készséggel ismerik el a németekről, hogy jó katonák s a kitűnő németek jobb kosztot tartják a foglyokat, mint magukat. A győzelem változása szerint egyik órában a Wacht am Rhein harsan föl, majd később a Marseillaise. A színészek és epizódszereplők megválasztása kitűnő, Erich von Stroheim és Jean Gabin játéka emelkedik ki. A németek mind fegyelmezettek, a porosz junker precíz és korrekt, a francia márki elegáns és hűvös még saját bajtársaihoz is. Különösségében megdöbbentő jelenet: a francia vezérkari tiszt, mint groteszk hamelni patkányfogó, tilinkóval, sípszóval csalja maga után a németeket. Nagyon szép a lezáró képsor havas tája: messze sántikáló két fekete pont s a német katona elveszi arcától puskáját, nem céloz, mert a menekülők túljutottak a határon. Jean Gabin emberi tartalmat visz szerepébe: az ember megbecsülése az ellen-ségben. A magyar cím, *Nagy ábránd*, nemcsak ügyetlen, hanem értelemzavaróan rossz is. Illúzió itt érzést, szenvedélyt jelent,

érthetjük alatta a honvágyat vagy hazaszeretetet, amire céloz is a film, de semmiesetre sem ábrándot.

Becsülésre méltó hű szakszerűség, technikai tökéletességre törekvés, pontos, szép felvételek jellemzik a *Pour le Mérite* repülő-filmét, amely ugyancsak a férfierények, a bátorság és hazaszeretet bemutatását tűzte ki célul. Légifelvételekben ennyire kitűnő repülőfilm még nem volt. Film, a szó igazi jelentésében: bővelkedik az izgalmakban, drámai feszültségű, páratlan jelenetekben, vakmerő pilótabravúrokban. A szereplők megválasztása itt is kitűnő, fiatal, lelkes arcok, a német faj remek példányai. Paul Hartmann férfias, pattogó és határozott, egy német tiszt minden erényével. Herbert Böhme, a kitartó bajtárs meleg, közvetlen játéku színész. A filmnek néhányszor nagyon szépen fokozott emelkedésű képritmusa van, bántó dialógus egyszer-egyszer szakítja meg. De filmszerűségében így is fölötte áll az eddigi, hasonló tárgyú filmeknek. Cselekménye filmütemmel pergő, gyors akciók követik egymást. Ilyenek kivétel nélkül a légi felvételek, a léggömbcsapda elpusztítása, harc az ellenséges rajokkal, a repülő-tábor bombázása. A kor változását filmszerűen érezteti: a háborús világból az átmenetet a dőzsölés, a bankárok világába s a levegő hőseinek tehetetlenségét a föld szennyessé vált talaján. A jellemzésbeli túlzások s a célzatosság előtérbe helyezése az okai annak, hogy a film nem nyújt művészi élvezetet.

Velence, balkónos paloták, baldachinos gondolák . . . Gyöngyöket pergető kalmárok, a világ urai . . . *Marco Polo*, aki tüzes pusztákon és havas bérceken át Keletre utazik, hogy meglássa a világ csodáit és megszerezze a kereskedőknek a kínai piacot, egyáltalán nem az, akit az utazó és világcsavargó Marco Polonak elképzeltünk. Talán ügyes fogása a filmnek, hogy vitatható hitelességű események helyett csupán a nevét veszi át a középkori utazónak s a főszereplő egyéniségére szabja a mesét. Nem Marco Polo meglevenítésére keres színészt, hanem a színészhez választ egy romantikus történetet és kalandos ízű nevet. Szerencse, hogy a főszereplő a szimpatikus Gary Cooper. Eszes és ábrándos, bátor és álmodozó, feketefürtű hajával, arányos, szép termetével, bársony köpenyben a velencei gazdag ifjú áll előttünk. A rendező takarékoskodott eszközeivel, Marco Polo hajótörést él át, számumot, hóviharokat, társa mint halálfáradt emberroncs érkezik vele Kínába, — hiába, az utat nem érezzük, vontatott ritmusban múlnak el a képek, kifejezőképességük gyenge, a diszleteket érezzük. Szép, amikor a kínai vegyész a puskaport mutatja Marco Polonak: ez csak játékszer. Gary Cooper elfigyelő szeme, magába-

záródó arca: «Háborúra is jó lesz». Európai arc, európai lélek. Nagyon kedves jelenet, amikor ez az édesbeszédű velencei zavartféltszegen megtanítja a Kínában ismeretlen csókra a hercegnőt. Fanyar, fiús-férfias mosolyát, nem agyoniskolázott, inkább ösztönös és mégsem darabos, inkább csiszolt játékát szeretjük. A leleményes diplomata Achmed, a selyemruhás szaracén kiváló intrikus-arc: arcéle szellemesen ironikus, tekintete kihívó, gúnyos; — Basil Rathbone. Amikor Marco Polo a lányoknak fülükbe súgja a kérdést, Achmed — pedig messze áll tőle, — önkéntelen, közeledő fejmozdulattal fülel. A jellemet ösztönösségének jelentkezésében is kifejező színészi ábrázolás mesterfogása ez.

Az *Alexander's Ragtime Band* az első film, amióta hangosfilm van, amely szervesen és nemcsak időközöket kitöltő elemnek (akárhányszor tisztán csak azért, hogy a «hangos» film követelményének eleget tegyen) építi be a cselekménybe a zenét. Meséje: az elhagyott fiú, aki magányosan karriért csinál, állítólag Irwing Berlinnek, a dzsessz megteremtőjének élete. Nem fontos sem a mese, sem az, hogy a táncos és énekes Alice Faye, akire komoly színészi feladatot bízta, külvárosi szonettből érett, komoly nővé a hajdani kis démon minden tulajdonosságával, — e feladatot csak felszínén oldja meg. Ami fontos: a dzsessznek, ennek a legújabbkori zenének tisztára hangszerűen megfogott és kiépített története. Érdekes megfigyelni a képritmus és zeneritmus küzdését, változását és az öntudatlan törekvést, hogy a film zene- és képváltozásának üteme szinkron legyen.

Soós László

AZ ÚJ IMPERIUM ROMANUM A FILMVÁSZNON

A budapesti olasz fascio meghívott az olasz filmiroda, a *Luce* kultúrfilmjeinek, híradónak együttes bemutatására. Az ilyen ünnepi bemutató nemcsak a még az új Olaszországot nem ismerő számára tanulság és élmény, hanem annak is, aki már járt az új Imperium Romanum földjén.

Az olasz film az átlagos típustól elütően úgynevezett kollektív jellegű alkotás, sztárok helyett tömegjelenetekre, helyesebben: az együttes összjátékára fekteti a fősúlyt. Ilyen

volt például a mult évadban lepergetett «Scipio Africanus» című film is, amely — teljes őszinteséggel megállapítva — minden nagyszerűsége mellett sem tudott beférkőzni az amerikai filmek szerelmi jelenetein nevelődött izlésű közönség szívébe. A férfias hősiesség, a hazaszeretet kultusza bizony nem hódít híveket azok körében, akik a mesterkelt szekszepil-romantikát kedvelik.

A lepergetett kis olasz filmekben természetszerűleg még tulajdonképeni mese sincs, ami az átlagnéző fantáziáját ébren tartaná. Ezt csak föltételesen írom, mert hiszen mindenik

jobban megfog sodró erejű dinamikájával, mint bármiféle kiagyalt «történet». A filmeknek egyetlen hőse van, a munka, jobban mondva: az új Imperium Romanum építésének munkája. Ennek az eszközei: az ásó, a csákány, a traktor. Látjuk a most felavatott *Carboniát*, a «szénvárost», látjuk; hogyan kígyóznak az afrikai vadonban pompás autóstrádák, hogyan ringanak a lecsapolt mocsarak helyén kalászkok, hogyan nő ki európai kultúra az etióp őserdő helyén. Hány magán- és középület, templom, kórház, iskola, mozi épül? Hogyan dolgozik az új idők olaszai? Nincs rendezői trükk: itt minden a maga eredetiségében kerül a felvevőgép lencséje elé.

A filmek kiterjednek a megújított olasz élet minden fázisára; békés kultúra eszközei mellett ott látjuk a fegyvert, amely mint ezt hivatva van megvédeni: a harcikocsikat, a csatahajókat, az ifjú fasiszta légiók diadalmas felvonulását. Jelen és jövő... Jövő, mely az ősi dicsőséges multban gyökeresik. S mintha a Duce szavát hallanók: «Semprediritto! Noi siamo sempre domani...» Mindig előre! Mi mindig a holnap vagyunk... Amikor ő megjelenik a vásznon, tapsvihár dörög meg a nézőtéren, de aki itt ül, azt érzi: mindig itt van. Az ő gigantikus alakja magaslik, sötétedik minden esemény mögött, legkisebbtől a legnagyobbig.

Mihály László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

ERDÉLYI MŰVÉSZEK

Erdély művésziai újra megjelentek Budapesten. Az írók, költők, akik a lépten-nyomon történelmi távlatokra mutató, elszakított, de végzettszerűen hozzánk rendelt földön a magyar lelkiismeret, a hit és remény erősítői: már számos év óta tartják a fővárossal s rajta keresztül az anyaországgal az érintkezést. Egy-egy könyvük, regényük vagy színdarabjuk felé innen is figyelő érdeklődés fordul. Nemcsak a szerep miatt, amit a kisebbségi talajon betöltenek, hanem mert tehetségük gyökeressége, a mondanivaló, a hang és forma amikor «erdélyi», egyszersmind az egyetemes magyar irodalmat gazdagító. Arról, hogy Erdélyben a képzőművészetnek is vannak hivatottjai s hogy ezek milyen úton járnak, mire törekszenek és mit érnek, a kritikának és a közönségnek csak legújában van alkalma tájékozódni. Csoportba verődve most találkoztunk velük másodszer. Ezúttal megfelelő helyen, a Nemzeti Szalónban s nem mint két^héve, kiállítási célra alkalomszerűen kinevezett helyiségben.

A kiállítás néhány régi, még «imperiumváltozás» előtti név kivételével az erdélyi festők, grafikusok, szobrászok teljes rendjét

sorakoztatta. A valóságos helyzet a neveket számontartó és összefogó kiállítás elrendezettségével, zavartalanságával szemben persze külön dolog. Arról beszél, hogy ezek a nagyrészt fiatal, ha nem is mindig erdélyi születésű, de életükkel Erdélyhez kötődő művészek ma sincsenek megszervezve. Úgy semmiesetre sem, ahogyan erre szükség lenne s amint megérdemelnék. Pár éve ezen a hiányon akart segíteni a Barabás Miklós Céh, az erők összefogására, a művészképzésre, a művészeti pártolásnak a lehetőségek szerint való előmozdítására irányuló programjával. A Céh gondolata azonban, sajnos, megmaradt gondolatnak. Az a művésztelep is, a nagybányai iskola, amely nagy elődökre mutató tradíciókkal a háború után még művészi iránytű szerepét játszhatta, utóbb sorvadni kezdett, hogy aztán Thorma János, a hű zászlótartó kidőlésével az történiék vele, amit nemesi kúriákon jelent a befelé fordított címer.

Kétségtelen, hogy a kisebbségi sors Erdélyben íróra, művészre is egyaránt fennálló sors. De túl az általános «hideg nyomáson», a festők, szobrászok helyzete mégsem az, ami az íróké. Már amiatt a különbség miatt is, ami szellemi visszhang, megértés dolgában az írók javára Erdély régi s megszakíthatatlan irodalomkultúrája folytán adódik. Azonkívül: más «pénzügyi probléma» nemcsak Erdélyben, hanem tudvalevően mindenütt egy-egy könyv megvétele s festményé. Az a néhány lei, amibe Nyirő vagy Tamási valamelyik kötete kerül, a mozitól is megspórolható, de a magyar úr, akinek régi vagyonából csak fejpárnáját hagyták meg, legyen bármilyen lelkes művészbarát, hajosan gondolhat képek gyűjtésére, márványszobor-rendelésre. Ily körülmények között, hogy Erdélynek mégis vannak művészei, akik dolgoznak, fejlődnek, ez csak azzal a fanatikussággal magyarázható, amit hivatásuk iránt a rájuk boruló magányban is éreznek, a végsőkig lecsökkentett életigénnyel s legfőként azzal a küzdőképességgel, amely a kemény, szentimentalizmust nem ismerő, szívós erdélyi magyar lélek történelmi öröksége.

Az erdélyi művészeknél, munkájukat vizsgálva, szinte önként vetődik fel az a kritikai szempont, vajjon a nagy művelődési gócpontoktól messze esve, földrajzi helyzetük nem behozhatatlan hátrány-e, vajjon készültséget, művészi tájékozottságot tekintve, nem fenyegeti-e őket a lemaradottság. A kérdésre a kiállítás megnyugtató választ ad. Az tűnt ki belőle, hogy az erdélyi festők, éljenek bár árva székely falvak kis házai között: nemcsak hírből tudnak arról, hogy a világon Páris és Róma is van. Tanulmányaik, tapasztalatszerző útjaik sokfelé vitték és viszik őket. A mester-

ségbeli megismerések okából nemcsak Nagybánya vagy Kolozsvár szerepel rövidebb-hosszabb multjukban, hanem a budapesti Képzőművészeti Főiskola s a külföld különböző művészállomása. Az bizonyos, hogy a divatos, modern időszerűségek, az izmusok váltóárfolyama nem igen nyugtalanítja őket. Nem törekszenek okvetlenül a kifejezőeszközök forradalmasítására. Messzi elkalandozások, spekulatív erőlködések helyett közeli kapcsolatot tartanak a természettel. Azt lehetne mondani, megelégednek azzal, hogy «ábrázoljanak». Az erdélyi táj és élet, a nép és föld jelenségeiből alakítják képeiket. A színérzékük erős, anélkül, hogy a formabiztonságot, a rajzértékeket elejtenék. Általában a naturalista-impresszionista vonalon helyezkednek el, de ez az erdélyi természetfestés nem a szokványyszerű, elhasznált naturalista formák ismétlődése. Amit csinálnak, őszintén csinálják : a feladattal való friss szembenállás s átérzettség van mögötte.

Ami az erdélyiségnek a tárgyon, az ábrázolt motívumon túlmenően az egyéniségre, a stílusra, az előadás zamatára tartozó értelme : a képek-szobrok rendjében ez még csak elvéve bukkant elő. Az erdélyi művészek ebből a szempontból még nem tartanak ott, ahol az írók. Csak útban vannak hozzá, aminek határozott jele *Szervátiusz Jenő* faplasztikája s a festők között a székely *Nagy Imre*. Nem árt persze számbavenni, hogy az olyfajta, szuverén művészi megnyilatkozáshoz, amely az idegen hatásokat maga alá képes gyűrni, sok minden szükséges. Maga a szándék, a programszerű elhatározás nem elég. Máról-holnapra éppúgy nem állhat elő, mint a művészi fejlődésre kedvezően ható tényezők hiányában.

Szervátiusz Jenő egyike azoknak, akiknek nevét már a két évvel ezelőtt rendezett erdélyi tárlaton különösen megjegyeztük. *Szervátiusz*, mint halljuk, valamikor bútorgyári munkás volt. Ezt nem azért említjük, mert érdekes életrajzi adat, hanem mert *Szervátiusz* művészetének alakulásával is összefügg. Bizonyosnak látszik, hogy az a kedvtelés, amellyel szobrászi mondanivalóinak anyagául a fát választja, az a valósággal szenvedelmes viszony, amelyet tart vele, az ismeret, ahogyan kezeli : innen ered, ezekben a távoli bútormunkási években alapozódott. Az új lengyel művészek közt vannak a fafaragásnak, ennek az ősi formájában népi eredetű kézművességnek oly stílusos művészei, mint az erdélyi *Szervátiusz*. Nem az a fajta műtermi szobrászkodás ez, amely előbb közömbös anyagból mintát készít s aztán a modellt «átülteti» fába. *Szervátiusz* közbeeső stádium nélkül, afféle «egyes akcióval» szegezi anyagának a szerszámaikat. Szobrai nem részen-

kint összeillesztett darabokból állnak elő, hanem egyetlen fatörzsből, faágból s ha az ág hajlik, a forma is ehhez a természetes hajláshoz simul. Azt mondhatni, hogy amikor az ágat, törzset kézbeveszi: látja benne a szobrot. Mindez: viszonya az anyaggal, az eljárás, amelyet követ, a szobrokon gyakran a véső és kés nyomait leplezetlenül meghagyva, a fa rostjait láttatva, döntően járul hozzá plasztikájának egyéni ízéihez és művészi értékeihez. Hegyvidéki magyarjainak, parasztfiguráinak formai tömörsége, primitív egyszerűsége s mégis kifejező, sokszor szinte drámai életteljesége, mintha az ősi keleti bálványfaragók művészetével lenne rokon.

Nagy Imre, a csikmegyei faluban élő s érzésvilágával valóban népéhez és földjéhez kötődő festő és grafikus is oly anyagot mutatott be, amely egyaránt magán viselte erőskötésű tehetségének tudásbeli kvalitásait s székely temperamentumának «erdélyi jegyeit». A két év előtti kiállítás résztvevői közül újra itt volt *Gy. Szabó Béla* finom pasztellekkel, tartalmas szépségű fametszeteivel, *Bordy András* egész sor fölényes technikájú vízfestményével, *Szolnay Sándor*, a szobrász *Gallasz Nándor* és *Vágó Gábor*. Új nevek, egészen fiatal, jóformán most induló tehetségek csapattal is szolgált a kiállítás. Közülük különösen *Jakab András* tűnik ki, aki egyenesen meglepő szobrásztehetség, valamint a festő *Simon Béla* és *Fülöp Antal*. Egy építészeti tervvel *Kós Károly* is leadta névjegyét. Az iparművészetet *Gál Ferencné* szőnyegek képviselték, amelyeken a régi csiki szőnyegszövés eredeti szépsége éled újra.

Dömötör István

Nápolyi Betlehem. A karácsonyi ünnepkör minden költészete ott van azokban a naív népi bájú Betlehemben, amelyeken a kised Jézus pihen jászolában dédelgető szülei, harsonázó, békét ujongó anygakarok, napkeleti királyok és a világ minden tájáról összeseregülő hódolók és melengető párájú barmok között. Csakhogy ezek a csoportok a seicento és a settecento levegőjét idézik ruhában, izlésben és elrendezésben s a különböző olasztják festői népviseletei vonulnak fel rajtuk. Az olasz nép «presepióknak» hívja őket és minden templomnak megvan a

maga régi, hagyományoktól megszentelt, legtöbbször igazán művészi szépségű presepiója.

Most a magyar közönségnek mutat be egy ilyen Presepiót a Nemzeti Múzeum. Ez még a maga földjén is klasszikus műremek, sőt műtörténeti ritkaság. III. Károly nápolyi király készítette udvari művészeivel. Az tervezte meg és tanítványai készítették el alakjait. A királyné és udvarhölgyei varrták a legdrágább anyagokból a legdíszesebb kosztümöket. A settecento rokokó udvari pompája s az összes olasz tájak minden népviselete ott ékeskedik ebben

a Betlehemben, amely méreteire is óriási. Hatszáz emberi és állati alak van elhelyezve rajta. De nem egészen az eredeti alakjában. A Betlehem alakjai időközben szétkallódtak és a kiváló nápolyi festőművész és író, Commendatere Esechiele Guardascione húsz év fáradságos munkája árán gyűjtötte össze az alakokat és állította össze újra a Presepiót. Ő készítette az egészhez a nápolyi

part nagyszerű látképét, az amalfii út vadregényes szikla-ösvényét s Capri festői osteriáit összefogó keretet. Olyan ez, mintha valami régi nagy olasz mester tervezett volna egy monumentális makettet. Nálunk ritka és igazán gyönyörködtető látványosság. Szépek az Emericana művészecchének a magyar népművészet ihletéből fakadt Betlehemei is, amelyek ugyanott vannak kiállítva. (-s.)

EMBEREK ÉS ESZMÉK

NÉHÁNY ÚJ KÖNYV TÜKRÉBEN

Irta: *Ferenczy Valér*

«Quand on arrange les choses, on les déränge toujours beaucoup» — ha elrendezzük a dolgokat, mindig nagyon kiforgatjuk mivoltukból, ezt írja Pierre Loti, a ma már oly sokak számára csaknem elfelejtett, de tagadhatatlanul rendkívül finom és szellemes író, annak a lehelletszerűen gyengéd, regény- és -mégsem-regény könyvének, a Madame Chrysanthèmenek bevezetésében, ezzel idnokolja azt, hogy mellőzött minden regényszerű sallangot, színezést, hogy az egyszerű történetet, amelyben semmi sem történik, nem akarta semmiképen sem felcicomázni az olvasó számára. Nagyon régen olvastam a Madame Chrysantème-et, mégis épp ez a bevezető mondása kísért most emlékemben. Amit Loti a regényszerű, helyesebben elbeszélő művére mondott, áll a tanulmányírásra is, valamint a könyvismertetésre. Isten őrizz, hogy bármily természetű írás is többnek akarjon látszani, mint ami: az alábbiakban tán még csak nem is könyvismertetés, nem is tanulmány az, amit nyujtani tudok, legfeljebb igénytelen beszélgetés, említéstétel néhány könyvről, mely nemrég kezembe akadt. Nem az enyém egyik se, kölcsönbe kaptam valamennyit, legtöbbjét a kitűnő Fővárosi Könyvtárból, ahová már illenék visszavinni, mégha nem is tudtam valamennyit végigolvasni. Tehát mielőtt kiengedném a kezem közül, pár szóval búcsúzom tőlük, följegyzem, hogy tetszettek, hogy hatottak rám. Tekintet nélkül arra, hogy a felsorolt könyvek közt akadhat-e valamelyes összefüggés, közös nevező. Sokszor nem az az olvasmány jut kezünkbe, amit szeretnénk (sőt esetleg még csak tudomásunkra se jut a létezése valamely könyvnek, mely pedig — ha híret hallanók — nagyon is érdekelne bennünket). Ennek pedig két kihatása van. Egyrészt nem olvashatjuk el mindig azt, amit kéne, ami érdeklődésünk irányának nagyon is megfelelne: másrészt annyira kapva kapunk minden olyan könyvön, amely csak felig-meddig érdekesnek ígérkezik, hogy sokszor olyat is hálás szívvel viszünk haza, ami érdeklődési szféránktól távolabb áll s amiről esetleg kiderül, hogy egyáltalában nem érdekel. Mivel az alkalmak, főleg manapság ritkábbak, kevésbé válogatunk, nem mindig tartjuk be — vagy akár nem is csinálunk — olvasási programot.

Pénz és politika. «Geld und Politik» — ez a cím díszelgett, vastag aranynyomású betűkkel, egy fekete vászonkötésű könyvön, én pedig kapva kaptam rajta. Ennél aztán alig van érdekesebb téma, nemcsak a szociológus, hanem bárki számára, aki igyekszik világosabban látni korunk egyre jobban kavargó problémái között. Gondoltam, tán olyanfajta könyv, mint volt a «L'abominable vénalité de la presse» c. kötet, mely ugyancsak véletlenül került kezembe. Soha ennyire nem csalódtam könyvben úgy, mint most e németnyelvű kötetben. Csak otthon jutottam hozzá, hogy felnyissam fedelét s majd hanyattvágódtam: a könyv alcíméből kiderül, hogy a monografia Englis (Englisch) csehszlovák pénzügyminiszterről szól, aki még csak azt a jogcímet se szerezte meg erre, hogy elhunyt volna. A szerző azt, hogy a könyv első részében kb. 100 oldalon keresztül a nagy pénzügyi lángész magánéletét mondja el (még hozzá a lehető legszürkébb életrajzi adatok találhatóak itt: hol vett hónapos szobát prágai egyetemi hallgató korában, mit fizetett érte stb., stb.) — ezt a mindenesetre szokatlan eljárást azzal indokolja, hogy csak így tudja majd a továbbiakban kellőképp érzékeltetni a miniszter pénzügyi politikáját! Lehet finánczseni, lehet igen derék ember, de ha száz fényképet mutatnak, ez volna az, akire nem volnék kíváncsi; típusa a krumpliorru nyárspolgárnak. Hogy e könyv (a rend és teljesség kedvéért álljon itt, hogy Jaroslav Kolárik írta és Mährisch Ostrauban jelent meg, mint a cseh eredeti német fordítása) két nyelven is siet világgá kürtölni ezeket a csehszlovák ügyeket, talán nem érdektelen, mint újabb adaléka a cseh propaganda módszereinek.

Vezérlés és szabadság. T. N. Whitehead «*Vezérlés egy szabad társadalomban*» c. könyvéről ugyan írtam már egyet-mást, mégis úgy érzem, itt, e feljegyzések keretében se hagyhatom említetlenül, mert olyan könyvnek bizonyul, melyhez újból és újból vissza lehet térni; azokkal a könyvekkel szemben, melyek csalódást okoznak, ez a ritka könyvek közül való, melyeket megszereztünk, melyek sokkal, de sokkal többet nyújtanak, mint első látásra hittük volna. Ezzel a könyv igazolja azt, amit fentebb állítottam, hogy a pózmentesség annyira fontos mindenféle irodalmi munkánál. Whitehead valósággal, mondhatnám sokrateszi igénytelenséggel boncolja, bogozza a legaprólékosabb jelenségeket, nem bánva, ha az olvasó közben netán százszor is megúnja; és a végén neki volt igaza, sikerült valóban fontos, nélkülözhetetlen megfigyelésekhez kijutnia. Azt mondhatnám erre a könyvre, hogy elmés és unalmas. Utóbbi azzal függ össze, hogy a szerző nagyon

hajlamos az elvontságra, megtörténik, hogy általánosságban megállapít valamit s elmulasztja akár csak egyetlen egy példával is illusztrálni. Helyenként aztán viszont igen megkapó példákat hoz fel; így pl. mélységesen igaz az, hogy a jól szervezett hadseregben csaknem minden katona bátor, a gyávaság a legnagyobb kivétel. Ebből világlik ki, hogy cselekedeteinket, magatartásunkat szociális, társas összefüggések determinálják, tehát az, hogy a katona bátor-e, korántsem csupán egyéni adottságaitól függ, sőt a vas-kényszer se elég erre. Az embernek közösséget, szolidaritást kell éreznie azzal a társadalmi együttessel («csoport»-nak nevez Whitehead), amellyel együtt működik; ez oly nagy kielégülést jelent, hogy képessé teszi pl. a katonát élete kockáztatására is. Kétségtelen, hogy épp az elmúlt világháborúban is a bajtársi érzések játszottak óriási szerepet, ezek tették lelkileg képessé a katonákat olyan teljesítményekre, amelyekre képtelenek enélkül. Whitehead nyilván maga is érzi, hogy túlságosan hajlik az elméleti okoskodásra, mondja is ezt egy helyen, hogy erre nagyon is hajlunk (már t. i. mi elméleti szociológusok, sőt «mi amerikai business vezetők» is!) S amire kilyukad, épp az, hogy nem szabad mindent elméleti elgondolások nyomán, logikus, racionális, aprorisztikus alapon, mintegy papírforma szerint elképzelni; a sokszor tudatalatti, «irracionális» — vagy ennek látszó — társas érzéseket nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ily vonatkozásban most egy idézet jut eszembe, melyet valahol olvastam Napoleonról: il n'oubliait jamais que ses ordonances étaient écrites, non sur du papier, mais sur de la peau humaine, qui est chatouilleuse. (Mindig gondolt arra, hogy rendeleteit nem papírra írja, hanem emberek bőrére, már pedig az csiklandós.)

Célok és eszközök. Aldous Huxleynek, ennek a páratlanul érdekes, szubtilis írónak, akinek csaknem minden könyvét, mint eseményt, szoktuk fogadni, is van új könyve: *Ends and Means* = célok és eszközök. Érdeemes volna behatóan ismertetni; itt csak benyomásomat vázolhatom róla. E könyv, mondhatni, parafrázisa mindannak, amit Huxley legújabb, monumentális «regény»-ében, az *Eyeless in Gaza*-ban többé-kevésbé elbeszélő módszerrel érzékeltetett. Mindezt itt a filozófiai esszé formájában fogalmazza újra. Ha Huxleynek csak az volna érdeme, hogy minden képzeletet meghaladó olvasottságával, a legújabb tudományos kutatások terén való tájékozottságával áttekintést ad az olvasónak a modern egzakt tudomány és gondolkodás jelenlegi állomásairól: akkor is érdemes volna elolvasni. Amit ő maga ad ehhez, ez is értékes rész, bár igaz, hogy olykor vegyes érzelmekkel olvassuk,

lehetetlen nem érezni olykor, hogy kissé túltudákos, túlságosan a brit nagypolgár elfogultságain keresztül nézi a világot, bár ő maga ennek nyilván nincs tudatában — hisz gyakran olvassuk nála a kapitalizmus szót, mint valami rosszat. A brit középosztály hallatlan anyagi védettsége, hiába, olyan elefántcsonttorony, melyből nehéz kilépni, s amely azokat, akik ebben a világban nőttek fel, még akkor is fogva tartja, ha ők maguk is hibának érzik sajátos osztály-elfogultságukat, elszigeteltségüket. Nem tehetek róla, de Huxleyt olykor, minden nagy műveltsége, tájékozottsága mellett is, egyenesen felületesnek érzem. Sok nála a típikus szigetlakói elfogultság. Így gyakran érzi az ember, hogy a legmerészebb eszme-futtatások is — furcsa, pedig sokat utazott, mondhatni az egész világot bejárta — mintegy elméleti síkon mozognak nála.

A *munkanélküli szellemi munkások*. Nálunk többnyire «állástalan» értelmiségeiket szokás emlegetni, leginkább pedig állástalan diplomásokat; ezzel szemben Angliában és Amerikában ezt a klasszist inkább «munkanélküli» értelmiségieknek nevezik. E nyelvszokás aligha teljesen véletlenszerű; nálunk, a magyarországi etatizmus mellett már nem is újdonság, inkább eléggé régi dolog, hogy az állam polgárai közül csak az érzi, hogy el van látva, hogy a társadalom gondoskodik róla, akinek nemcsak munkája, de állása van. És hogy ez az angolszász világtájakon nincs egészen így, azt többek közt maga a nyelv is illusztrálja, mert ha megfigyeljük: az angolban nincs is egyetlen szó, amely teljesen szabatos fordítása volna a magyar «állás» szónak, amely teljesen födné ezt a fogalmat. Persze van több szó is, amely körülbelül ezt jelenti, de nincs egyetlen egy sem, amely oly vágykeltően foglalná magába mindazt, amit a magyar beleért ebbe az egy szóba: állás! Az angol tudományos irodalomban most jelent meg egy átfogó munka az állás - illetve munka nélküli entellektüelek, illetőleg főiskolások kérdéseiről — az egész világon. E könyv joggal keltett feltűnést, így pl. a New Statesmanben Harold Laski professzor írt róla ismertetést ily címmel: *Unwonted brains* = nem kívánt agyvelők. A könyv címe «*Unemployment in the Learned Professions*» = munkanélküliség a tanult hivatásokban, szerzője pedig Walter M. Kotschnig angol egyetemi tanár, aki azelőtt a genfi «student service»-nél töltött be állást. Tanszéke a «comparative education». Eddig azt se tudtam, hogy ilyen szakma is létezik; összehasonlító anatómiáról tudtam, összehasonlító nyelvészetről... mindenesetre az idők jele, hogy ma már az összehasonlító nevelésügynek is állítottak tanszéket, mert ezek a neveléssel kapcsolatos ügyek valóban sarkalatos fontosságúak világviszonylatban is és

nagyon érdekes, ahogy ez az egész kérdéskomplexum ebben a fontos könyvében kibontakozik. Huxley is nagyon verzirt a pedagógia terén és nagy teret ad a tanítás kérdéseinek a világ sorsáról való elgondolásai keretében — mint ahogy kétségtelenül döntő fontosságú kultúránk jövőjének szempontjából. Ami Kotschnigot illeti, könyve nem az a merész aforisztikus vázlat, mint Huxleyé, inkább az óvatos tudós módszeres, kompendiózus beszámolója, rengeteg adattal és statisztikával; mégsem foghatjuk rá azt, hogy szintelen vagy unalmas volna; sőt. Helyenként nagyon is színes a leírás, teszem azt, ahol a romániai egyetemi hallgatók zavargásairól ír, amelyeknek többek közt az adott tápot, hogy a zsidó orvostanhallgatók váltig tiltakoztak a zsidó hullák boncolása ellen — helyesebben a zsidó rituális hatóságok rüg-kapálóztak az ellen, hogy az orvosi fakultás zsidó hullákat is kaphasson boncolás céljából a keresztény hullákon kívül. Ebből aztán nagy, csaknem pogromszerű zavargások, zsidóheccek keletkeztek. Magam is jól emlékszem egy ilyen esetre, mely Kolozsváron történt 1921-ben épp, amikor ott festményeimből és rézkarcaimból gyűjteményes kiállítást rendeztem. Annál inkább emlékszem erre, mert kiállításom iránt az érdeklődést gyászosan lehűtötte az a városszerte mutatkozó riadalom, melyet a román egyetemek hírhedt «hullakérdése» robbantott ki. Számptalan ponton érintkezik e könyv témaanyaga mindennapi aktuális dolgainkkal, így pl. az állás-, illetve kereset-halmozás kérdése is sokszor szóba kerül benne, sőt arról is tud a szerző, hogy nevezetesen nálunk, Pesten annak idején a Mefhosz plakátokat nyomtatott, amelyekkel az álláshalmozókat bélyegzte meg, s amelyeket sok házra ráragasztottak, ily felirattal: «Itt lakik egy álláshalmozó.» Egyébként Kotschnig is igen helyesen kikel az ellen, hogy «álláshalmozás» címén olyanokat sujtanak, akik kétféle állásukban együttvéve sem, vagy csak alig keresnek meg annyit, amiből meg lehet élni, amivel szemben az igazán anti-szociális nagyfokú állás- és jövedelemhalmozás harácsolóinak semmi bántódásuk nem esik.

Bio- és monografiák. Még két könyvet kell említenem. Közé egymáshoz a kettőnek semmi, azaz legfeljebb annyi, hogy jeles ember a tárgya mindegyiknek. J. L. Garvinnak, a nagytekintélyű angol közírónak, az Observer politikai vezércikkírójának könyve *Joseph Chamberlainról* rendkívül aprólékos, hosszadalmas életrajz, melyben, megvallom, eddigelé nem jutottam messzire. Először is az ilyesmihez idő kell, idő és nyugalom, több, mint ami a mai hajsza életben legtöbbszörünknek kijut. Aztán meg úgy látom, hogy a tárgyi anyag, a matéria, melyből Garvin könyvét csinálta, kissé

sovány. Ez kétségtelenül főleg a nagy brit imperialista államférfi gyermekkorára áll elsősorban — hisz a szerző maga is elárulja, mily nehezen jutott valamelyes adatok birtokába. Ámde itt önkéntelenül felmerül a kérdés (nem tudom, de talán nem egy, más olvasó is úgy van vele, mint én), vajjon miért oly lehetetlenül unalmas a legtöbb időrendi életrajz, és abban is mindennél unalmasabb a gyermekkor leírása? Igy voltam, nemcsak Joe Chamberlain gyermekkorával — valljuk meg, igazán lelkes imperialista angolnak kell lenni ahhoz, hogy érdekesnek találjuk, mit tanult s hogy játszott testvérkéivel a későbbi brit gyarmatügyi miniszter — de még olyan tagadhatatlanul nem mindennapi életrajz olvasásában is megfeneklettem annak idején, mint André Gide-é, aki pedig maga, egész nagy írói készségével írta meg saját életét. Mindannyiunknak a legkedvesebb, vagy legalább is a legfontosabb, minden későbbi dolgunkat determináló emlékeink a gyermekkorunk élményei; miért oly nehéz tehát ezeket úgy leírni, hogy a másoknak, az olvasónak ne legyen halálosan unalmas? Ami Chamberlain életét illeti, egészen véve is véleményem szerint túlvaskos, terjedelmes ez az életrajz, szinte hihetetlen, elképzelhetetlen, hogy ma, 1938-ban, bárhol, a föld bármely szigetén lehessenek olyan időmilliomosok, akiknek nincs nagyobb gondjuk, mint elolvasni két vaskos kötetet egyetlen ember viselt dolgai-ról — ha még annyira államférfi is volt az illető. A másik könyv, melyet itt készültem említeni, Henri Malherbe monografiája Wagner Richárdról: *«Richard Wagner révolutionnaire»*. Nem akarok kegyeletsértést elkövetni a nagy zeneköltő emléke iránt, ha azt mondom: Wagnerről sok bőrt húztak le. Nem egészen világos, miért írta a francia szerző ezt a könyvet. Hacsak nem a bio- és monografiák nagy népszerűsége bírta rá. Vagy pedig — még egy másik feltevés is felmerülhet. Irtak-e vajjon már valaha könyvet az ajánlás kedvéért? A könyv belső címlapján ez a dedikáció olvasható: *«Au cher grand peintre, a mon frère William Malherbe.»* Igy megtudja az olvasó, hogy a szerzőnek van egy fivére, aki állítólag nagy festő. Egyébként az, hogy ez a könyv szemet szúrt nekem, s hogy igyekeztem kézhez kapni, azzal függ össze, hogy épp nemrég olvastam el, amit pedig rég akartam, Wagner Richárd nagyszerű önéletrajzát. Hogyan lehet az, kiáltottam fel e könyv olvasásakor, hogy ez az önéletrajz aránylag oly kevésbé szerepel a közérdeklődés gócpontjában?...

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

A kishényi román templom

A jászói premontrei apátság

Kassa, Szűz Mária oszlopa

Kassa, Szent Mihály-kápolna

Zinta Buczynska, a híres lengyel táncművésznő «Oberek» táncol

Lengyel klasszikus ballet: «Valz»

Az «Oberek», régi lengyel népi tánc

Operaház : «A pozsonyi majális» ballet

Molière : «Mizantrop» (Nemzeti Színház) Szerepiők balról jobbfelé:
T. Mátray Erzsi, Kiss Ferenc, Ághy Erzsi, Major Tamás

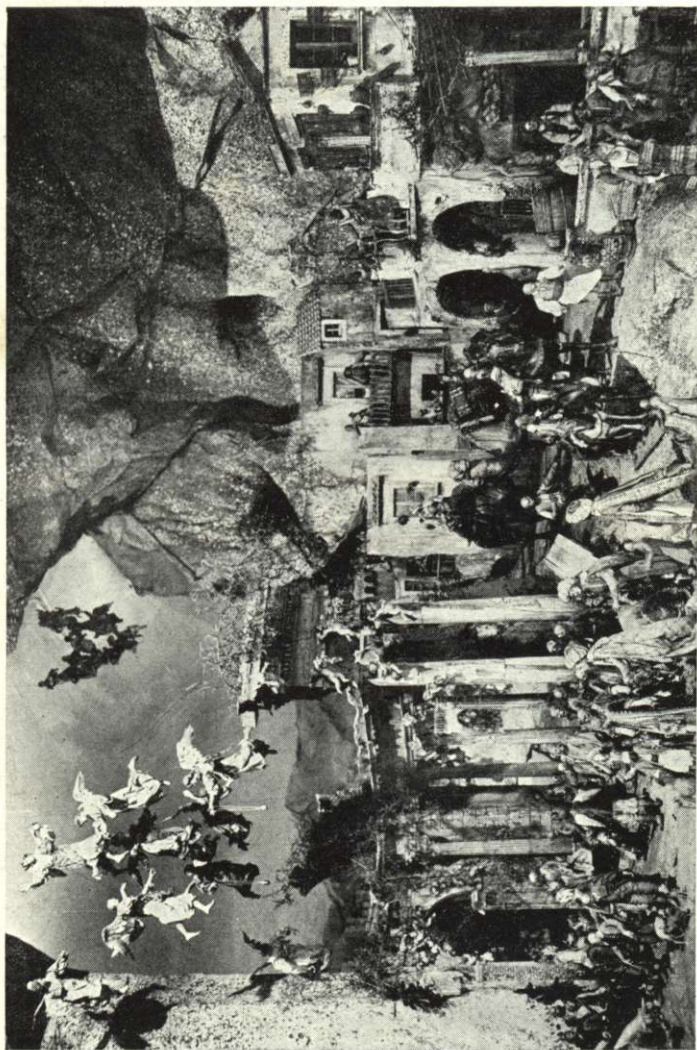
Molière: «Mizantrop» (Nemzeti Színház) Szereplők balról jobbfelé:
Apáthy Imre, Pataky Jenő, T. Mátray Erzsi

Molière: «Mizantrop» (Nemzeti Színház) Ághy Erzsi, Major Tamás

Molière: «A póruljárt negédesek» (Nemzeti Színház) Olty Magda,
Rápolthy Anna

Régi XVIII. századbeli nápolyi Betlehem a Nemzeti Múzeumban (összeállította Ezechiele Guardascione).